

CUEESC

МІЖНАРОДНИЙ ЕКОНОМІКО-ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ АКАДЕМІКА СТЕПАНА ДЕМ'ЯНЧУКА
ЦЕНТР УКРАЇНСЬКО-ЄВРОПЕЙСЬКОГО
НАУКОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

Міжнародна науково-практична конференція

**«АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ ТА ПРАКТИКИ
У ВОЄННИЙ ПЕРІОД»**

10 жовтня 2025 року

¹²⁵⁶
1996
LIHA-PRES

¹²³³
| Львів – Торунь
Liha-Pres
2025

Організаційний комітет:

Голова організаційного комітету – **Віталій ДЕМ'ЯНЧУК**, доктор юридичних наук, професор, ректор Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янука (Україна).

Заступник голови організаційного комітету – **Наталія ДЕРЕВ'ЯНКО** – докторка філософії в галузі права, доцентка, деканеса юридичного факультету Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янука (Україна).

Члени організаційного комітету:

Любов КРУПНОВА – докторка юридичних наук, професорка, заслужена юристка України, професорка кафедри кримінально-правових та адміністративно-правових дисциплін Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янука (Україна);

Олександр ДРОЗДОВ – доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, професор кафедри кримінально-правових та адміністративно-правових дисциплін Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янука (Україна);

Володимир ДУМА – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янука (Україна);

Віталій МИКУЛЕЦЬ – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янука (Україна);

Михайло ВІХЛЯЄВ – доктор юридичних наук, професор, директор Центру українсько-європейського наукового співробітництва (Україна);

Андрій ГОЛОВАЧ – доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, академік Національної академії вищої освіти України, директор Інституту права Донецького університету економіки та права (Україна);

В'ячеслав ТИЛЬЧИК – доктор юридичних наук, професор, проректор із наукової роботи Київського університету інтелектуальної власності та права Національного університету Одеська юридична академія (Україна);

Олег ШКУТА – доктор юридичних наук, професор, директор Інституту права та безпеки Одеського державного університету внутрішніх справ (Україна);

Валерій БУЖОР – доктор юридичних наук, професор, президент Незалежної кримінологічної асоціації Республіки Молдова, почесний президент Інституту кримінального права та прикладної кримінології (Республіка Молдова);

Йозеф ЗАТЬКО – почесний доктор, кандидат юридичних наук, МВА, почесний професор, президент Європейського інституту подальшої освіти (Словацька Республіка).

Актуальні проблеми юридичної науки та практики у воєнний період :

А 43 Міжнародна науково-практична конференція. Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янука, 10 жовтня 2025 р. – Львів – Торунь : Liha-Pres, 2025. – 220 с.

ISBN 978-966-397-550-4

У збірнику представлено матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми юридичної науки та практики у воєнний період» (10 жовтня 2025 р.).

УДК 34"364"(062.552)

© Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янука, 2025

© Центр українсько-європейського наукового співробітництва, 2025

ISBN 978-966-397-550-4

© Українсько-польське наукове видавництво «Liha-Pres», 2025

ЗМІСТ

До питання про недоцільність подальшого ускладнення статті 111-1 Кримінального кодексу України (на прикладі законопроекту реєстр. № 7223 від 28 березня 2022 року)	
Акімов М. О.	7
Досягнення Цілей сталого розвитку: інформаційна сфера та інформаційне право як чинники удосконалення в умовах цифрової трансформації в Україні	
Арістова І. В.	10
Корупційні ризики на завершальному етапі досудового розслідування	
Бондаренко В. В.	14
Щодо переліку міжнародних нормативно-правових актів, що регулюють положення щодо захисту цивільних осіб та об'єктів під час збройних конфліктів	
Боровик А. В., Деревянко Н. З.	19
Щодо юридичного поняття взаємодії медіа з органами державної влади	
Боровик Л. А.	22
Проблемні питання гендерної рівності на ринку праці в Україні під час воєнного стану	
Бурма І. П.	24
Проблеми в реалізації прав людей з інвалідністю за статтею 11 Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю	
Варгуляк О. Г.	26
Аналіз розвитку юридичної науки в умовах воєнного стану в Україні	
Вдовкіна О. Є., Ярошевська Т. В.	29
Актуальні питання підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції України у воєнний період	
Войчишена М. В.	32
Елементи злочину геноциду	
Даніслян Д. А.	34
Становлення інституту захисту прав дітей в умовах збройної агресії в міжнародному гуманітарному праві	
Дмитренко Д. О.	37
Щодо державного контролю за електронними фінансовими операціями під час воєнного стану: господарсько-правовий аспект	
Добровольська В. В., Ляховецький О. О.	41
Професійна правнича допомога адвоката у митній сфері, її форми	
Єфіменко В. Д.	45
До питання можливості набуття в Україні статусу адвоката громадянами держави-агресора (держави-окупанта)	
Заболотний О. М.	48
Належність та допустимість відеозаписів з БПЛА як електронних доказів при розслідуванні кримінальних правопорушень, вчинених на території бойових дій	
Загородній Є. О.	52

До питання про принцип добросовісності в адміністративно-процедурних відносинах з суб'єктами господарювання	
Іванчук А. С.	56
До питання практичного використання штучного інтелекту в судах на прикладі Вищого антикорупційного суду	
Калінінков О. В.	59
Проблеми доказування у кримінальному провадженні щодо злочинів у сфері інтелектуальної власності	
Калюга К. В.	62
Проблеми військового права в Україні	
Корж І. Ф.	68
Нікчемність правочинів, вчинених за участю або на користь підсанкційних осіб в умовах воєнного стану	
Коросд С. О.	72
Адміністративно-правові відносини Міністерства юстиції України у сфері охорони прав людини: сутність та особливості	
Красногор О. В.	76
Цивільно-правова відповідальність за шкоду, завдану пацієнту внаслідок використання систем штучного інтелекту під час надання медичної допомоги	
Крушельницька Г. Л.	79
Понятійно-правове мислення у Давньому Римі: від права божественного до права людського	
Кучеренко Д. С.	82
A theoretical overview of war crimes and violations of the rules for the use of military property: the current state of the art	
Lavronov R. P., Shostak A. O.	86
Військові правопорушення у контексті розпорядження майна: суб'єктивна сторона	
Лаврьонов Р. П.	89
Правове регулювання факторингових відносин за законодавством Сполучених Штатів Америки у XX ст.	
Лазовський О. В.	93
Аналіз поняття «окрема думка судді» у конституційному судочинстві за національним законодавством України	
Левандовська І. В.	96
Окремі аспекти тимчасового обмеження права користування транспортним засобом у разі порушення особою правил паркування	
Луговий І. О.	99
Особливості застосування методів публічного адміністрування у період дії воєнного стану в Україні	
Луковська К. Ю., Лукашенко А. А.	103
Правове забезпечення культурної політики в Угорщині	
Малімон В. І.	106
Екоцид як міжнародний злочин: проблеми та перспективи впровадження	
Мельник П. В.	110

Дистанційне досудове розслідування в умовах воєнного стану	
Островська В. В.	114
Законодавча основа правового режиму майнових прав інтелектуальної власності в сфері господарювання	
Пстухова Н. О.	117
Повноваження громадських об'єднань у запобіганні та протидії корупції в органах державного та місцевого самоврядування	
Пилипон Л. А.	124
Взаємодія Держприкордонслужби з іншими правоохоронними органами щодо протидії незаконному переправленню осіб через державний кордон України	
Полинюк Н. В., Ніколаєнко Т. Б.	127
Інноваційна лекція як інструмент модернізації викладання дисциплін кримінально-правового циклу	
Попович О. В.	130
Забезпечення єдності судової практики у господарському судочинстві в умовах воєнного стану	
Проскурня Т. В.	133
Погроза застосування ядерної зброї в умовах збройної агресії російської федерації проти України: міжнародно-правовий аналіз	
Станкевич Р. В.	137
Особливості представництва у відносинах із надання адміністративних послуг у сфері будівництва	
Туровець Ю. М.	140
Суд як суб'єкт запобігання рецидивній злочинності в Україні	
Хайнацький Є. С.	144
Історичний розвиток колізійних норм права власності	
Хіва Султан	146
Медіація та її адаптація до умов воєнного стану в Україні	
Хлистік М. А.	149
Юридичні особи як суб'єкти приватних відносин: проблеми правового становища та шляхи їх вирішення	
Щербина В. С.	152
Право на адміністративний позов: постановка проблеми	
Лисак О. М.	156
Правові засади функціонування цифрових валют центральних банків (CBDC)	
Самсін Р. І.	160
Адміністративна відповідальність у сфері агропромислового комплексу України: підстави та особливості реалізації	
Шорський П. О.	163
Добровольчі формування як елемент системи сектору безпеки і оборони України: сучасні виклики	
Клішевський С. С.	167
Аналогія в праві: теоретико-методологічні засади та межі застосування в Україні	
Краглевич В. В.	169

Правові аспекти використання земельних ресурсів, що постраждали внаслідок війни	
Сачок Р. Т.	170
Державна політика у сфері фізичної культури і спорту як основа формування здорової нації в Україні	
Геллер Є. Б.	173
Щодо характеристики осіб, які вчиняють незаконне використання гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги з метою отримання прибутку	
Кринична А. О.	175
Європейські стандарти інформаційного забезпечення правоохоронної діяльності	
Батрак К. М.	177
Системно-структурний підхід до адміністративно-правового регулювання конкуренції: можливості для модернізації конкурентної політики України	
Браславець Я. Ю.	181
Мотивування адміністративного акта як ключовий інструмент контролю дискреції в адміністративних процедурах	
Головко К. М.	185
Адміністративне оскарження у сфері підприємництва як механізм відновлення порушених прав	
Головко Р. М.	188
Сучасні тенденції розвитку кіберзлочинності та їх вплив на національну безпеку	
Мариніч П. В.	193
Кримінальний аналіз у правоохоронній діяльності: застосування інформаційних технологій та штучного інтелекту у протидії кіберзлочинам	
Семенюк М. О.	196
Значення міжнародного гуманітарного права у протидії воєнним злочинам	
Чорний І. Я.	198
Еволюція правового регулювання надання адміністративних послуг в Україні та логіка адміністративної реформи	
Юрченко Т. П.	201
Соціальна інженерія як інструмент кіберзлочинців: шляхи протидії	
Пліс Т. Ю.	205
Специфіка глобальних юридичних механізмів у вимірі протидії дезінформації та інформаційних війн	
Кушнір В. В.	207
Розуміння штучного інтелекту: зарубіжний досвід	
Стиранка М. Б.	211
Щодо об'єкта моніторингу способу життя посадових осіб митних органів	
Чердинцев Ю. Г.	215

**ДО ПИТАННЯ ПРО НЕДОЦІЛЬНІСТЬ ПОДАЛЬШОГО
УСКЛАДЕННЯ СТАТТІ 111-1 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ
УКРАЇНИ (НА ПРИКЛАДІ ЗАКОНОПРОЄКТУ
РЕЄСТР. № 7223 ВІД 28 БЕРЕЗНЯ 2022 РОКУ)**

Акімов М. О.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права,
Національна академія внутрішніх справ
м. Київ, Україна*

Проблема кримінально-правової оцінки колабораціонізму є сьогодні безперечно однією з найбільш актуальних у науці кримінального права. Варто нагадати, що пропозиція криміналізувати це діяння висловлювалася ще понад десять років тому, під час опрацювання законопроекту «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», проте в остаточній редакції Закону України від 15 квітня 2014 року [1], далі – Закон № 1207-VII, відповідні положення були відсутні. Ситуація докорінним чином змінилась після 24 лютого 2022 року: Законом України від 03 березня 2022 року № 2108-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» [2] Кримінальний кодекс (далі – КК) України [3] був доповнений статтею 111-1 «Колабораційна діяльність».

Сам лише обсяг цієї статті (вісім частин, що містять вісімнадцять окремих складів кримінальних правопорушень, та примітка, що складається з чотирьох пунктів) свідчив про складність та багато вимірність поняття, про яке йдеться. Тому не дивно, що цю законодавчу новелу практично одразу почали критикувати і науковці, і практики, справедливо вказуючи і на відсутність єдності термінологічного апарату, і на невідповідність кримінального покарання за колабораційну діяльність принципу пропорційності його призначення, і на складність розмежування діянь, передбачених статтями 111, 111-1, 111-2 та 436-2 КК України, тощо.

Проте замість належного реагування та вжиття заходів із усунення наведених недоліків деякі суб'єкти права на законодавчу ініціативу, виходячи з намагання скористатись ситуацією, що склалася, та керуючись виключно швидкоплинними популістськими міркуваннями, почали вносити на розгляд Верховної Ради України законопроекти, що за своїм змістом здатні лише погіршити і без того не надто досконалу кримінально-правову норму.

Так, законопроект реєстр. № 7223 від 28 березня 2022 року «Про внесення змін до статті 111-1 Кримінального кодексу України щодо розширення переліку кримінальних правопорушень за здійснення колабораційної діяльності» [4], далі – законопроект 7223, має на меті, як зазначається у пояснювальній записці, встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність, яка буде застосовуватись до громадян України, що мають російське громадянство (підданство). Утім, вивчення законопроекту 7233 свідчить не тільки про сумнівний (з точки зору доцільності) характер запропонованих змін до чинного КК України, але і про те, що ці зміни суперечать чинному вітчизняному законодавству.

Так, суб'єкт права на законодавчу ініціативу, обґрунтовуючи доцільність криміналізації наявності у особи громадянства (підданства) іншої держави, яка здійснило збройну агресію проти України, висловлює сумнів у тому, що громадяни України, які мають паспорти та громадянство держави-агресора, вірять в перемогу України і нібито в кращому випадку очікують на закінчення війни, а в гіршому є потенційними агентами окупантів. За таких умов, на думку розробника законопроекту 7223, російський паспорт використовується як «запасний аеродром», що в умовах воєнного стану є абсолютно не припустимим.

Як відомо, підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад кримінального правопорушення (частина перша статті 2 КК України), тобто сукупність встановлених законом обов'язкових ознак, що характеризують певну волюву активну чи пасивну поведінку людини як кримінальне правопорушення.

У свою чергу громадянство – це правовий зв'язок між фізичною особою і Україною, що знаходить свій вияв у їх взаємних правах та обов'язках (абзац другий статті 1 Закону України «Про громадянство України» [5]). Звідси випливає, що перебування громадянина України у громадянстві (підданстві) іншої держави лише характеризує його певний правовий статус, не може вважатись актом суспільно небезпечної поведінки та не має бути криміналізоване, позаяк кримінальне покарання – найбільш суворий вид державного примусу – повинно застосовуватись виключно за діяння, що завдають (чи створюють загрозу заподіяння) шкоди охоронюваним цінностям.

Більше того, значна кількість громадян України після 1991 року та аж до 2022 року з різних причин набула громадянства інших держав (у тому числі і держави-агресора), тому притягнення таких осіб до кримінальної відповідальності тепер просто позбавлене логічного пояснення. Ймовірна ж схильність особи, яка є громадянином України та одночасно громадянином держави-агресора, до надання підтримки (сприяння) останній не є і не може бути підставою для кримінальної відповідальності –

останньою, як вже зазначалося, є лише конкретне діяння, що містить ознаки складу кримінального правопорушення.

Не повинно розглядатись як кримінально каране діяння і набуття громадянином України, який проживає на окупованій території, громадянства держави-агресора. Загальновизнано, що на такій території держава-агресор прагне у будь-який спосіб розірвати зв'язки між населенням та Україною, серед іншого спонукаючи мешканців до набуття її громадянства. У подібній обстановці, навряд чи можна вести мову про добровільність відповідного рішення громадянина України, а відтак, і про наявність підстав для відповідальності. Більше того, відповідно до частини шостої статті 5 Закону № 1207-VII примусове автоматичне набуття громадянами України, які проживають на тимчасово окупованій території, громадянства Російської Федерації не визнається Україною та не є підставою для втрати громадянства України.

Нарешті, щонайменше дискусійною є запропонована суб'єктом права на законодавчу ініціативу санкція за діяння, передбачене частиною другою статті 111-1 КК України (у редакції законопроекту 7223), – позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна або без такої. У науці кримінального права є усталеною точка зору про те, що даний вид кримінального покарання призначається з урахуванням характеру кримінального правопорушення, вчиненого засудженою особою за посадою або у зв'язку із заняттям певною діяльністю, та якщо суд з огляду на обставини справи визнає за неможливе збереження за такою особою права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Яким чином це кримінальне покарання може бути застосоване до осіб, які не обіймають певних посад та (або) не займаються певною діяльністю (як-от, студентів, пенсіонерів, рядових працівників та ін.), залишається хіба що здогадуватись.

Незважаючи на викладені вище недоліки законопроекту 7223 та тривалий час, що минув з його реєстрації, він досі включений до порядку денного Верховної Ради України [3]. Залишається сподіватись, що здоровий глузд народних депутатів обумовить відхилення цієї законодавчої ініціативи.

Література

1. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15 квітня 2014 року № 1207-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-VII#Text> (дата звернення: 04.09.2025).

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну

діяльність : Закон України від 03 березня 2022 року № 2108-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#n12> (дата звернення: 04.09.2025).

3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 року № 2314-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 04.09.2025).

4. Про внесення змін до статті 111-1 Кримінального кодексу України щодо розширення переліку кримінальних правопорушень за здійснення колабораційної діяльності : законопроект реєстр. № 7223 від 28 березня 2022 року. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/39302> (дата звернення: 04.09.2025).

5. Про громадянство України : Закон України від 18 січня 2001 року № 2235-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14#Text> (дата звернення: 04.09.2025).

6. Про порядок денний тринадцятої сесії Верховної Ради України дев'ятого скликання : постанова Верховної Ради України від 11 лютого 2025 року № 4229-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4229-IX#Text> (дата звернення: 04.09.2025).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-550-4-2>

ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ: ІНФОРМАЦІЙНА СФЕРА ТА ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО ЯК ЧИННИКИ УДОСКОНАЛЕННЯ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ В УКРАЇНІ

Арістова І. В.

*докторка юридичних наук, професорка,
завідувачка кафедри адміністративного та інформаційного права,
Сумський національний аграрний університет
м. Суми, Україна*

В умовах правового режиму воєнного стану в Україні реалізація державної політики щодо досягнення Цілей сталого розвитку (далі – ЦСР) [1] набуває особливого значення, оскільки орієнтує суспільство не лише на забезпечення ефективного протидіювання, але й на формування міцного підґрунтя для післявоєнного відновлення країни. Представники наукової юридичної спільноти, усвідомлюючи важливість формування юридичного механізму досягнення ЦСР, проводять свої дослідження, використовуючи правові інструменти різних галузей права. Наприклад, у роботі [2]

акцентується увага на комплексному використанні знань різних наук, у тому числі знань юридичної науки та комп'ютерних наук, що значною мірою зумовлюється процесами динамічної цифрової трансформації. Водночас, особлива роль належить комплексній галузі «інформаційне право», норми якої мають регулювати суспільні відносини, пов'язані з обігом інформації, поширенням новітніх інформаційних технологій, які, у свою чергу, є невід'ємними складовими інформаційної сфери.

Варто зазначити, що у авторських дослідженнях (починаючи з 2000 року) інформаційна сфера України завжди розглядалася як системоутворюючий чинник різноманітних сфер суспільства, а відповідні напрацювання у галузі інформаційного права (наприклад, [3]) дозволили розробити концепцію інформаційних правовідносин у так званій «інтегративній інформаційній сфері», впроваджуючи та розвиваючи інформаційну концепцію права. Актуальність подальшого розвитку досліджень у зазначеному напрямі підтверджується необхідністю дотримання принципів сталого розвитку; усвідомленням ролі інформації як нелімітованого ресурсу, значення взаємодії інформаційного права з іншими галузями права та трансформуючого значення цифрових технологій у суспільному житті (передусім штучного інтелекту, Інтернет речей, блокчейну, системи великих даних).

У межах цієї публікації вважалося за можливе навести окремі положення статті [4], які засвідчують авторську позицію щодо необхідності переосмислення традиційних підходів до забезпечення сталого розвитку, яка враховує та певним чином узагальнює підходи інших науковців та матеріали Національного інституту стратегічних досліджень [5]. Одним із вихідних положень авторського підходу постає те, що не лише інформація, але й розвиток цифрових технологій сприяли розгляду інформаційної сфери ключовим чинником у досягненні ЦСР в Україні, що цілком узгоджується із документами Всесвітнього саміту з питань інформаційного суспільства у 2023 р. Логічним продовженням цього положення є доцільність використання правових засобів інформаційного права для створення сприятливого середовища для сталого економічного, соціального та екологічного прогресу, що цілком відповідає підходу ООН щодо основних складових системи сталого розвитку.

Проведені дослідження дозволили переконатися, що, як складові інформаційної сфери, цифрові технології дозволяють: покращити доступ до знань і послуг, зменшити цифрову нерівність (ЦСР № 2); удосконалити публічне управління у різних сферах (ЦСР № 16); відстежувати стан ґрунтів і рослин, мінімізуючи використання хімічних рослин та сприяючи екологічній безпеці (ЦСР № 12); розвивати «розумні міста», в яких цифрові технології оптимізують енергоспоживання, сприяють використанню відновлених джерел енергії тощо (ЦСР 11); реалізовувати

Стратегію цифрового розвитку інновацій України до 2030 року (ЦСР 9); реформувати наукові парки за допомогою впровадження проєкту «Science City», сприяючи покращенню співпраці між наукою, бізнесом та державою, а також залучення міжнародних партнерів (ЦСР 17) та ін.

Встановлено, що досягненню ЦСР сприяє розвиток юридичних джерел права (у тому числі, інформаційного права), що забезпечується під час правотворчої діяльності відповідних органів публічної влади. Результатами нормотворчої діяльності за останній час постають, наприклад, наступні нормативно-правові акти: закони України [6,7]; Розпорядження Кабінету Міністрів України від 31.12.2024 № 1351-р. щодо Стратегії цифрового розвитку інновацій України до 2030 року [8]; різноманітні накази Міністерства цифрової трансформації України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах електронних комунікацій, радіочастотного спектра та надання послуг поштового зв'язку, які є ключовими інституціями, що формують та реалізують політику цифрового розвитку. Аналіз зазначених юридичних джерел права дозволив дійти висновку, що вони містять не лише норми інформаційного права, але й норми інших галузей права (передусім адміністративного права), що вказує на реальне врахування потреби взаємодії норм різних галузей права, зокрема під час формування комплексних правовідносин (інформаційні правовідносини можуть мати як основний, так і забезпечувальний характер [3]).

Встановлено, що розвиток джерел інформаційного права України (як і інформаційна сфера) пов'язаний із процесами європейської інтеграції та цифрової трансформації. Наприклад, у січні 2025 року законодавчі ініціативи були спрямовані на розширення повноважень регуляторного органу (НКЕК) для управління інфраструктурою зв'язку, забезпечення сумісності мереж і співпраці українських операторів із європейськими. Це сприяє ЦСР 9, забезпечуючи стабільний доступ до зв'язку для громадян і бізнесу.

Усвідомлено, що в Україні відбувається становлення сучасної теорії праворозуміння – цифровий позитивізм, виходячи із положень якої перспективними неформальними джерелами інформаційного права постають AI право, цифрові коди, цифрові протоколи, смарт-контракти. Наголошено на необхідності зваженого впровадження цифрових джерел права задля вирішення актуальних завдань в умовах воєнного стану в Україні, передусім захисту даних, кібербезпеки, які є невід'ємними частинами сталого розвитку.

Література

1. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30.09.2019 № 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/722/2019> (дата звернення: 02.10.2025).

2. Арістова І. В. Національний механізм реалізації цілей сталого розвитку в умовах інформаційного суспільства в Україні: роль юридичного механізму та його складових. *Сучасна парадигма публічного та приватного права в умовах сталого розвитку* : монографія. Vol. 1. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2023. Р. 1–31. DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-331-6-1>.

3. Арістова І. В. Теоретико-правові засади інформаційних правовідносин. *Юридична відповідальність за правопорушення в інформаційній сфері та основи інформаційної деліктології* : колективна монографія. Київ : КВУЦ, 2019. С. 36–62. URL: http://ippi.org.ua/sites/default/files/monografiya_ok_0.pdf

4. Арістова І. В. Роль інформаційної сфери та науки «інформаційне право» у досягненні цілей сталого розвитку в умовах цифрової трансформації в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 4. Ч. 2. С. 92–96. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.2.14>.

5. Цифрова трансформація економіки України у воєнний час. *Офіційний сайт Національного інституту стратегічних досліджень*. 2025. URL: <https://tinyurl.com/2b5e7594> (дата звернення 02.10.2025).

6. Про внесення змін до деяких законів України щодо сприяння забезпеченню сталого функціонування електронних комунікаційних мереж та надання електронних комунікаційних послуг, а також заборони демонтажу електронних комунікаційних мереж в умовах надзвичайного та воєнного стану : Закон України від 17.12.2024 № 4150-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4150-20> (дата звернення: 02.10.2025).

7. Про внесення змін до деяких законів України щодо імплементації норм законодавства Європейського Союзу з питань електронних комунікацій : Закон України від 15.04.2025 № 4345-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4345-20> (дата звернення: 02.10.2025).

8. Про схвалення Стратегії цифрового розвитку інноваційної діяльності України на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025-2027 роках : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 31.12.2024 № 1351-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1351-2024-%D1%80> (дата звернення: 02.10.2025).

КОРУПЦІЙНІ РИЗИКИ НА ЗАВЕРШАЛЬНОМУ ЕТАПІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Бондаренко В. В.

*аспірант кафедри кримінального процесу та криміналістики
факультету № 1,
Донецький державний університет внутрішніх справ
м. Кропивницький, Україна*

Стадія досудового розслідування відіграє системоутворюючу роль у кримінальному провадженні, оскільки саме на цьому етапі здійснюється збирання, фіксація, перевірка та оцінка доказів, що надалі визначають межі судового розгляду. Незважаючи на встановлені кримінальним процесуальним законодавством процесуальні гарантії, дана стадія залишається вразливою до проявів корупційних ризиків, які істотно впливають на ефективність реалізації принципів змагальності, доступу до правосуддя та справедливого судового розгляду.

Найбільш концентроване виявлення таких ризиків спостерігається під час ознайомлення сторони захисту з матеріалами досудового розслідування, а також при ухваленні рішень про закриття кримінального провадження. Комплексний аналіз відповідних зловживань у контексті національного законодавства та практики ЄСПЛ дозволяє окреслити їх зміст, механізми реалізації та правові наслідки для учасників кримінального провадження.

Відповідно до статті 290 Кримінального процесуального кодексу України, після завершення досудового розслідування слідчий або прокурор зобов'язані забезпечити стороні захисту, підозрюваному, потерпілому та їхнім представникам повний доступ до всіх матеріалів кримінального провадження [1].

Цей процесуальний етап має ключове значення для реалізації принципу змагальності сторін, оскільки саме на цій стадії учасники кримінального провадження формують свою правову позицію, здійснюють оцінку зібраних доказів та визначають подальшу тактику захисту або обвинувачення. Водночас, етап ознайомлення з матеріалами досудового розслідування супроводжується низкою сталих корупційних ризиків, зумовлених як недосконалістю організаційно-процесуальних процедур, так і недоброчесною поведінкою окремих представників правоохоронної системи.

Одним із найбільш характерних корупційних ризиків на етапі ознайомлення з матеріалами досудового розслідування є приховування речових доказів або окремих процесуальних документів, що містять

інформацію, здатну поставити під сумнів обґрунтованість підозри, виявити порушення прав сторони захисту або викрити процесуальні зловживання.

На практиці нерідко трапляються ситуації, коли слідчі чи прокурори свідомо не долучають окремі документи або речові докази до матеріалів, що надаються для ознайомлення, залишаючи їх у внутрішньому обігу чи сховищах. Такі дії фактично позбавляють сторону захисту права на повний доступ до доказової бази.

Показовим прикладом є рішення Європейського суду з прав людини від 16.02.2000 у справі *Rowe and Davis v. the United Kingdom* (заява № 28901/95), у якому Суд наголосив, що непрозоре прийняття процесуальних рішень без належного судового контролю підриває засади справедливого судочинства, а відсутність у сторін реальної можливості брати участь у таких процедурах становить порушення гарантій статті 6 Конвенції [2].

Аналогічну позицію ЄСПЛ висловив у справі *Jasper v. the United Kingdom* (2000), підтвердивши, що обмеження доступу до матеріалів, які можуть мати істотне значення для захисту, суперечить принципам змагальності та рівності сторін, гарантованим статтею 6 Конвенції [3].

Особливо критично Суд оцінює випадки, коли сторона захисту навіть не поінформована про наявність засекречених матеріалів і не має жодних процесуальних механізмів впливу на рішення щодо їх недоступності.

У певних ситуаціях подібне приховування може набувати корупційного характеру, проявляючись у домовленостях із фігурантами провадження в обмін на неправомірну вигоду.

Отже, приховування матеріалів досудового розслідування слід розглядати як один із найбільш небезпечних корупційних ризиків завершальної стадії досудового провадження, оскільки воно спотворює принципи змагальності та рівності сторін, формує умови для маніпуляцій доказами й процесуальних зловживань, підриває довіру до правосуддя та суперечить ustalеним міжнародним стандартам забезпечення справедливого судочинства, сформованим практикою ЄСПЛ.

Іншим поширеним проявом корупційних ризиків на завершальній стадії досудового розслідування є свідоме затягування строків ознайомлення підозрюваного та його захисника з матеріалами кримінального провадження або ж, навпаки, штучне прискорення цієї процедури.

Як слушно зауважують О. Г. Шило, Н. В. Глинська та Л. М. Москвич, недосконалість кримінального процесуального законодавства у поєднанні з надмірними дискреційними повноваженнями слідчих і прокурорів створює сприятливі умови для корупційних зловживань. Маніпуляції строками ознайомлення, обмеження доступу до матеріалів чи умисне їх приховування можуть використовуватися як інструменти неправомірного

впливу, що суттєво підриває гарантії справедливого судочинства [4, с. 202–220].

Погоджуючись із висновками О. Г. Шила, Н. В. Глинської та Л.М. Москвич, слід констатувати, що такі дії реалізуються на практиці шляхом обмеження часу для роботи з матеріалами, складання незручних графіків, запровадження кількісних обмежень на осіб, які можуть одночасно ознайомлюватися з документами, або ж шляхом штучних затримок у наданні копій. Протилежним за своєю природою зловживанням є примусове прискорення процедури у провадженнях з великими обсягами доказів, коли стороні захисту пропонується у надзвичайно стислі строки вивчити сотні чи тисячі томів, що фактично унеможливорює належну оцінку доказової бази.

Небезпечність цього корупційного ризику зумовлена тим, що затягування ознайомлення напряму впливає на загальні строки притягнення до кримінальної відповідальності, передбачені ст. 49 КК України. Оскільки ст. 290 КПК України не обмежує часові рамки ознайомлення з матеріалами, на практиці це дозволяє стороні провадження зловживати процесуальними правами з метою досягнення спливу строків давності, що зрештою нівелює принцип невідворотності покарання.

Показовим прикладом є справа № 991/4851/22, розглянута Апеляційною палатою Вищого антикорупційного суду: ухвалою від 12 червня 2023 року особу було звільнено від кримінальної відповідальності за ч. 1 ст. 366-2 КК України у зв'язку із закінченням строків давності та закрито кримінальне провадження № 4202100000001885 [5].

Таким чином, дана справа ілюструє ризики, пов'язані з нерегульованістю строків ознайомлення за ст. 290 КПК України, адже тривалість цієї процедури може стати фактором, що призводить до закінчення строків давності й унеможливлення притягнення до відповідальності.

Отже, описані практики затягування або штучного прискорення ознайомлення з матеріалами кримінального провадження свідчать про наявність корупційного ризику, що впливає з надмірних дискреційних повноважень слідчого та прокурора. Такий ризик призводить до затягування строків притягнення до кримінальної відповідальності, створює можливості для уникнення покарання та підриває принцип його невідворотності.

Закриття кримінального провадження є однією з основних форм завершення досудового розслідування, передбаченою главою 24 КПК України (ст. 283–284). Закон визначає вичерпний перелік підстав для такого рішення – відсутність події чи складу кримінального правопорушення, недостатність доказів для доведення винуватості в суді або вичерпання можливостей їх отримати, тощо.

Водночас саме на цьому етапі виникає небезпечний корупційний ризик, пов'язаний із надмірними дискреційними повноваженнями слідчого, дізнавача, прокурора та судді закривати провадження за ст. 284 КПК України. Його сутність полягає у можливості використання цих повноважень не з метою реалізації принципів законності й обґрунтованості, а як засобу уникнення фігурантами кримінальної відповідальності в обмін на неправомірну вигоду.

Такий ризик проявляється у різних формах: від безпосереднього закриття провадження без законних підстав до свідомого створення умов для його закриття через затягування зі збиранням доказів, невиконання необхідних слідчих (розшукових) дій, умисне знищення речових доказів або ігнорування обґрунтованих клопотань сторони захисту. У результаті відсутність належної доказової бази штучно використовується як формальна підстава для закриття справи, що є наслідком зловживання владними повноваженнями.

Такі дії нерідко здійснюються за попередньою домовленістю між учасниками провадження в обмін на неправомірну вигоду – як майнового (грошові кошти, цінності, матеріальні активи), так і немайнового характеру (послуги, професійне сприяння, інші незаконні преференції). Подібна практика не лише трансформує інститут закриття провадження у механізм уникнення відповідальності, а й підриває фундаментальні принципи кримінального процесу – законності, змагальності та рівності сторін, нівелюючи принцип невідворотності покарання і підриваючи довіру суспільства до правосуддя.

Більше того, у деяких випадках закриття провадження використовується як інструмент для виведення з-під процесуального контролю матеріалів чи речових доказів, які після такого рішення підлягають поверненню, що створює додаткові можливості для корупційних зловживань.

Підсумовуючи, слід констатувати, що завершальний етап досудового розслідування концентрує низку корупційних ризиків, обумовлених як недоліками законодавчого регулювання, так і надмірними дискреційними повноваженнями слідчого, дізнавача, прокурора та суду. Вони проявляються у приховуванні матеріалів кримінального провадження, непрозорості доступу до доказів, штучному затягуванні або прискоренні процедури ознайомлення, а також у використанні повноважень щодо закриття провадження як інструменту уникнення кримінальної відповідальності. Така практика підриває принцип невідворотності покарання та фундаментальні засади кримінального процесу, зокрема законність, змагальність і рівність сторін.

Мінімізація виявлених ризиків потребує комплексних заходів, спрямованих на усунення прогалин законодавства й запровадження дієвих

механізмів контролю. Зокрема, доцільним є встановлення процесуальних гарантій у КПК України щодо мінімальних строків ознайомлення з матеріалами залежно від їх обсягу, обов'язкової судової перевірки повноти їх розкриття, а також цифровізація доказового обігу через створення єдиного електронного реєстру речових доказів і автоматизованого обліку часу ознайомлення сторін. Додаткового значення набуває імплементація практики ЄСПЛ (рішення у справах *Rowe and Davis v. the United Kingdom* та *Jasper v. the United Kingdom*), яка вимагає уніфікації підходів до обмеження доступу до матеріалів та гарантування поінформованості сторони захисту про існування засекречених доказів.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/print> (дата звернення: 10.09.2025).
2. *Rowe and Davis* проти Сполученого Королівства, заява № 28901/95 : рішення Європейського суду з прав людини від 16 лют. 2000 р. HUDOC, ідентифікатор: 001-58496.
3. *Jasper* проти Сполученого Королівства, заява № 27052/95 : рішення Європейський суд з прав людини від 16 лют. 2000 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58495> (дата звернення: 10.09.2025).
4. Шило О. Г., Глинська Н. В., Москвич Л. М. Корупційні ризики чинного Кримінального процесуального законодавства України: окремі питання. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2014. Вип. 27. С. 202–220.
5. Ухвала, у справі № 991/4851/22 : рішення Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 12 чер. 2023 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/> (дата звернення: 10.09.2025).

**ЩОДО ПЕРЕЛІКУ МІЖНАРОДНИХ
НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ, ЩО РЕГУЛЮЮТЬ
ПОЛОЖЕННЯ ЩОДО ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНИХ ОСІБ
ТА ОБ'ЄКТІВ ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ**

Боровик А. В.

*доктор юридичних наук, професор, відмінник освіти України,
віце-президент з наукової роботи,
Науково-дослідний інститут публічного права
м. Київ, Україна*

Дерев'янко Н. З.

*доктор філософії в галузі права, доцент,
академік Академії адміністративно-правових наук,
декан юридичного факультету,
Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука
м. Рівне, Україна*

Під час російсько-української війни в Україні відбувається значне руйнування виробничого капіталу та інфраструктури, негативний вплив на її економічний розвиток.

За даними експертів сума прямих збитків завданих інфраструктурі України через війну станом на січень 2024 року складає майже 155 млрд. доларів (в дану суму також включення збитки завданих Україні в результаті підриву Каховської ГЕС російськими військовими 06.06.2023). До формування проєкту «росія заплатить» також долучаються такі організації, як волонтери з Центру економічної стратегії, Антикорупційного штабу, Dragon Capital, Інституту аналітики та адвокації, Прозорро.Продажі, Трансперенсі Інтернешнл Україна, Prozorro, Української ради торгових центрів, CoST Ukraine, TVIS Ukraine, Culver Aviation, Вкурсі Агро, Асоціація ритейлерів України, Центр розвитку інновацій [1].

Структуру завданих збитків складають: 58,9 млрд доларів збитків житловому фонду, зокрема пошкоджено та зруйновано 250 000 будівель, з них 222 000 приватних будинків, 27000 багатоквартирних будинків та 526 гуртожитків. Найбільшої шкоди житловому фонду завдано в Київській Донецькій Луганській Чернігівській Харківській та Херсонських областях; інфраструктурні збитки 36,8 млрд. доларів, з них: 13,1 млрд. доларів збитків завдано промисловості та підприємствам, зокрема було пошкоджено або зруйновано 78 малих, середніх та великих

приватних підприємств та 348 державних підприємств; 9 млрд доларів збитків завдано інфраструктурі енергетичної галузі; 8,7 млрд доларів збитків завдано агропромислому комплексу; 4,5 млн доларів збитків завдано сфері житлово-комунального господарства; 3,1 млрд. доларів збитків сфері охорони здоров'я, загалом збитків зазнали 4 497 закладів соціальної сфери, охорон здоров'я та освіти [2]. Загалом, було захоплено, зруйновано або пошкоджено 16 тис. одиниць комунального транспорту, 160 тис. сільгосптехніки, 3,8 тис. закладів освіти, 1,8 тис. закладів культури, 426 лікарень, 50 ЦНАПів, 348 релігійних установ, 48 соціальних центрів, 31 торговий центр, 580 адмінбудівель державного та місцевого управління [1].

Якими ж міжнародними нормативно-правовими актами регулюються положення щодо захисту цивільних осіб та об'єктів? Перш за все вони зазначені у Четвертій Женевській конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12.08.1949 та Додаткових протоколах до Женевських конвенцій від 12.08.1949 [3], що стосуються захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 08.06.1977 р. та жертв неміжнародних збройних конфліктів (Протокол II) від 08.06.1977, Гаазька конвенція про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту від 14.09.1954, звичасві норми МГП, які формуються внаслідок державної практики та opinio juris (переконання держав у юридичній обов'язковості певної практики), також відіграють важливу роль у захисті цивільних об'єктів в ході збройних конфліктів.

Крім того, окремі міжнародні договори можуть містити положення, що опосередковано стосуються захисту певної інфраструктури, зокрема, конвенції у сфері екологічного права, які можуть мати значення при оцінці наслідків руйнування промислових об'єктів (наприклад, Конвенція про заборону військового або будь-якого ворожого використання засобів впливу на природне середовище) [5, с.197]. Так, Четверта Женевська конвенція встановлює загальний режим захисту цивільних об'єктів (ст. 52 «цивільні об'єкти не повинні бути об'єктом нападу або репресалій. Цивільними об'єктами є всі ті об'єкти, які не є воєнними об'єктами» [4]).

Норми МГП визначають категорії об'єктів, які відносять до цивільних об'єктів – не воєнні об'єкти, історичні пам'ятки, твори мистецтва, місця відправлення культів, які є культурною або духовною спадщиною народів, об'єкти, необхідні для виживання цивільного населення («запаси продуктів харчування, сільськогосподарські райони, що виробляють продовольство, посіви, худобу, споруди для забезпечення питною водою й запаси останньої, а також іригаційні споруди спеціально з метою не допустити використання їх цивільним населенням або супротивною стороною як засобу підтримання існування» [4]), критична інфраструктура (енергетичні об'єкти, транспортні вузли, комунікаційні системи).

Література

1. Загальна сума збитків, завдана інфраструктурі України, зросла до майже \$155 млрд – оцінка KSE Institute станом на січень 2024 року. Kyiv School of Economics. 2024. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalna-suma-zbitkiv-zavdana-infrastrukturi-ukrayini-zrosla-do-mayzhe-155-mlrd-otsinka-kse-institute-stanom-na-sichen-2024-roku/> (дата звернення: 12.08.2025)
2. Петровський Д. Перевалила за \$150 мільярдів: названо суму збитків української інфраструктури через війну. УНІАН. 2024. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/viyna-v-ukrajini-nazvano-novu-suma-zbitkiv-ukrajinskoji-infrastrukturi-12541719.html> (дата звернення: 15.08.2025)
3. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни: ООН від 12.08.1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 27.08.2025)
4. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I): ООН від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 10.08.2025)
5. Боровик А. В., Шира О. В. Міжнародно-правові зобов'язання щодо захисту цивільної інфраструктури під час збройних конфліктів. *Правові новели*. 2025. № 26 С.196-204 DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2025.26.23>

ЩОДО ЮРИДИЧНОГО ПОНЯТТЯ ВЗАЄМОДІЇ МЕДІА З ОРГАНАМИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

Боровик Л. А.

*кандидат педагогічних наук, доцент,
академік Академії адміністративно-правових наук,
член-кореспондент Міжнародної кадрової академії,
доцент кафедри кримінально-правових
та адміністративно-правових дисциплін,
Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука
м. Рівне, Україна*

Проблематика взаємодії медіа з органами державної влади не є новою, оскільки вона виникла одночасно з формуванням сучасних інститутів державності та масових комунікацій. З моменту появи друкованої преси у XVII–XVIII століттях і становлення перших форм публічної влади медіа почали виконувати роль посередника між суспільством і державою. Вони стали інструментом не лише інформування громадян, а й контролю за владою, що закономірно породило потребу у встановленні певних правил, форм і меж цієї взаємодії. У різні історичні періоди відносини між журналістикою та державою коливалися від рівня партнерства до конфлікту та протистояння, що залежало від рівня демократичності політичного режиму, ступеня свободи слова та зрілості громадянського суспільства.

Що ж стосується права, то в даному контексті поняття взаємодії, переважно, досліджується в рамках діяльності різних суб'єктів, як сторін правовідносин. Авторський колектив авторів монографії «Взаємодія при розслідуванні економічних злочинів» пропонує виділяти тлумачити поняття взаємодії у вузькому та широкому розумінні. Так, у вузькому розумінні взаємодія під час виявлення, розслідування та попередження злочинів повинна розглядатися як сумісна діяльність спеціалізованих суб'єктів, для яких є характерним виконання одних і тих же завдань, але з використанням різних засобів і методів. Причому до спеціалізованих суб'єктів, на думку вчених, мають бути віднесені насамперед слідчі й оперативно-розшукові підрозділи правоохоронних органів, для яких виявлення, розслідування та попередження злочинів є головним завданням. У широкому ж розумінні взаємодія під час виявлення, розслідування та попередження злочинів – це сумісна діяльність правоохоронних органів і неспеціалізованих суб'єктів, де до останніх належать

державні та недержавні структури, для яких боротьба зі злочинністю не є основним завданням [1, с. 20–21]. Аналізуючи діяльність правоохоронних органів М.М. Биргеу дійшов до висновку, що взаємодія – це міжгалузеві відносини, загальний принцип діяльності державних органів. У результаті взаємодії утворюється нова якість, нова єдність, сплав, що виражається в комплексності виконанні державних функцій. Погоджена діяльність різнотипних органів у спільній для них сфері будувється на засадах паритету, рівноправного партнерства. Який-небудь керівний тон і стиль тут неприпустимі, жодна з невідповідних сторін у відносинах взаємодії не наділена повноваженнями постійного організатора узгодженої діяльності. Співробітництво тут здійснюється за провідної ролі то одного, то іншого органу, який проявляє ініціативу в постановці питань, вирішення яких потребує спільних об'єднаних зусиль. Тобто, взаємодія – це універсальний метод, який дозволяє максимально використовувати функціональні можливості і переваги різних суб'єктів, поєднувати їх зусилля і домагатися збільшення ефекту у виконанні функцій держави [2, с. 23]. Р.І. Панчишин вказує, що взаємодія органів місцевого самоврядування та місцевих органів державної виконавчої влади – це особливий вид управлінських правовідносин, у які відповідні органи вступають з метою реалізації спільних цілей і завдань у сфері муніципального управління на засадах рівності й оптимального співвідношення інтересів і які виражаються у координації та узгодженні дій учасників цих відносин, а також поєднанні ресурсів [3]. В.В. Бухарев під взаємодією суб'єктів забезпечення кібербезпеки слід розуміти їх спільну взаємоузгоджену діяльність, яка спрямована на досягнення єдиної мети – забезпечення належного стану кібернетичної безпеки в Україні. До характерних ознак такої взаємодії необхідно віднести: 1) єдину мету спільної діяльності; 2) наявність двох або більше суб'єктів; 3) обов'язковим є законодавче підґрунтя діяльності; 4) чітко визначений адміністративно-правовий статус кожного суб'єкта; 5) узгодженість заходів щодо цілі, місця, часу, методів. Питанню взаємодії у сфері забезпечення кібербезпеки приділяється особлива увага, оскільки і науковці, і законодавець усвідомлюють, що без взаємодії досягнення кінцевого результату у цій сфері просто неможливе [4].

Тож, проведений аналіз дає змогу дійти до висновку, що взаємодія суб'єктів публічної адміністрації з медіа-організаціями та міжнародними інституціями – це системний, цілеспрямований та врегульований нормами чинного законодавства процес обміну інформацією, ресурсами та комунікаційними ініціативами між досліджуваними суб'єктами з метою забезпечення відкритості управління, підвищення довіри до інститутів влади, сприяння реалізації публічної політики та інтеграції у глобальний управлінський простір. Така взаємодія відбувається на засадах

партнерства, прозорості, взаємної відповідальності й дотримання міжнародних стандартів комунікації та управління.

Література

1. Взаємодія при розслідуванні економічних злочинів : [монографія] / [кол. авт.: А. Ф. Волобуєв, І. М. Осика, Р. Л. Степанюк та ін.] ; за заг. ред. докт. юрид. наук, проф. А. Ф. Волобуєва. Х. : Курсор, 2009. 320 с.
2. Биргеу М. М. Організація діяльності поліції Республіки Молдова з профілактики злочинів : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2004. 35 с.
3. Панчишин Р. І. Поняття та форми взаємодії органів місцевого самоврядування і місцевих органів державної виконавчої влади [Електронний ресурс]. *Право і суспільство*. 2018. № 6(2). С. 108–113. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2018_6\(2\)_22](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2018_6(2)_22)
4. Бухарев, В. В. Адміністративно-правові засади забезпечення кібербезпеки України [Текст] : автореферат ... канд. юрид. наук, спец. : 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право / В. В. Бухарев. Суми : СумДУ, 2018. 214 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-550-4-6>

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ НА РИНКУ ПРАЦІ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Бурма І. П.

кандидат юридичних наук,

виконувач обов'язків завідувача кафедри цивільно-правових дисциплін,

Міжнародний економіко-гуманітарний університет

імені академіка Степана Дем'янчука

м. Рівне, Україна

Незважаючи на наявні законодавчі гарантії, реалії ринку праці України свідчать про існування гендерної дискримінації на різних етапах трудових відносин. Дискримінація за ознакою статі при наймі на роботу, в ході кар'єрного зростання та у повсякденних умовах праці залишається серйозною проблемою. Вона може проявлятися як відкрито, так і у завуальованих формах.

При прийнятті на роботу типові прояви – це необґрунтовані відмови жінкам або чоловікам на певні посади, гендерні стереотипи щодо «чоловічих» та «жіночих» професій, а також приховані упередження

роботодавців щодо, наприклад, молодих жінок дітородного віку. Хоча пряме зазначення статі у вакансіях заборонено, дослідження вказують, що де-факто роботодавці нерідко віддають перевагу кандидатам певної статі на основі стереотипів (наприклад, чоловіків вважають «надійнішими» на керівних чи технічних посадах, а жінок – «більш відповідними» для ролей секретарів, вихователів тощо). Вертикальна сегрегація ринку праці проявляється у феномені «скляної стелі» – невидимого бар'єру, що обмежує просування жінок на вищі посади, попри їх кваліфікацію [2].

У багатьох секторах жінки концентруються на нижчих щаблях ієрархії, тоді як керівні позиції зайняті переважно чоловіками. За офіційними даними, лише близько 29% керівних посад в Україні обіймають жінки (станом на 2021 р.), що хоч і відповідає середньосвітовому показнику, проте далеке від паритету [1]. У довоєнних умовах спостерігалась диспропорційний розподіл між жінками та чоловіками, та їх реалізацією на керівних посадах у сфері господарювання, де лише 36% суб'єктів господарювання станом на 2021 р. очолювали жінки.

Початок повномасштабного вторгнення росії на територію України призвів до зростання рівня безробіття. Станом на кінець березня 2022 року більшість населення України втратили роботу, або зазнали зниження оплати праці. Лише 45 % продовжували працювати в межах умов, що існували для них до повномасштабного вторгнення. Початок повномасштабного вторгнення характеризувався крім того зміною умов праці. Задля забезпечення безпеки населення були сформовані рекомендації щодо переходу на дистанційну форму праці та навчання. При цьому лише 2% осіб із тих, хто став безробітним на початку повномасштабного вторгнення, змогли знайти нову роботу. Задля збереження робочих місць частина роботодавців застосовувала такі методи, як скорочення оплати праці, що поступово було відновлено на початку 2023 року.

Крім того на рівні оплати праці позначився рівень інфляції, що на початку повномасштабного вторгнення склав більше, ніж 20%. Відновлення робочих місць в Україні також не може бути охарактеризовано як рівномірне: у найбільш небезпечних західних областях України такі процеси визначалися як більш ефективні, тоді як центральні регіони, південні та північні території характеризувались відтоком людських ресурсів, скорочення виробництва тощо.

Література

1. Жінки та чоловіки на ринку праці. URL: <https://goo.su/udO9v> (дата звернення 01.10.2025).

2. Забезпечення гендерної рівності у трудовій сфері: виклики та наслідки дискримінації. URL: <https://gclnk.com/YQjrQSxQ> (дата звернення 01.10.2025).

ПРОБЛЕМИ В РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ ЗА СТАТТЕЮ 11 КОНВЕНЦІЇ ООН ПРО ПРАВА ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Варгуляк О. Г.

*доктор філософії, доцент,
доцент кафедри державно-правових дисциплін,
Європейський університет
м. Київ, Україна*

Відповідно до статті 11 «Ситуації ризику та надзвичайні гуманітарні ситуації» Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю Україна повинна вживати всіх необхідних заходів для забезпечення захисту й безпеки осіб з інвалідністю у ситуаціях ризику, зокрема в збройних конфліктах, надзвичайних гуманітарних ситуаціях та під час стихійних лих [2].

Однак реалізація українською державою відповідних зобов'язань ускладнена великою кількістю негативних чинників. Вони є дуже відчутними, особливо в сучасних умовах, коли воєнні дії суттєво ускладнюють, а часто і взагалі унеможливають доступ людей з інвалідністю до підтримки в надзвичайних ситуаціях.

Передусім однією з найгостріших проблем в Україні в контексті війни та гуманітарного реагування є відсутність актуальної, детальної, дезагрегованої статистики стосовно осіб з інвалідністю. Немає достовірних даних про чисельність загиблих і поранених серед цієї групи населення, тих, хто залишився в інституційних закладах на окупованих територіях, був депортований чи вимушено виїхав за кордон. Це значно ускладнює формування ефективної державної політики, гуманітарного планування та надання адресної допомоги. Без точного обліку неможливо реально оцінити масштаб проблем та потреб, що виникають унаслідок збройного конфлікту, і належно реагувати на них.

Ще однією серйозною проблемою є неврахування індивідуальних потреб людей з інвалідністю під час планування та реалізації гуманітарних заходів. Більшість таких програм зосереджені на регіонах, де ведуться активні бойові дії, насамперед на Сході України, водночас у громадах Центральної та Західної України, де зосереджено чимало переселенців з інвалідністю, допомога є обмеженою або відсутньою. Також гуманітарні ініціативи часто не адаптовані до специфіки різних форм інвалідності, що призводить до ігнорування потреб певних груп. Це частково пов'язано з браком фахових знань про інвалідність серед працівників гуманітарного сектору.

Люди з інвалідністю часто перебувають у стані крайньої бідності, що ще більше погіршилося внаслідок війни. Багато з них втратили джерела доходу, доступ до державної чи благодійної підтримки, можливість отримувати соціальні виплати. Крім того, через низький рівень цифрової грамотності, відсутність доступу до інтернету, сучасних технічних засобів або необхідної допомоги сторонніх осіб, частина людей з інвалідністю не має інформації про програми гуманітарної допомоги. Особливо гостро ця проблема стоїть у сільській місцевості, де інформаційна ізоляція є більш вираженою, а також у випадках, коли не передбачено переклад жестовою мовою чи альтернативні форми подачі інформації.

Проблема доступу до медичних, соціальних, реабілітаційних послуг набуває критичного характеру. Люди з інвалідністю в громадах стикаються з безліччю бар'єрів: зруйновані дороги, відсутність транспорту, нестача профільних фахівців, недоступність будівель і обладнання. Для багатьох доступ до необхідних послуг став або дуже ускладненим, або й узагалі неможливим. Додатково ситуацію ускладнює те, що чимало установ, які надавали ці послуги, були зруйновані чи переміщені внаслідок бойових дій.

Діти з інвалідністю є особливо вразливою категорією, оскільки через війну значна частина з них втратила можливість навчатися. Відсутність укриттів у школах, низький рівень фізичної доступності закладів та транспорту, а також неадаптованість дистанційного навчання до потреб дітей з інвалідністю фактично виключає їх із освітнього процесу. Це створює ризик довгострокової ізоляції та соціального відчуження цілої генерації дітей.

Доступ до житла для осіб з інвалідністю, особливо внутрішньо переміщених, є ще одним критичним викликом. Брак доступного тимчасового житла, неврахування потреб з мобільністю при розміщенні у гуртожитках, відсутність пандусів, підйомників, спеціального обладнання ускладнює інтеграцію в нове середовище. Це часто змушує людей з інвалідністю залишатися у непридатних умовах або й узагалі в зоні небезпеки.

Низький рівень обізнаності гуманітарних організацій про різні форми інвалідності та потреби людей з порушеннями слуху, зору, психосоціальними чи інтелектуальними особливостями призводить до того, що навіть добре організовані програми допомоги не охоплюють усіх потребуючих.

Як справедливо наголошують неурядові організації, «у системі цивільного захисту незадовільно забезпечується інформування та навчання персоналу з надання допомоги людям з різними порушеннями, що підтвердили воєнні реалії в Україні під час заходів із гуманітарного реагування, зокрема евакуації, розміщення, надання визначених законодавством послуг» [3].

Організації осіб з інвалідністю залишаються слабо залученими до механізмів ухвалення рішень у сфері цивільного захисту, гуманітарного реагування, моніторингу та відновлення. Без їхнього голосу й експертизи неможливо побудувати інклюзивну систему, яка б відповідала принципам Конвенції про права осіб з інвалідністю. Вони мають виступати не лише отримувачами допомоги, а й повноправними партнерами в її плануванні та реалізації.

У контексті ролі неурядових інституцій у забезпеченні прав людей з інвалідністю в надзвичайних ситуаціях справедливим видається твердження про те, що «комунікація суб'єктів цивільного захисту з громадськими організаціями осіб з інвалідністю і консультантами з інвалідністю не налагоджена на відповідному рівні та відбувається фрагментарно. Переважно у випадках, коли органи державної влади та органи місцевого самоврядування потребують допомоги в практичній реалізації заходів реагування на надзвичайні ситуації. Наприклад, коли йдеться про евакуацію, розміщення постраждалих у прихистках, забезпечення гуманітарною допомогою тощо» [3].

Однією з першопричин окреслених проблем вважаємо неврахування повною мірою в законодавстві України у сфері цивільного захисту прав і потреб людей з інвалідністю. Так, нормативно-правові акти з питань утримання та створення фонду захисних споруд цивільного захисту та оповіщення населення про надзвичайну ситуацію військового характеру унеможливають створення необхідних умов для перебування в таких спорудах осіб з інвалідністю, а також їх інформування.

З метою подолання викликів у сфері цивільного захисту людей з інвалідністю та їх гуманітарної підтримки Комітет ООН з прав осіб з інвалідністю рекомендує Україні, окрім іншого:

1) надавати особам з інвалідністю інформацію щодо зниження ризику катастроф та надзвичайних ситуацій у доступних форматах [1];

2) забезпечити доступні приміщення для тимчасового догляду, а також для зберігання та обслуговування персональних пристроїв;

3) забезпечити активне залучення осіб з інвалідністю через їхні представницькі організації до планування і розподілу гуманітарної допомоги;

4) забезпечити, щоб національні плани готовності передбачали інклюзивні та доступні системи оповіщення і укриття для осіб з інвалідністю [1];

5) розробити комплексну та інклюзивну політику, спеціально адаптовану до потреб осіб старшого віку з інвалідністю, з метою забезпечення дотримання їхніх прав та усунення будь-яких прогалів у захисті, з якими вони стикаються під час надзвичайних ситуацій;

б) враховувати питання інвалідності в усіх своїх майбутніх гуманітарних проєктах, проєктах реконструкції, розвитку та постконфліктного врегулювання з міжнародними та місцевими партнерами та розробляти їх у тісних консультаціях з особами з інвалідністю через їхні представницькі організації тощо [1].

Література

1. Заключні зауваження Комітету ООН з прав осіб з інвалідністю щодо об'єднаних другого і третього періодичних звітів України про виконання Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю. URL: <https://naiu.org.ua/archives/edition/komitet-oon-z-prav-osib-z-invalidnistyu-nadav-ukrayini-rekomendacziyi-stosovno-zabezpechennya-prav-lyudej-z-invalidnistyu-z-urahuvannyam-mizhnarodnyh-standartiv>

2. Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text

3. Люди з інвалідністю про свої права: голос кожної і кожного в центрі уваги. Інформаційні матеріали. URL: https://naiu.org.ua/wp-content/uploads/2024/11/naiu_alternatereport_v03-1.pdf

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-550-4-8>

АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Вдовкіна О. Є.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти на спеціальність G21 «Біотехнологія та біоінженерія»,
Дніпровський державний технічний університет
м. Кам'янське, Дніпропетровська область, Україна*

Ярошевська Т. В.

*докторка юридичних наук, доцентка,
професорка кафедри соціально-психологічних і гуманітарних наук,
Дніпровський державний технічний університет
м. Кам'янське, Дніпропетровська область, Україна*

Повномасштабна війна росії проти України призвела до введення в нашій державі воєнного стану. Це стало безпрецедентним викликом не лише для функціонування суспільства та державних інструкцій, але й для розвитку наукової думки, зокрема юридичної науки. У цих умовах право

та правова система отримали особливе навантаження: необхідність оперативного правового регулювання, адаптації до міжнародних норм, а також захисту основоположних прав і свобод людини в умовах обмежень.

Метою цього дослідження є аналіз впливу воєнного стану на розвиток юридичної науки та визначення ключових викликів і напрямів її трансформації. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» [1] визначає зміст правового режиму воєнного стану, надаючи можливість державі обмежувати окремі права та свободи громадян, вводити комендантську годину, мобілізувати ресурси та змінювати порядок роботи органів влади.

Для юридичної науки це означає необхідність аналізу двох аспектів: по-перше, збереження верховенства права в умовах надзвичайних обставин, а по-друге, гарантування тимчасовості обмежень, щоб воєнний стан не став підставою для узурпації влади [2, с. 16].

Воєнний стан істотно позначився на різних сферах права. У конституційному праві основною проблемою стала легітимність обмеження прав людини. Конституція дозволяє обмеження прав і свобод у разі воєнного стану, проте не допускає скасування базових прав, як-от право на життя, заборона катувань, свобода думки та релігії.

У кримінальному праві особливого значення набули норми щодо воєнних злочинів та злочинів проти людяності. Науковці наголошують на необхідності документування злочинів, що вчиняються окупаційними військами, а також формування доказової бази для міжнародних судів, зокрема Міжнародного кримінального суду в Гаазі. Водночас було посилено відповідальність за колабораціонізм та державну зраду, що відповідає потребам суспільства у період війни.

У міжнародному праві зросла роль міжнародних інституцій. Україна активно звертається до Міжнародного суду ООН, Європейського суду з прав людини, Ради Європи, що підтверджує необхідність поглибленого дослідження міжнародного гуманітарного права та практики його застосування [3, с. 20]. Особливого значення набули питання відповідальності держави агресора, а також створення компенсаційних механізмів для відшкодування завданих збитків на користь потерпілих.

У сфері цивільного та господарського права ключовим завданням стало відшкодування шкоди, завданої зруйнованим майном. Правова наука розробляє моделі компенсації як на національному рівні (державні програми), так і шляхом конфіскації російських активів [4, с. 15].

В умовах воєнного стану юридична наука змушена діяти у прискореному режимі. Якщо раніше дослідження мали здебільшого теоретичний характер, то тепер від них вимагається практична спрямованість. Вчені аналізують зміну парадигм: випробування зазнають традиційні уявлення

про верховенство права, баланс гілок влади, демократичні процедури, що вимагає переосмислення класичних концепцій. Українські дослідники активно співпрацюють із закордонними колегами, готують матеріали для міжнародних судових процесів, формують доказову базу щодо воєнних злочинів та порушень міжнародного права [5, с. 45].

Практичний вимір діяльності юридичної науки в умовах війни є надзвичайно ваговим. Науковці беруть участь у підготовці законопроектів та експертних висновків, допомагають правоохоронним органам у документуванні злочинів, здійснюють правову оцінку рішень органів влади з погляду їх відповідності Конституції та міжнародним нормам. Важливе значення має і юридична освіта, яка зазнає змін. Здобувачі вищої освіти юридичних факультетів беруть участь у правозахисних ініціативах, консультують переселенців, допомагають документувати злочини.

Таким чином, воєнний стан став визначальним чинником трансформації юридичної науки в Україні. Він не лише ускладнив роботу науковців, а й створив умови для нового етапу її розвитку.

Серед основних наслідків варто виділити, по-перше, розширення дослідницьких напрямів, таких як документування воєнних злочинів і розробка компенсаційних механізмів. По-друге, посилення практичної спрямованості досліджень, що безпосередньо впливають на правотворчість і правозастосування. По-третє, переосмислення базових концепцій права, зокрема співвідношення прав людини та державної необхідності. По-четверте, зростання ролі міжнародної співпраці та освітньої трансформації.

Отже, воєнний стан, попри на всі труднощі, став каталізатором оновлення юридичної науки України, яка розвивається у напрямі більшої практичності, міжнародної інтеграції та відповідальності перед суспільством.

Література

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VII // Відомості Верховної Ради України. 2015. № 28. Ст. 250.
2. Кравчук В. М. Право в умовах війни: виклики для конституційної системи України. *Юридична наука*. 2022. № 3. С. 15–22.
3. Буроменський М. В., Гавриленко А. А. Міжнародне гуманітарне право: проблеми застосування в Україні. Київ : Юридична думка, 2023. 240 с.
4. Право і війна : збірник наукових статей / за ред. О. Петришина. Харків : Право, 2022. 320 с.
5. Фулей Т. Ю. Воєнні злочини та міжнародна відповідальність: сучасні підходи української науки. *Юридичний вісник*. 2023. № 1. С. 44–51.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ДЛЯ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ У ВОЄННИЙ ПЕРІОД

Войчишена М. В.

*старший викладач кафедри кримінального процесу та криміналістики
факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування,
Донецький державний університет внутрішніх справ
м. Кривий Ріг, Дніпропетровська область, Україна*

В умовах сьогодення особливого значення набуває підготовка фахівців для підрозділів Національної поліції України, які відповідно до своїх повноважень здійснюють протидію злочинності, забезпечують захист прав і свобод громадян, підтримують публічний порядок і безпеку, надають допомогу громадянам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги [3]. Крім того, під час дії правового режиму воєнного стану на працівників поліції покладено обов'язок забезпечення вказаних функцій на деокупованих територіях та територіях, наближених до зони проведення бойових дій, а також забезпечення заходів щодо здійснення правового режиму воєнного стану. У зв'язку з чим, підготовка поліцейських має бути орієнтована на подолання сучасних викликів, а поліцейські повинні володіти навичками щодо здійснення заходів із виявлення та припинення кримінальних та адміністративних правопорушень, забезпечення публічної безпеки і порядку, надання допомоги особам, які потрапили у тяжке становище, усунення загроз життю і здоров'ю людей, роботи із вибухонебезпечними предметами та контролю за незаконним обігом зброї, здійснення досудового розслідування та роботи із доказами в умовах, що загрожують життю і здоров'ю поліцейських.

Підвищення якості сучасної освіти поліцейських здійснюється шляхом: по-перше, забезпечення її практичної складової та орієнтації на вимоги практики, особливо в умовах дії правового режиму воєнного стану та ведення бойових дій, що здійснюється за допомогою ознайомлення із специфікою роботи практичних підрозділів поліції, формуванні практичних навичок і спеціальних компетентностей, необхідних для успішного виконання завдань поліцейського на деокупованих територіях або територіях, наближених до зони бойових дій, а також вдосконалення методів навчання (включаючи цифрові та інтерактивні технології). По-друге, використання ефективного і найкращого досвіду підготовки поліцейських в європейських країнах. Так, на сьогодні, українські виші

активно використовують європейський досвід щодо підготовки поліцейських, який характеризується інтеграцією зусиль країн Європейського Союзу (далі – ЄС), взаємодією та створенням спільних програм підготовки поліцейських із врахуванням сучасних викликів і потреб, виховання у майбутніх правоохоронців доброчесності, мужності, професіоналізму, наполегливості та компетентності. Покращенню освітнього рівня та наближенню до стандартів європейської освіти сприяють програми обміну досвідом, підвищення кваліфікації та тренінги для викладачів, проходження спеціалізованих курсів, а також впровадження стандартів і практик європейської освіти шляхом розроблення навчальних програм, направлених на розвиток практичних навичок та спеціальних компетенцій у здобувачів вищої освіти.

Одним із кроків наближення до стандартів європейської освіти є активне залучення до міжнародних програм та навчальних ініціатив, становлення партнерських відносин та забезпечення співпраці із країнами ЄС. До таких програм доцільно віднести програму ЕРАЗМУС+, метою якої є підтримка освітнього, професійного та особистого розвитку громадян ЄС та поза його межами у сфері освіти, молоді та спорту, задля внеску до стійкого зростання, якості робочих місць і соціального згуртування, для розвитку інновацій та посилення європейської ідентичності і активного громадянства [2].

Важливу роль у підготовці правоохоронців відіграє Місія CEPOL (Європейський поліцейський коледж), яка полягає в тому, щоб зробити Європу безпечнішим місцем через навчання та підготовку правоохоронців. CEPOL сприяє запобіганню та боротьбі з серйозною та організованою злочинністю, тероризмом та новими загрозами безпеці, сприяючи та посилюючи транскордонну співпрацю через професійну підготовку; підтримує, розробляє, впроваджує та координує стандартизоване та спеціалізоване навчання відповідно до пріоритетів підготовки правоохоронців ЄС; прагне стати центром ЄС з навчання правоохоронців, щоб забезпечити співробітників правоохоронних органів навичками, необхідними для запобігання злочинам сьогодні та завтра [1].

Отже, підвищення якості сучасної освіти поліцейських та її наближення до європейських стандартів сприяє вдосконаленню методів навчання, його практичної орієнтованості, зосередженості на формуванні практичних навичок і спеціальних компетенцій, необхідних для успішного виконання завдань поліцейського в умовах сьогодення, ознайомлення із специфікою роботи практичних підрозділів поліції, активне залучення до міжнародних програм та навчальних ініціатив.

Література

1. Official website CEPOL. URL: <https://www.cepol.europa.eu/about/mission-vision-and-values>
2. Європейська інтеграція. ЄРАЗМУС+ / Офіційний сайт Міністерства освіти і науки. URL: <https://mon.gov.ua/ministerstvo-2/diyalnist/mizhnarodna-spivpratsya-2/evropeyska-integratsiya/erazmus>
3. Про Національну поліцію : закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-550-4-10>

ЕЛЕМЕНТИ ЗЛОЧИНУ ГЕНОЦИДУ

Данієлян Д. А.

*здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
кафедри морського та міжнародного права,
Міжнародний гуманітарний університет
м. Одеса, Україна*

Злочин геноциду є одним з найтяжчих порушень міжнародного права, визначеним у Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього 1948 року, яка була прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 9 грудня 1948 року і набула чинності 12 січня 1951 року [1].

Цей злочин складається з об'єктивної сторони, що охоплює конкретні фізичні дії (actus reus), та суб'єктивної сторони, пов'язаної з психологічним ставленням винного (mens rea), зокрема спеціальним наміром (dolus specialis) знищити захищену групу [2].

Об'єктивна сторона геноциду включає п'ять заборонених актів, спрямованих проти національних, етнічних, расових чи релігійних груп, як визначено статтею II Конвенції: вбивство членів групи; заподіяння серйозної тілесної або психічної шкоди членам групи; навмисне створення умов життя, розрахованих на фізичне знищення групи повністю або частково; заходи щодо запобігання народжуваності в групі; насильницька передача дітей з однієї групи до іншої [1]. Ці акти повинні бути вчинені щодо захищених груп, і лише вони підпадають під визначення геноциду, на відміну від політичних чи економічних груп, які можуть кваліфікуватися як злочини проти людяності [3].

Суб'єктивна сторона вимагає доведення спеціального наміру знищити групу як таку, повністю або частково, що відрізняє геноцид від інших злочинів [2]. Доведення цього наміру є складним, оскільки воно базується

на непрямих доказах, таких як масштаб і систематичність дій, дискримінаційна риторика, пропаганда чи історичний контекст, як зазначається в практиці Міжнародного кримінального трибуналу щодо колишньої Югославії (ICTY) та Руанди (ICTR) [4]. Наприклад, у справі Krstić ICTY встановив геноцидний намір на основі систематичного знищення боснійських мусульман у Сребрениці, виводячи його з обставин, що виключають інші інтерпретації [5].

Без цього спеціального наміру акти можуть бути кваліфіковані як воєнні злочини чи злочини проти людяності, але не геноцид [2]. Міжнародний кримінальний суд у своїх Елементах злочинів підкреслює, що намір є ключовим конститутивним елементом, і його відсутність унеможливує визнання злочину геноцидом [6].

Українські вчені активно досліджують ці елементи, особливо в контексті Голодомору 1932-1933 років та російської агресії проти України з 2014 року, акцентуючи на необхідності адаптації міжнародних норм до національного законодавства. Так, О. Ю. Зайченко у кримінально-правовій характеристиці діяння геноциду зазначає, що об'єктивна сторона злочину за ст. 442 Кримінального кодексу України включає зовнішні прояви акту, такі як характер діяння, спосіб, місце, час та тяжкість наслідків, з матеріальним складом, де злочин вважається закінченим з моменту настання шкідливих наслідків для членів групи, без вимоги до конкретної кількості жертв [7, с. 216].

Щодо суб'єктивної сторони, О. Ю. Зайченко підкреслює прямий умисел з метою повного або часткового знищення групи, посиляючись на думки українських правознавців, як-от Поплавського І. Г., який визначає об'єктом геноциду відносини, що забезпечують мир і безпеку людства, та Є. В. Лашука, який акцентує на безпеці існування етнічних груп як складової безпеки людства [7, с. 215]. Б. Ю. Старинець у аналізі сутності геноциду за сучасним міжнародним правом погоджується з концепцією Р. Лемкіна, де суб'єктивна сторона полягає в спеціальному намірі знищити значну частину групи або її ключових фігур (політичних, релігійних лідерів), і зазначає, що акти вважаються завершеними з моменту їх вчинення, незалежно від повного знищення групи [8, с. 11–12].

А. В. Горбатюк у дослідженні відповідальності держави за геноцид у практиці Міжнародного суду ООН підкреслює, що геноцид є найтяжчим злочином, що тягне як державну, так і індивідуальну відповідальність, і наводить приклади, де відсутність доведеного наміру призводить до перекваліфікації на воєнні злочини, як у справі Боснія і Герцеговина проти Сербії та Чорногорії [8, с. 17].

У контексті сучасних подій, юристи Регіонального центру з прав людини в юридичному аналізі геноциду в Україні вказують, що дії РФ

з 24 лютого 2022 року, включаючи масові вбивства (Буча, Маріуполь), примусову передачу понад 260 тис. українських дітей, створення умов голоду та пропаганду, що дегуманізує українців, відповідають об'єктивній стороні, а спеціальний намір доводиться систематичністю та заявами керівництва РФ про «денацифікацію» [9].

Аналогічно, Українська Гельсінська спілка з прав людини у дослідженні міжнародних злочинів в Україні критикує національне законодавство за недостатнє визначення воєнних злочинів і геноциду, пропонує зміни до КК України для полегшення розслідувань, і наголошує, що *mens rea* включає планову стратегію знищення групи [10]. Ці праці українських вчених підкреслюють актуальність теми для України, сприяючи формуванню доказової бази для міжнародних трибуналів.

Розуміння об'єктивної та суб'єктивної сторін злочину геноциду є фундаментальним для запобігання та покарання цього злочину. Об'єктивні дії формують матеріальну основу, тоді як суб'єктивний намір додає йому унікальний характер злочину проти людства. Міжнародне співтовариство, через інституції на кшталт МКС, продовжує розвивати практику для ефективного застосування цих норм. Лише через чітке дотримання цих елементів можна забезпечити справедливість для жертв і запобігти майбутнім трагедіям

Література

1. Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, UN General Assembly Resolution 260 A (III), 9 December 1948. URL: https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocity-crimes/Doc.1_Convention%20on%20the%20Prevention%20and%20Punishment%20of%20the%20Crime%20of%20Genocide.pdf (дата звернення: 26.09.2025 р.).
2. Definitions of Genocide and Related Crimes, United Nations Office on Genocide Prevention. URL: <https://www.un.org/en/genocide-prevention/definition> (дата звернення: 26.09.2025 р.).
3. Genocide, Encyclopædia Britannica. URL: <https://www.britannica.com/topic/genocide> (дата звернення: 26.09.2025 р.).
4. Genocidal intent, Wikipedia (based on ICTY/ICTR jurisprudence). URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Genocidal_intent (дата звернення: 26.09.2025 р.).
5. Prosecutor v. Krstić, ICTY Appeals Chamber Judgment, 2001. URL: <https://www.icty.org/x/cases/krstic/acjug/en/> (дата звернення: 26.09.2025 р.).
6. Elements of Crimes, International Criminal Court. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/Publications/Elements-of-Crimes.pdf> (дата звернення: 26.09.2025 р.).

7. Зайченко О. Ю. Кримінально-правова характеристика діяння геноциду. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2023. № 6. С. 213–220.

8. Старинець Б. Ю. Концепт геноциду в міжнародних інформаційних відносинах. Вінниця, 2024. 77 с. URL: <http://jqmth.donnu.edu.ua/article/view/15476> (дата звернення: 26.09.2025 р.).

9. Геноцид в Україні. Юридичний аналіз. Регіональний центр з прав людини. 2023. URL: https://krymbezpravil.org.ua/wp-content/uploads/2023/04/Henotsyd_v_Ukraini_YUrydychnyy_analiz_final.pdf (дата звернення: 26.09.2025 р.).

10. Воєнні злочини та злочин геноциду. Лабораторія законодавчих ініціатив. 2024. URL: https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2024/10/ali_chasopys_parliament_genocide.pdf (дата звернення: 26.09.2025 р.).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-550-4-11>

СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ В МІЖНАРОДНОМУ ГУМАНІТАРНОМУ ПРАВІ

Дмитренко Д. О.

*доктор філософії в галузі права,
старший викладач кафедри кримінального права та правосуддя,
Національний університет «Чернігівська політехніка»
м. Чернігів, Україна*

Питання захисту дітей в умовах збройних конфліктів не було врегульовано у докласичному міжнародному праві. Стародавнє суспільство не виділяло дітей як окрему вразливу категорію, скоріш відносило їх до беззбройних осіб, до яких належали жінки, духовенство та особи літнього віку. Наприклад, титул XXIV § 1 Салічної Правди передбачав покарання у вигляді штрафу у 600 сол за позбавлення життя хлопчика віком до десяти років [1]. Зазначене положення підтверджує, що поняття дитинства як соціальної цінності було відсутнє у середньовічну добу, а дитина віком від десяти років вважалася такою, що може оборонятися самостійно.

Варто також згадати Хрестовий похід 1212 року, який прозвали «дитячим», що став трагічною сторінкою історії, спричиною релігійним фанатизмом тогочасної Європи. У беззбройний похід одночасно вирушили діти та ченці з Франції та Німеччини, що мали на меті визволення Гроби

Господнього, а також помсти за вбитих у хрестових походах рідних. У рукописах літописця Церкви Святого Пантелеймона згадується, що діти віком від шести до дванадцяти років почали похід з Кельну до Рейну. Більшість джерел зазначає, що діти не дісталися навіть до Альпів, а загинули в дорозі від голоду, холоду та хвороб. Однак, єпископ Кремони Сікард у своїх рукописах зазначав, що діти все ж таки дісталися Генуї, де після розгрому їх табору поділилися на дві групи. Перша група пішла до Марселю, а другій вдалося дійти до Риму. У збірнику «Геста Треверорум» (Gesta Treverorum), що складається з записів архієпископа Тріра, зібраних чернями абагства Святого Маттія в Трірі згадується, що одна з груп дитячого хрестового походу дійшла до Бриндизи, де єпископ заборонив дітям сідати у човни, підозрюючи, що батько очільника походу Ніколаса мав намір продати дітей у рабство. Інша ж група дітей відправилась до Святої Землі на човнах, які зрештою були захоплені, а діти передані у рабство сарацинам [2].

Французький дитячий похід був більш чисельний, ніж його німецький аналог. Тридцять тисяч дітей з усієї Франції вирушили з Парижу до Марселю. Лише у 1230 році один з ченців, що відплив на одному з кораблів з юними хрестоносцями з Марселю повернувся у Європу та розповів, що два кораблі з дітьми загинуло під час шторму, а інші п'ять кораблів прибули до Алжиру, де діти були передані работоргівцям за попередньою згодою з марсельськими купцями Гуго Ферреусом і Уільямом Поркусом, що надали дітям кораблі і продовольство. Близько чотирьохста дітей було продано Халіфу та знаті. Інші потрапили в рабство до Алжиру, Єгипту та Багдаду. Більшість дітей загинуло від насильства, важкої праці та хвороб. Жодна дитина не повернулась з полону. Вісімнадцять дітей були доставлені до Багдаду та страчено через відмову прийняття ісламу [2].

У XIV столітті султан Османській імперії Баєзид I запровадив практику рекрутування яничарів з-поміж християнських підданих султана через «девширме», що являв собою надзвичайний податок «кров'ю». Зазначена практика передбачала набір синів християнських полонених віком від п'яти до дванадцяти років, що проживали на землях, які тривалий час перебували у складі імперії [3].

У XIX столітті у французьких та англійських арміях існувала поширена практика залучення дітей до війська як барабанщиків та дударів, що виконували важливу роль зв'язку на полі битви. Попри введення більшістю країн вікового критерію для служби у війську, механізму запобігання залученню дітей до збройних конфліктів не існувало [4]. Гаазькі конвенції 1899 та 1907 років направлені на встановлення правил ведення війни. Дітей не було виділено в окрему спеціальну категорію, а захист їх прав проходив у рамках захисту цивільного населення,

заснованого на принципі гуманності. Зокрема, Положення про закони та звичаї війни на суходолі від 18 жовтня 1907 року містить деякі гарантії для цивільного населення в умовах війни, зокрема заборони: застосування отрути або отруєної зброї; віроломного вбивства чи поранення осіб, що належать до нації або армії супротивника; вбивати чи ранили супротивника, що добровільно здався, склав зброю або більше немає засобів захисту; застосовувати зброю, снаряди або речовини, здатні завдати зайві страждання та ін [5].

У період Першої світової війни Лігою Націй був створений Комітет дитячого благополуччя. Саме з 1919 року починається розвиток інституту захисту прав дітей. Зокрема, у 1921 році було прийнято Конвенцію про боротьбу з торгівлею жінками та дітьми, а у 1924 році – Женевську декларацію прав дитини. Так, Конвенція про боротьбу з торгівлею жінками та дітьми вперше підкреслила особливий правовий статус дітей як вразливої категорії населення. Женевська декларація прав дитини була першим документом міжнародного характеру в галузі захисту прав та інтересів дітей, який підкреслював, що турбота про дітей, їхній захист та добробут є обов'язком не лише сім'ї, окремої держави або суспільства, а й усього людства. Структура декларації передбачає п'ять пунктів-принципів: 1) дитині повинна надаватися можливість нормального матеріального та духовного розвитку; 2) голодна дитина повинна бути забезпечена їжею; хворій дитині повинен надаватися догляд; сиротам або безхатнім дітям повинні надаватися притулок, підтримка та все необхідне для існування; діти, що збилися з правильного шляху мають бути наставлені на праведну путь; 3) дитині надається першочергова допомога у випадку лиха або катастрофи; 4) дитині має бути надана можливість заробляти на життя; дитина має бути захищена від усіх форм експлуатації; 5) виховання дитини має бути спрямоване на те, що його найкращі якості будуть працювати на користь наступному поколінню [6]. Водночас зазначена декларація не стала загальновизнаною та не створила дієвого механізму з захисту прав дітей в умовах збройних конфліктів, що підтверджується масовою участю дітей у Другій світовій війні.

Зародження механізму захисту прав дітей в умовах збройних конфліктів бере свій початок після закінчення Другої світової війни. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни 1949 року передбачає спеціальний захист дітей в умовах збройного конфлікту [7]. Важливою особливістю конвенції є те, що дітей було поділено на окремі вікові категорії: «віком до семи років», «віком до дванадцяти років», «віком до п'ятнадцяти років» та «віком до вісімнадцяти років».

Наступним етапом розвитку інституту захисту дітей в умовах збройних конфліктів стало прийняття Декларації ООН про захист жінок і дітей

при надзвичайних обставинах та в період збройних конфліктів 1974 року. Зазначена декларація зобов'язує держави, що беруть участь у збройних конфліктах, докладати усіх зусиль з метою захисту жінок і дітей від руйнівних наслідків війни [8]. Окремі положення декларації наголошують на суворій забороні нападу та бомбардування цивільного населення, особливо жінок та дітей, як особливо вразливій категорії населення, а також забороні застосування хімічної й бактеріологічної зброї, усіх форм репресій та жорстокого, нелюдського поводження щодо жінок та дітей.

Конвенція про права дитини 1989 року стала основним етапом розвитку інституту захисту прав дітей в умовах збройних конфліктів. Зазначена конвенція ратифікована майже усіма державами світу і містить основні положення вищезазначених конвенцій та декларацій. Варто також згадати один з найважливіших міжнародно-правових актів Конвенцію Міжнародної організації праці № 182 про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці, стаття 3 якої відносить примусове чи обов'язкове вербування для використання дітей у збройних конфліктах до найгірших форм дитячої праці [9].

З огляду на вищевикладене, інститут захисту прав дітей в умовах збройної агресії в міжнародному гуманітарному праві досі перебуває на етапі свого розвитку. Порушення прав дітей в умовах війни є актуальним питанням сьогодення, адже наявні в міжнародно-правових актах норми доволі часто порушуються на практиці. Зазначена проблема потребує удосконалення сучасних механізмів захисту прав дитини, а також суворого контролю з боку міжнародних організацій.

Література

1. Сірант М. М. Механізми міжнародного права щодо захисту прав дитини. *Вісник національного університету «Львівська політехніка»*. Серія : Юридичні науки. № 824. С. 164–168. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2015_824_27
2. Peter Raedts Children's crusade of 1212. *Journal of Medieval History*. № 3. 1977. P. 279–324. DOI: [https://doi.org/10.1016/0304-4181\(77\)90026-4](https://doi.org/10.1016/0304-4181(77)90026-4)
3. Срібняк І. В. Яничарський корпус османської армії (1362 р. – кінець XVI ст.). Україна у Центрально-Східній Європі. К. : Інститут історії НаН України. 2010. Вип. 9-10. С. 26-41. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/1213>
4. Крестовська Н. М. Дитина і зброя: історико-правові аспекти. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*. 2018. Вип. 1. С. 164–174. DOI: <https://doi.org/10.31866/2616-745x.1.2018.141997>
5. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі від 18.10.1907 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#n43

6. Geneva Declaration of the Rights of the Child, 1924, League of Nations, 26 September 1924. URL: <http://www.un-documents.net/gdrc1924.htm>

7. Женевська Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12.08.1949 року.

8. Declaration on the Protection of Women and Children in Emergency and Armed Conflict: UN General Assembly, Resolution 3318(XXIX), 14 December 1974. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/191406?v=pdf>

9. Конвенція Міжнародної організації праці про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці № 182 від 17.06.1999 року.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-550-4-12>

ЩОДО ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ ЗА ЕЛЕКТРОННИМИ ФІНАНСОВИМИ ОПЕРАЦІЯМИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ: ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Добровольська В. В.

кандидат юридичних наук, доцент,

Національний університет «Одеська юридична академія»

м. Одеса, Україна

Ляховецький О. О.

аспірант,

Національний університет «Одеська юридична академія»

м. Одеса, Україна

Вступ. Електронні фінансові операції – це будь-які фінансові операції (платежі, перекази, розрахунки, купівля-продаж цінних паперів тощо), які здійснюються з використанням електронних засобів зв'язку та технологій, без фізичного переміщення готівки чи паперових документів. Ці операції є ключовим елементом сучасної фінансової системи, що дозволяє проводити транзакції швидко, зручно та безпечно, долаючи географічні та часові обмеження.

Мета та завдання дослідження. Метою дослідження є виокремлення та аналітична характеристика державного контролю за електронними фінансовими операціями суб'єктів господарювання в Україні під час воєнного стану.

Результати дослідження та їх обговорення. Державний контроль за електронними фінансовими операціями в Україні під час воєнного стану

був значно посилений, щоб забезпечити макроекономічну стабільність, запобігти відтоку капіталу та протидіяти фінансовим загрозам. Основні заходи були спрямовані на збереження стійкості банківської системи та протидію фінансуванню агресії. Також, «державний фінансовий контроль є важливим інструментом для забезпечення ефективного управління державними фінансовими ресурсами, дотримання законодавчих норм та підтримки фінансово-бюджетної дисципліни. В умовах воєнного стану його роль стає ще більш значущою, оскільки прозоре та раціональне використання бюджетних коштів є ключовим фактором для збереження економічної та соціальної стабільності країни» [1]. Науковці визначають, що «проблема правового регулювання віртуальних активів полягає в тому, що чинні правові норми та стандарти недостатньо адаптовані до вимог сучасного цифрового світу. Зокрема неврегульовані належними чином віртуальні активи несуть серйозні виклики фінансовій стабільності, боротьбі з фінансовою злочинністю та захисту прав споживачів» [2, с. 78–79]. Слушною, також, є думка С. Грицяя про те, що правова недосконалість поняття та правової природи віртуальних активів сприятиме різного роду непорозумінню у правозастосовній діяльності. Для того, щоб уникнути таких складнощів при використанні віртуальних активів у майбутньому, при вирішенні судових спорів, і з огляду на велику кількістю різновидів віртуальних активів, автор наполягає на необхідності суттєвого вдосконалення тексту Закону про віртуальні активи [3, с. 247]. Загалом «Фінансовий контроль є однією із завершальних стадій управління фінансами і водночас він є необхідною умовою ефективності управління фінансовими відносинами в цілому. Особливе місце фінансового контролю в загальній системі контролю як елемента в системі управління суспільними процесами зумовлюється його специфікою, що проявляється в контрольній функції самих фінансів. Об'єктивно властива фінансам здатність виражати специфічну сторону виробничо-господарської діяльності в будь-якій сфері робить фінансовий контроль всеохоплюючим і всеосяжним» [4, с. 7].

Головними цілями державного фінансового контролю у воєнний час є: підтримання фінансової стабільності, тобто захист банківської системи та стабілізація курсу гривні; протидія відтоку капіталу, тобто запобігання виведенню коштів з країни, які є критично важливими для підтримки економіки та фінансування оборони; боротьба з фінансовими злочинами, тобто посилений контроль за операціями, пов'язаними з фінансуванням тероризму, відмиванням грошей та обходом санкцій; забезпечення прозорості використання державних коштів у вигляді здійснення контролю за цільовим використанням бюджетних ресурсів, особливо в умовах значних державних закупівель для потреб армії та гуманітарної допомоги. Також, «вплив воєнного стану на бюджетні витрати України

значно ускладнює здійснення фінансового контролю, породжуючи специфічні проблеми та ризики. Однією з ключових проблем є недостатня прозорість витрат, зумовлена необхідністю швидкого прийняття рішень у відповідь на військові загрози. Це призводить до здійснення витрат без належної документації, створюючи умови для корупції та неефективного використання ресурсів. Рішення цієї проблеми вимагає впровадження нових методів контролю, що забезпечують баланс між швидкістю і прозорістю. Для підвищення ефективності роботи контрольних органів слід запровадити нові методологічні підходи та інформаційні технології, що сприятимуть автоматизації процесів та швидкому реагуванню на виявлені порушення. Інформаційні технології дозволять підвищити точність і швидкість обробки даних, а також забезпечити високу прозорість фінансового контролю» [5, с. 247].

Контроль здійснюється переважно через Національний банк України (НБУ) та Державну службу фінансового моніторингу (Держфінмоніторинг) та з перших днів повномасштабного вторгнення Національний банк України ввів жорсткі валютні обмеження, які згодом поступово пом'якшувалися залежно від ситуації. Основними заходами є наступні: фіксація курсу гривні, тобто спочатку офіційний курс був зафіксований, що дозволило уникнути паніки та зберегти стабільність. Згодом було здійснено перехід до керованої гнучкості обмінного курсу; обмеження на транскордонні перекази шляхом введення суттєвих лімітів на перекази фізичних осіб та заборони на виведення капіталу за кордон для бізнесу, крім критично важливого імпорту; ліміти на операції з платіжними картками: Були встановлені обмеження на зняття готівки та оплату товарів/послуг за кордоном, щоб зменшити відтік валюти; посилений фінансовий моніторинг, тобто Державна служба фінансового моніторингу та суб'єкти первинного фінансового моніторингу (банки, страхові компанії тощо) посилили контроль за фінансовими операціями, зокрема: моніторинг ризикових операцій, при цьому особлива увага приділяється операціям, які можуть бути пов'язані з державою-агресором, а також операціям, що містять ознаки відмивання коштів або фінансування тероризму та спрощення операцій для підтримки оборони, тобто водночас було спрощено та прискорено процедури для операцій, пов'язаних із підтримкою Збройних Сил України та наданням гуманітарної допомоги та заборона фінансових операцій з державою-агресором. На найвищому рівні було введено повну заборону на будь-які фінансові операції з резидентами Російської Федерації та Республіки Білорусь, що включає: заборону на перекази коштів; заборону на використання платіжних карток, емітованих банками цих країн та заборону на проведення торговельних операцій та імпорту товарів з РФ.

Висновки. Електронні фінансові операції стали основою сучасної фінансової системи, надаючи гнучкість і можливості для розвитку економіки, що базується на швидкості та інформаційних технологіях. Специфіка контролю в умовах війни за зазначеними операціями полягає у наступному: динамічність рішень, тобто регуляторні норми постійно адаптуються до змінної ситуації на фронті та в економіці; пріоритет національної безпеки, тобто будь-які економічні свободи обмежуються, якщо вони несуть загрозу фінансовій стабільності чи національній безпеці та заємодія з міжнародними партнерами, адже саме державний фінансовий контроль тісно пов'язаний із виконанням міжнародних санкцій проти агресора.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямку. Подальші наукові дослідження щодо державного контролю за електронними фінансовими операціями суб'єктів господарювання в Україні пов'язані із повоєнним часом та стабілізаційно-регуляторними заходами, у тому числі й шляхом оновлення норм чинного господарського законодавства.

Література

1. Скрипник Г. О. Державний фінансовий контроль в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2024. Вип. 70. URL: <https://economyandsociety.in.ua/>
2. Рибікова Г.В., Ковригіна О.К. Особливості правового регулювання обігу віртуальних активів в Україні та світі. *Молодий вчений*. 2024. № 3. С. 78–84.
3. Грицай С.О. Правова сутність дефініції «віртуальні активи» у Законі України «Про віртуальні активи». *Аналітично-порівняльне право*. 2022. № 1. С. 244–248.
4. Гончарук С. М., Долбнева Д. В., Приймак С. В., Романів Є. М. Фінансовий контроль: теорія, термінологія, практика : [навчальний посібник]. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2019. 298 с.
5. Сікора Є. Ефективність фінансового контролю за видатками Державного бюджету України у період воєнного стану. *Здобутки економіки: перспективи та інновації*. 2024. № 8. URL: <https://econp.com.ua/>

ПРОФЕСІЙНА ПРАВНИЧА ДОПОМОГА АДВОКАТА У МИТНІЙ СФЕРІ, ЇЇ ФОРМИ

Єфіменко В. Д.

*аспірант кафедри приватного та публічного права,
Київський національний університет технологій та дизайну
м. Київ, Україна*

Професійна правнича допомога адвоката у митній сфері являє собою складне та комплементарне явище, яке характеризується її змістовим наповненням, обсягом, різновидами, формою та колом суб'єктів. Різновиди професійної правничої допомоги адвоката детермінуються змістом та обсягом, тобто сутнісними її характеристиками. Важливо розуміти, що «форма правничої допомоги» та «вид правничої допомоги» становлять різні категорії в межах єдиної концептуальної системи. Їх комплексне вивчення та аналіз взаємозв'язків має забезпечувати глибше розкриття змісту самої категорії. Однак, в межах об'єму цих тез, ми хотіли б приділити основну увагу короткому опису першочергово важливим формам професійної правничої допомоги адвоката у митній сфері.

В загальнофілософському розумінні важливо враховувати діалектичну єдність форми та змісту як взаємопов'язаних категорій, які становлять нерозривні елементи єдиного явища. Їх роздільний аналіз має теоретичну цінність для виявлення взаємозв'язків у конкретних проявах. Тож беручи до уваги це, пропонується коротко приділити увагу саме єдності двох складових, а саме: «форма правничої допомоги» та «вид правничої допомоги».

Загальнонауковим визначенням «форми» є спосіб існування змісту, його внутрішня структура, організація і зовнішній вираз [56]. При цьому, якщо ми говоримо про форму саме правничої допомоги в загальному сенсі, то варто виділити такі:

- консультування;
- складання непроцесуальних документів;
- складання процесуальних документів;
- представництво;
- правоосвітня діяльність [1].

У митній сфері ці форми набувають специфічного змісту та проявлення через складність митного законодавства, необхідність знання міжнародних торговельних правил та особливості митних процедур. А також через міжгалузевий характер сфери митної справи. Наприклад, консультування часто стосується питань класифікації товарів за УКТ ЗЕД, визначення

митної вартості, застосування преференційних режимів або носить загальноправовий характер.

Таким чином, говорячи про форми професійної правничої допомоги в митній сфері, слід окремо зупинитись на наступних:

Консультавання – це процес взаємодії суб'єкта надання та суб'єкта отримання правової допомоги щодо проблемної правової ситуації з метою виявлення можливих правових шляхів її вирішення та їх наслідків, з'ясування шляхів та способів реалізації вибраного рішення. Результатом консультавання повинно бути повне, конкретне уявлення суб'єкта отримання професійної правничої допомоги про свою майбутню правову діяльність (позицію) в проблемній ситуації (які конкретно юридичні дії необхідно здійснити, які засоби для цього необхідно і т.п.). Правове консультавання є інструментом визначення напряму подальшої правничої діяльності суб'єкта отримання правової допомоги

Консультавання вирізняється строго індивідуальним характером, максимальним ступенем адресності та обов'язковою присутністю рекомендації, поради про найбільш оптимальний спосіб подолання індивідуальної проблемної правової ситуації [2, с. 86]. Характер рекомендацій та порад безпосередньо залежить від кваліфікації та досвіду суб'єкта консультавання, що особливо важливо в таких складних сферах як митне регулювання. Також слід звернути увагу, що інформування і консультавання в сфері митних відносин щільно пов'язані та при цьому не ототожнюються. У митних відносинах правове консультавання також може проявлятися у вигляді інформування (яке за суттю є безадресним), що охоплює роз'яснення порядку переміщення товарів через митний кордон, митних режимів, правил визначення країни походження товарів, що регулюється главами 5-14 Митного кодексу України. Хоча звісно безпосереднє застосуванням цього виду професійної правничої допомоги є розбір та аналіз потенційно проблемних кейсів на етапі планування чи вирішення конфліктної ситуації, що вже триває.

Складання непроцесуальних та процесуальних документів – це створення та надання отримувачу професійної правничої допомоги, зафіксованої в паперовому або електронному вигляді, документа, або його проекту, оформленого відповідно до існуючих нормативних вимог для виникнення, зміни чи припинення прав та обов'язків. В результаті надання правничої допомоги в цій формі, її отримувачу надається в розпорядження (самостійне використання) конкретний правовий документ для запобігання та (або) подолання конкретної проблемної ситуації, що може бути вирішена в правовій площині. Слід відмітити, що правовий документ, про який йдеться, не є документом владного характеру чи змісту, відповідає принципу законності та складений з першочерговим урахуванням прав та законних інтересів отримувача правничої допомоги.

Розповсюдженою є точка зору, що складання правових документів процесуального або непроцесуального характеру обов'язково супроводжується правовим консультуванням з приводу порядку їх використання [3, с. 110]. Однак, на нашу думку надання професійної правничої допомоги, яка є обмежена лише однією конкретною формою, можливо, хоча і не є найбільш результативним способом взаємодії суб'єкта надання та отримувача такої допомоги. До того ж, у сфері митної справи складання правових документів може включати підготовку митних декларацій, заяв про коригування митної вартості, скарг на рішення митних органів відповідно до вимог глави 24 Митного кодексу, клопотань про надання дозволів на переробку товарів. Які застосовуються відповідними суб'єктами в поточному режимі і не потребують додаткових пояснень, щодо їх подальшого використання. При цьому, надання роз'яснень щодо подальшого застосування отримувачем професійної правничої допомоги правових документів процесуального характеру за умови відсутності супроводження цього процесу, навряд може призвести до стабільно спрогнозованого результату.

Правове представництво – це здійснення суб'єктом надання правової допомоги дій з набуття та реалізації прав та обов'язків суб'єкта отримання, направлене на подолання проблемної правової ситуації. При здійсненні правового представництва суб'єкт надання правової допомоги може діяти як від імені суб'єкта отримання, так і від свого імені в інтересах суб'єкта отримання [4, с. 120–125]. В контексті професійної правничої допомоги адвокатом захист розглядається як різновид представництва, що може бути досить спірним стосовно представництва з боку інших суб'єктів.

Митне законодавство як профільне для конкретної галузі не містить визначення форм правничої допомоги чи інших аспектів її системної реалізації. Це створює правову невизначеність та ускладнює захист прав учасників митних правовідносин. Це говорить про доцільність доповнення митного законодавства відповідними нормами з визначенням поняття «форма правничої допомоги» загалом та професійної правничої допомоги адвоката» зокрема, як активного прояву діяльності компетентного суб'єкта щодо забезпечення законності через захист прав та законних інтересів зацікавлених осіб, який відповідає потребі, враховує специфіку запиту та обставин звернення, орієнтований на задоволення приватного запиту та публічного інтересу з урахуванням співмірності та прогнозованості наслідків.

Література

1. Дубчак Н. С. Загальна характеристика правових послуг, що надаються юридичними клініками. *Держава і право*. 2012. № 56. С. 73–78.

2. Лоджук М. Т. Про форми правової допомоги в юридичних клініках України. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского Серия «Юридические науки»*. Том 26 (65). 2013. № 2-1 (Ч. 1). С. 82–90.

3. Гудима А.Ю. Щодо правової допомоги адвоката в адміністративно-деліктному процесі: зарубіжний досвід. *Visegrad Journal on Human Rights*. 1/2. 2016. 106-112.

4. Личко В.С. Поняття та види правової допомоги в Україні : загальнотеоретичне дослідження : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія». 2013. 26 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-550-4-14>

ДО ПИТАННЯ МОЖЛИВОСТІ НАБУТТЯ В УКРАЇНІ СТАТУСУ АДВОКАТА ГРОМАДЯНАМИ ДЕРЖАВИ-АГРЕСОРА (ДЕРЖАВИ-ОКУПАНТА)

Заболотний О. М.

здобувач вищої освіти за третім (освітньо-науковим) рівнем освіти,

Пенітенціарна академія України

м. Чернігів, Україна,

голова Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури

Чернігівської області

Однією із сучасних нагальних проблем у діяльності адвокатури та її регіональних органів адвокатського самоврядування, у тому числі й кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури регіонів (дали – КДКА), залишається відсутність в українському законодавстві будь-якої заборони для громадян російської федерації отримати право на заняття адвокатською діяльністю в Україні за процедурою, яка передбачена в Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (далі – Закон).

Зокрема, ч. 1 ст. 6 Закону визначає [1], що адвокатом може бути фізична особа, яка відповідає тим критеріям, яка зазначені в цій правовій нормі, а саме: така особа повинна мати повну вищу юридичну освіту, володіти державною мовою відповідно до рівня, визначеного згідно із Законом України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», мати стаж роботи в галузі права не менше двох років, скласти

кваліфікаційний іспит, пройти стажування (крім випадків, встановлених цим Законом), скласти присягу адвоката України та отримати свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю.

Оскільки в ч. 1 ст. 6 Закону вжито поняття «фізична особа», то це означає, що статус адвоката в Україні може отримати фізична особа з будь-яким громадянством, а також фізична особа без громадянства.

Це підтверджується й тим, що ч. 2 ст. 6 Закону наводить лише чотири підстави (тобто, виключний перелік), за яких особа не може отримати статус адвоката в Україні, і серед цих чотирьох підстав відсутня вказівка щодо наявності у фізичної особи громадянства держави-агресора чи держави-окупанта.

Як вказано в ч. 1 ст. 8 Закону [1], яка регламентує процедуру допуску до складення кваліфікаційного іспиту, особа, яка виявила бажання стати адвокатом та відповідає вимогам частин першої та другої статті 6 цього Закону, має право звернутися до КДКА за місцем проживання із заявою про допуск до складення кваліфікаційного іспиту. Порядок допуску до складення кваліфікаційного іспиту та перелік документів, що додаються до заяви, затверджуються Радою адвокатів України.

Тобто, ця норма Закону пов'язує можливість особи подати заяву й документи про допуск до складення кваліфікаційного іспиту виключно з відповідністю такої особи вимогам частин 1 і 2 статті 6 Закону, які не встановлюють жодних обмежень для громадян держави-агресора чи держави-окупанта для подання таких заяв.

Окрім того, у ч. 2 ст. 6 Закону зазначається, що КДКА перевіряє відповідність особи вимогам, установленим частинами першою та другою статті 6 цього Закону. Отже, на даний час КДКА регіонів, їх кваліфікаційні палати та члени таких палат не наділені повноваженнями чи правами проводити перевірку щодо можливої наявності в особи, яка звернулася із заявою про допуск до складення кваліфікаційного іспиту, громадянства держави-агресора чи держави-окупанта. Тому КДКА, її кваліфікаційна палата та члени такої палати на сьогодні не мають законного права звертатися до будь-яких органів, установ та організацій для отримання інформації щодо наявності чи відсутності в особи, яка звернулася із заявою про допуск до складення кваліфікаційного іспиту, громадянства держави-агресора чи держави-окупанта.

На виконання вищенаведених приписів ч. 1 ст. 8 Закону Рада адвокатів України затвердила Порядок допуску до складення кваліфікаційного іспиту, порядок складення кваліфікаційного іспиту та методичку оцінювання результатів складення кваліфікаційного іспиту для набуття права на заняття адвокатською діяльністю в Україні (рішення Ради адвокатів України № 270 від 17.12.2013, далі – Порядок).

Як вбачається зі змісту пунктів 3 і 4 розділу 1 Порядку [2]:

- дія Порядку поширюється на громадян України, іноземців та осіб без громадянства, які звертаються з метою набуття статусу адвоката вперше, повторно, або після позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю;

- дія цього Порядку не поширюється на вирішення питання набуття адвокатом іноземної держави права на заняття адвокатською діяльністю в Україні.

Тобто, Рада адвокатів України підтвердила цим Порядком, що звернутися до кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури з метою набуття статусу адвоката в Україні можуть також й іноземці.

У розділі 2 Порядку визначено перелік документів, які повинна надати до кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури особа, яка виявила бажання стати адвокатом.

Зокрема, пункт 2 розділу 2 Порядку зазначає, що одночасно із заявою про допуск до складення кваліфікаційного іспиту заявник надає певні документи, перелік яких наведено в дев'яти підпунктах п. 2 розділу 2 Порядку [2].

Серед цих документів, наприклад, вказано про оригінал та копію документа, який у встановленому законом порядку підтверджує рес-трацію місця проживання Заявника, а також про копію картки фізичної особи – платника податків, за виключенням випадків, коли особа відповідно до закону має право не отримувати таку картку.

Однак, у п. 2 розділу 2 Порядку не вказано про те, що особа повинна надати оригінал чи копію документу, у тому числі й паспорту, який би підтверджував її громадянство, зокрема, громадянство України.

Оскільки КДКА діють як суб'єкти владних повноважень при здійсненні ними повноважень, які вказані в статтях 8 і 9 Закону, то вони не мають права вимагати в осіб, які звертаються із заявами про допуск до складення кваліфікаційного іспиту, надати документи, що підтверджують наявність в особи будь-якого громадянства. Також законодавчо не встановлено обов'язок особи, яка звертається до КДКА із заявою про допуск до складення кваліфікаційного іспиту, повідомляти КДКА про наявність у цієї особи кількох громадянств (наприклад, громадянств України та російської федерації) чи лише одного громадянства російської федерації.

До цього часу Рада адвокатів України не внесла до своїх нормативних актів жодних приписів, які б забороняли громадянам держави-агресора чи держави-окупанта звертатися до КДКА із заявами про допуск до складення кваліфікаційного іспиту. Також Рада адвокатів України не внесла зміни до Порядку для того, щоб зобов'язати осіб, які звертаються до КДКА із заявами про допуск до складення кваліфікаційного іспиту,

вказати про громадянство останніх та надавати оригінали чи копії своїх паспортів, а також щоб такі особи підтверджували письмовими заявами про відсутність в них громадянства держави-агресора чи держави-окупанта.

Така позиція Ради адвокатів України зумовлена тим, що вона не може своїми актами, які є підзаконними, змінювати чи доповнювати ті вимоги, які встановлено законодавцем у ч. 1 ст. 6 Закону, а також вона не може розширювати передбачені ч. 2 ст. 6 Закону обмеження, які є законодавчими фільтрами для осіб, що хочуть стати адвокатами в Україні.

Тому спочатку слід на законодавчому рівні встановити обмеження для громадян держави-агресора чи держави-окупанта у можливості набуття статусу адвоката в Україні, і це може зробити виключно Верховна Рада України шляхом внесення змін до статей 6 і 8 Закону, доповнивши ці норми Закону новою нормою-застереженням про те, що не може бути допущена до складення кваліфікаційного іспиту особа, яка має громадянство держави-агресора чи держави-окупанта, а також надати право КДКА, її кваліфікаційній палаті та членам цієї палати звертатись із письмовими запитами до відповідних органів для перевірки наявності в особи громадянства держави-агресора чи держави-окупанта.

До того ж, якщо порівняти законодавчо встановлені вимоги щодо набуття статусу прокурора, адвоката, нотаріуса, державного виконавця, то на даний час лише Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» надає можливість набуття спеціальний статус в Україні особам, які не мають громадянства України.

Натомість у частинах 1–3 ст. 27 Закону України «Про прокуратуру» [3], ч. 2 ст. 3 Закону України «Про нотаріат» [4], ч. 1 ст. 10 Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» [5] вказано, що прокурором, нотаріусом та державним виконавцем відповідно може бути лише громадянин України.

Література

1. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05.07.2012 №5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text> (дата звернення – 06.10.2025).

2. Порядок допуску до складення кваліфікаційного іспиту, порядок складення кваліфікаційного іспиту та методика оцінювання результатів складення кваліфікаційного іспиту для набуття права на заняття адвокатською діяльністю в Україні (затверджений рішенням Ради адвокатів України № 270 від 17.12.2013). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr270871-13#Text> (дата звернення – 06.10.2025).

3. Закон України «Про прокуратуру» від 16/10/2014 № 1697-VII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text> (дата звернення – 06.10.2025).

4. Закон України «Про нотаріат» від 02.09.1993 № 3425-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text> (дата звернення – 06.10.2025).

5. Закон України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» від 02.06.2016 № 1403-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1403-19#Text> (дата звернення – 06.10.2025).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-550-4-15>

НАЛЕЖНІСТЬ ТА ДОПУСТИМІСТЬ ВІДЕОЗАПИСІВ З БПЛА ЯК ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ВЧИНЕНИХ НА ТЕРИТОРІЇ БОЙОВИХ ДІЙ

Загородній Є. О.

*аспірант кафедри кримінальної юстиції, адвокат,
Навчально-науковий інститут права та психології
Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна*

Активні бойові дії на значній частині території України унеможливають своєчасне та повноцінне документування великої кількості кримінальних правопорушень. Зокрема, виникають суттєві труднощі з фіксацією обставин загибелі військовослужбовців унаслідок обстрілів, розстрілів полонених, а також інших воєнних злочинів. У цьому контексті російсько-українська війна нерідко характеризується як «війна дронів». Безпілотні літальні апарати, оснащені відеокамерами, здатні здійснювати візуальну розвідку та фіксацію подій у зонах, недоступних для представників правоохоронних органів або ЗСУ, що відкриває нові можливості для збору доказів у кримінальному провадженні.

Специфіка відеозаписів з дронів як доказів при розслідуванні кримінальних правопорушень в першу чергу зумовлена належністю відеозаписів до електронних доказів.

Частиною 2 ст. 84 Кримінального процесуального кодексу України (КПК України) визначено, що процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки експертів [1].

Водночас відеозапис як доказ в електронній формі може бути віднесений як до документів, речових доказів, так і до власне доказів в електронній формі, які пропонується віднести до процесуальних джерел доказів [2].

Чинне кримінальне процесуальне законодавство України не містить ані чіткого визначення поняття електронних доказів, ані належної процесуальної класифікації відеозаписів як джерел доказів, що зумовлює труднощі не лише у правозастосуванні, але й у формуванні узгоджених підходів до їх оцінки в рамках досудового розслідування.

З огляду на об'єктивні труднощі у зборі доказів у районах активних бойових дій, обґрунтованим видається допустимість використання всього масиву відеозаписів, отриманих із безпілотних літальних апаратів, незалежно від того, ким саме здійснювалось відеозйомка – працівниками органів досудового розслідування, військовими підрозділами чи цивільними особами.

Суб'єкти оцінювання доказів в рамках кримінального провадження зіштовхуються з рядом труднощів при визначенні відеозапису з дронів належним та допустимим доказом.

По-перше, проблемним є питання виявлення релевантного відеозапису, що може бути використаний у кримінальному провадженні. Через велику територію бойових дій, динамічність змін на лінії фронту та велику кількість правопорушень, що відбуваються одночасно, встановити та локалізувати відеозапис, який би достовірно відображав конкретну подію, надзвичайно складно.

По-друге, значну складність становить ідентифікація осіб, зафіксованих на відеозаписі, особливо якщо йдеться про підозрюваних у вчиненні особливо тяжких злочинів, як-от розстріли військовополонених. Зазвичай відео з дронів знімається з великої висоти, без чіткого зображення облич, без звуку, і не містить додаткових ідентифікаційних ознак. Це унеможливило однозначне встановлення як персональних даних осіб, так і конкретних обставин події.

По-третє, одним із ключових аспектів є перевірка справжності відеозапису. Існує ризик використання змінених або штучно згенерованих відео (deepfake), що може свідомо дезінформувати слідство або бути використаним як інструмент маніпуляції громадською думкою. У зв'язку з цим постає необхідність технічної експертизи для підтвердження автентичності відеоматеріалів, їхнього первинного джерела, цілісності та відсутності ознак монтажу.

По-четверте, важливою проблемою є забезпечення безпеки свідків чи осіб, які передають відеозаписи. У зонах бойових дій вони можуть зазнавати переслідувань чи репресій з боку окупаційних військ або

коллаборантів, що створює серйозні ризики для збору та використання таких доказів у кримінальному процесі.

Крім того, навіть якщо учасникам провадження вдалося виявити відеозапис, який потенційно може бути доказом в рамках кримінального провадження, він має бути належним чином долучений до матеріалів справи у порядку, передбаченому процесуальним законодавством.

У разі, якщо запис отримано органом досудового розслідування в межах власної діяльності, він фіксується в протоколі слідчої (розшукової) дії з додаванням носія інформації. Сторонні особи (волонтери, журналісти, військовослужбовці) можуть передати відеозаписи у рамках добровільного надання інформації. У цьому випадку слідчий або прокурор оформлює протокол огляду речового доказу або електронного носія, з описом усіх зовнішніх та внутрішніх характеристик запису. За потреби проводиться експертиза автентичності відеофайлу, зокрема з метою встановлення відсутності монтажу, дати створення, GPS-координат тощо.

У випадках виникнення сумнівів щодо автентичності, цілісності чи технічних характеристик відеозапису, слід призначати судову експертизу відповідно до ст. 242 КПК України. Експерт може дати відповіді на питання щодо часу створення, ознак редагування, відповідності змісту реальним подіям, а також можливості ідентифікації осіб.

Секретар Першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду Наталія Антонюк зазначає, що у випадках, коли йдеться про призначення експертизи відеозаписів, постає питання про можливість використання цифрових доказів. Відеозапис може бути ключовим доказом, що пов'язує вчинення злочину з його суб'єктами – російськими військовими.

Традиційно експерти в кримінальних провадженнях звертають увагу на те, що вони можуть робити висновок лише щодо оригіналу відеозапису. Проте в європейських державах існує можливість експертного аналізу достовірності відеозаписів, що не є оригіналами. Тому виникає питання щодо можливості ширшого використання цифрових доказів, отриманих у форматі відео в національному кримінальному процесі. Адже часто такі цифрові докази – один із ланцюгів поєднання і доведення причинно-наслідкового зв'язку між діянням, вчиненим особою, та збройною агресією [3].

Зважаючи на зростання ролі безпілотних літальних апаратів у фіксації фактів вчинення злочинів, у тому числі воєнних, виникає об'єктивна потреба у нормативному закріпленні поняття «доказ, отриманий за допомогою БПЛА» в межах Кримінального процесуального кодексу України. Визначення цього терміна дозволить однозначно кваліфікувати джерело отримання такої інформації та встановити спеціальний порядок її обробки, оцінки та використання в межах кримінального провадження.

Доцільно також деталізувати відмінності між відео, отриманими з дронів, що використовуються правоохоронними органами, та матеріалами, наданими приватними особами або сторонніми спостерігачами.

Крім того, важливо встановити уніфікований порядок зберігання та фіксації метаданих відеозаписів, отриманих за допомогою БПЛА. Метадані – такі як дата, час, координати зйомки, модель пристрою, номер прошивки тощо – є критично важливими для встановлення автентичності матеріалів. Їх втрата або модифікація може поставити під сумнів допустимість доказу. Запровадження вимоги щодо створення протоколу з технічним описом носія, способу передачі інформації та підтвердження її цілісності дозволить забезпечити належну процесуальну фіксацію джерела доказу.

Також доцільним є впровадження державних технічних стандартів та експертних критеріїв до відеозаписів, отриманих з БПЛА. Зокрема, йдеться про визначення мінімальних технічних параметрів відео (роздільна здатність, частота кадрів), вимог до збереження безперервності запису, відсутності ознак монтажу, а також про алгоритми перевірки на ознаки цифрової фальсифікації (включаючи deepfake). Такі стандарти мають стати базою для проведення судових експертиз і слугувати об'єктивним орієнтиром при оцінці доказів у суді.

У підсумку, удосконалення кримінального процесуального законодавства у напрямі регламентації цифрових доказів, отриманих з БПЛА, є нагальною потребою, зумовленою як сучасними умовами війни, так і технічним розвитком. Системне врегулювання цього питання сприятиме забезпеченню правової визначеності, процесуальної справедливості та ефективності кримінального провадження в умовах новітніх загроз.

Література

1. Кримінальний процесуальний Кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13, ст. 88.

2. Коваленко А. В. Електронні докази в кримінальному провадженні: сучасний стан та перспективи використання. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2018. Вип. 4. С. 237–245.

3. Верховний Суд. Судді ВС висвітлили питання щодо оцінки та відшкодування шкоди, заподіяної веденням агресивної війни РФ проти України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://supreme.court.gov.ua/supreme-pres-centr/news/1310463>

ДО ПИТАННЯ ПРО ПРИНЦИП ДОБРОСОВІСНОСТІ В АДМІНІСТРАТИВНО-ПРОЦЕДУРНИХ ВІДНОСИНАХ З СУБ'ЄКТАМИ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Іванчук А. С.

*аспірантка кафедри інформаційного, господарського
та адміністративного права,*

*Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
м. Київ, Україна*

Основою для розвитку сучасного суспільства є засади сталого розвитку, що спрямовані на задоволення потреб людства та турботу про майбутні покоління. Процеси цифровізації та європеїзації, що відбуваються в усіх сферах суспільних відносин, покладають на органи публічної влади додатковий обов'язок, особливо у відносинах з особами приватного права, – дотримуватися загально-етичних принципів та моральних категорій.

Вагоме місце у відносинах з органами публічної адміністрації займає інститут адміністративно-процедурних відносин, який не так давно отримав законодавче врегулювання в Законі України «Про адміністративну процедуру» [1], що набув чинності 15 грудня 2023 року. При цьому Закон передбачає, що адміністративна процедура може визначатися також і іншими законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та з урахуванням практики Європейського суду з прав людини, але відповідати принципам, встановленим в базовому Законі.

Варто наголосити, що суб'єкти господарювання контактують з адміністративними органами здебільшого в межах саме адміністративних процедур, які регламентуються окремими законами (реєстраційні, дозвільні процедури, процедури державного нагляду (контролю) та ін.). Утім принципам таких взаємовідносин відводиться другорядне значення.

Згідно з положеннями Закону адміністративна процедура повинна відповідати загальноправовим принципам, зокрема принципу верховенства права, в тому числі законності та юридичної визначеності, рівності перед законом, однак, при цьому вказаним Законом у правову реальність адміністративно-процедурних відносин вводиться також обов'язок дотримуватись на перший погляд морально-етичної категорії – принципу добросовісності.

У контексті дослідження принципу добросовісності в адміністративно-процедурних відносинах з суб'єктами господарювання слід звернути увагу також на раніше прийняті основоположні законодавчі акти, які дотично врегульовують зазначену сферу правовідносин, зокрема, на Закон України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» [2], Закон України «Про ліцензування видів господарської діяльності» [3], Закон України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» [4] Податковий [5] та Митний кодекси України [6]. Проаналізувавши зазначені нормативно-правові акти можна висувати, що жоден з них не містить вимог до органу публічної адміністрації виконувати свої обов'язки та реалізовувати функції добросовісно, з дотриманням певних етичних та моральних категорій суспільства. Отже, доходимо до висновку, що запроваджений Законом України «Про адміністративну процедуру» [1] принцип добросовісності в адміністративно-процедурних відносинах є концептуально іншим підходом до вимог до поведінки органу публічної влади, в тому числі у відносинах з суб'єктами господарювання, ніж був прийнятий раніше у нормативній сфері.

Виходячи з аналізу Закону України «Про адміністративну процедуру» [1] на предмет дотримання принципу добросовісності в адміністративно-процедурних відносинах з суб'єктами господарювання, можемо констатувати, що:

1) нормативне закріплення принципу добросовісності містить у собі лише загальні твердження, без надання розширеного тлумачення;

2) принципу добросовісності повинні дотримуватись не тільки адміністративні органи, але й інші учасники адміністративних процедур, зокрема суб'єкти господарювання;

3) недотримання принципу добросовісності може поставити в залежність результат розгляду адміністративної справи (в межах адміністративної процедури).

Виходячи з вищевказаного, можемо підсумувати, що з огляду на актуальність імплементації морально-етичних категорій та норм в правову реальність та обмежене визначення принципу добросовісності в Законі України «Про адміністративну процедуру» особливу увагу необхідно приділити дослідженню правового регулювання саме принципу добросовісності в адміністративно-процедурних відносинах із суб'єктами господарювання, що сприятиме вдосконаленню чинного законодавства, ефективній реалізації повноважень органами публічної адміністрації та прав і обов'язків суб'єктами господарювання, створенню сприятливого правового середовища для реалізації суб'єктами господарювання їх законних прав та інтересів у відносинах з органами публічної

адміністрації, особливо в умовах воєнного стану та післявоєнної відбудови та загалом розвитку суспільства на засадах сталого розвитку.

Література

1. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17 лютого 2022 р. № 2073-IX / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text> (дата звернення: 01.10.2025).

2. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності: Закон України від 05 квітня 2007 р. № 877-V / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16#Text> (дата звернення: 01.10.2025).

3. Про ліцензування видів господарської діяльності: Закон України від 02 березня 2015 р. № 222-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19#Text> (дата звернення: 01.10.2025).

4. Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності: Закон України від 06 вересня 2005 р. № 2806-IV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2806-15#Text> (дата звернення: 01.10.2025).

5. Податковий кодекс України: Закон України від 02 грудня 2010 р. № 2755-VI / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 01.10.2025).

6. Митний кодекс України: Закон України від 13 березня 2012 р. 4495-VI / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text> (дата звернення: 01.10.2025).

ДО ПИТАННЯ ПРАКТИЧНОГО ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В СУДАХ НА ПРИКЛАДІ ВИЩОГО АНТИКОРУПЦІЙНОГО СУДУ

Калінніков О. В.

*доктор філософії, адвокат, докторант,
Київський університет інтелектуальної власності і права
Національного університету «Одеська юридична академія»
м. Київ, Україна*

Питання використання штучного інтелекту досліджували іноземні та вітчизняні науковці, зокрема: Г.К. Авдеева, І.В. Басиста, Я.О. Берназюк, В.В. Блізнюк, Ф.З. Боргезіус, Л. Вайнантс, С. Вахтер, Р. Верле, М. Віл, А.Д. Дзюрбель, М.І. Демура, С.Ф. Денисов, М. Еберс, Е.Дж. Іверсен, Р. Кало, М.В. Карчевський, Д.І. Клепка, А.П. Ліхтанська, Е. Ліфгрін, Й. Ло, М. Мітчелл, Б. Міттельштадт, В.О. Михайлов, В.Г. Павлов, О.В. Плахотнік, О.Е. Радутний, К. Рассел М. Робертс, В.М. Стратонов, Г. Олд, Ф. Стефані, О.О. Торбас, Ж.В. Удовенко, В.Д. Хевен, В.М. Шевчук, М.В. Шепітько, К. Яровий ті інші.

Технології штучного інтелекту з кожним днем все більше використовуються майже в усіх сферах нашого життя. Переваги новітніх систем повинні використовуватися в органах та установах державної влади в тому числі у судовій системі, для належного здійснення ними своїх функцій.

Використання штучного інтелекту у судовій системі України відкриває нові можливості для підвищення ефективності правосуддя, однак водночас ставить перед правовою спільнотою складні завдання – як технічного, так і етичного та правового характеру [1, с. 464].

Юристка у сфері штучного інтелекту напрям «Незалежні медіа»
Ольга Петрів вказує, що використання ШІ в судах має значний потенціал, аби покращити ефективність, швидкість та доступність правосуддя та відокремлює 4 компоненти переваги застосування ШІ в судочинстві: 1) ефективність (ШІ може автоматизувати повсякденні завдання, вивільнивши робочий час суддів та співробітників, аби вони зосередилися на складніших аспектах їхньої роботи); 2) швидкість (ШІ здатен прискорити різні процедури, включно з обробкою справ та ухваленням вердиктів); 3) якість (використання ШІ може покращити процес ухвалення рішень, давши суддям доступ до ширшого спектру інформації та аналітичних даних); 4) доступність (ШІ може зробити юридичні послуги доступнішими для людей, які не в змозі найняти адвоката чи мають обмежений доступ до судової системи) [2].

Згідно з ст. 16 Кодексу суддівської етики, затвердженого рішенням XX чергового з'їзду суддів України 18.09.2024, використання суддею технологій штучного інтелекту є допустимим, якщо це не впливає на незалежність та неупередженість судді, не стосується оцінки доказів і процесу ухвалення рішень та не порушує вимог законодавства [3].

На переконання судді Верховного Суду Яна Берназюка вказана норма формулює три умови допустимості використання ШІ суддею: 1) збереження незалежності та неупередженості, 2) недопущення делегування функцій оцінки доказів чи прийняття рішень; 3) дотримання вимог чинного законодавства [4].

Наказом Вищого антикорупційного суду від 19.12.2024 № 56 «Про деякі питання використання інструментів штучного інтелекту у Вищому антикорупційному суді» було затверджено засади використання інструментів штучного інтелекту у Вищому антикорупційному суді згідно яких:

- під штучним інтелектом (ШІ) розуміється організована сукупність інформаційних технологій, із застосуванням якої можливо виконувати завдання шляхом використання алгоритмів обробки інформації, отриманої або самостійно створеної під час роботи;

- основною метою використання ШІ у діяльності ВАКС є підвищення ефективності та прозорості діяльності ВАКС, а також встановлення умов та правил використання інструментів ШІ при виконанні службових обов'язків з метою підвищення якості роботи, зменшення обсягу витрачених організаційних і матеріальних ресурсів, пошуку шляхів підвищення ефективності процесів організації роботи ВАКС тощо;

- використання ШІ у діяльності ВАКС може слугувати виключно як допоміжний інструмент у питаннях пришвидшення та оптимізації витрат організаційних і матеріальних ресурсів, пов'язаних із виконанням окремих робочих процесів, крім питань, пов'язаних зі здійсненням правосуддя чи роботою ВАКС, як державного органу;

- при цьому використання ШІ працівниками ВАКС під час виконання службових обов'язків не повинно порушувати права, свободи та обов'язки людини і громадянина, етичні правила й принципи, дотримання яких є обов'язковим для працівників ВАКС;

- використання ШІ у судочинстві повинно ґрунтуватися на принципах незалежності суду і не впливати на об'єктивність судового процесу;

- визначено певні напрями використання працівниками ВАКС інструментів ШІ, серед яких: аналіз та узагальнення великих обсягів даних; автоматизація повторюваних робочих процесів; оформлення й візуалізації робочих звітів, графіків, діаграм; пошук нових ідей і підходів до організації робочих процесів; створення контенту та/або автоматизації ведення веб сторінок ВАКС у соціальних мережах; створення чат-ботів

для забезпечення зворотного зв'язку від відвідувачів ВАКС та учасників судових процесів; добір матеріалів для саморозвитку; підвищення професійної кваліфікації працівників ВАКС, навчання;

– положення вказаних Зasad не поширюються на здійснення ВАКС правосуддя [5].

Аналіз Зasad використання інструментів штучного інтелекту у Вищому антикорупційному свідчить про їх узгодження з приписами актів Європейського Союзу, які врегульовують питання використання Штучного інтелекту.

Так, Регламент Європейського Союзу 2024/1689 від 13.06.2024 «Artificial Intelligence Act» (Закон про штучний інтелект) передбачає можливість використання інструментів штучного інтелекту для підтримання повноважень суддів приймати рішення або незалежність суддів, але при цьому встановлює певні застереження, що інструменти штучного інтелекту не повинні замінювати суддів, а тому остаточне прийняття судових рішень має залишатися діяльністю, керованою людьми [6].

Водночас, на теперішній час в інших судах залишається не врегульованим питання використання інструментів штучного інтелекту.

Таким чином, Засади використання інструментів штучного інтелекту у Вищому антикорупційному суді є прогресивним кроком урегулювання питання використання технологій штучного інтелекту в діяльності судів, а тому такий позитивний досвід Вищого антикорупційного суду повинен бути масштабований і на інші суди.

Література

1. Деркач В. Г., Прокопович-Ткаченко Є. Д., Руденко Є. Г. Використання штучного інтелекту в судовому процесі України: правові, етичні та процесуальні аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 3. С. 460–464. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-3/109>.

2. Петрів О. Роль штучного інтелекту в модернізації судової системи: інструменти для суддів. URL: <https://cedem.org.ua/consultations/shtuchnyi-intelekt-sud/>

3. Кодекс суддівської етики, затверджений рішенням XX чергового з'їзду суддів України 18.09.2024. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001415-24#Text>

4. Берназюк Я. Ера ШІ й роль верховних судів у цифровій трансформації правосуддя. URL: <https://so.supreme.court.gov.ua/authors/1350/era-shi-i-rol-verkhovnykh-sudiv-u-tyfrovii-transformatsii-pravosuddia>.

5. Наказ Вищого антикорупційного суду від 19.12.2024 № 56 «Про деякі питання використання інструментів штучного інтелекту у Вищому антикорупційному суді». URL: https://court.gov.ua/storage/portal/hcac/documents/orders/19.12.2024_56.pdf

6. REGULATION (EU) 2024/1689 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence and amending Regulations (EC) No 300/2008, (EU) No 167/2013, (EU) No 168/2013, (EU) 2018/858, (EU) 2018/1139 and (EU) 2019/2144 and Directives 2014/90/EU, (EU) 2016/797 and (EU) 2020/1828 (Artificial Intelligence Act). URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=OJ:L_202401689

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-550-4-18>

ПРОБЛЕМИ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЩОДО ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Калюга К. В.

*доктор юридичних наук, професор,
заступник завідувача кафедри кримінального права, процесу
та криміналістики,*

*Інститут економіки та права
Класичного приватного університету
м. Запоріжжя, Україна*

Проблеми доказування у кримінальних провадженнях, які стосуються посягання на права інтелектуальної власності, сьогодні набуває особливої ваги через стрімке зростання значення інтелектуальних продуктів у сучасних соціально-економічних процесах. Наразі інтелектуальна власність розглядається не тільки як результат творчої діяльності, а й як важливий чинник інноваційного розвитку держави, зміцнення її конкурентних позицій та просування на міжнародній арені. Разом із цим у цифровому середовищі зростає кількість правопорушень, серед яких найпоширенішими залишаються піратство, виготовлення контрафактної продукції та незаконне відтворення творів. Особливість таких справ полягає в тому, що доведення вини вимагає залучення фахових знань, використання сучасних технологічних інструментів для збирання й перевірки електронних доказів, а також взаємодії з іноземними партнерами. Водночас українська практика з розслідування, розгляду та розкриття цих правопорушень показує нам низку проблем: складність правильної кваліфікації, доведення наявності умислу та обґрунтоване визначення розміру заподіяних ним збитків.

У кримінальному процесі доказування є центральною категорією, яка визначає зміст діяльності сторін і суду. Особливістю доказування у справах щодо злочинів проти інтелектуальної власності є необхідність встановлення правомірності чи неправомірності використання певних об'єктів, підтвердження наявності права на відповідний результат творчої діяльності, а також визначення шкоди, завданої правовласникові. Ці обставини неможливо довести лише традиційними доказами (показаннями, речовими доказами), що обумовлює потребу у спеціальних експертних дослідженнях. Міжнародні стандарти також підкреслюють важливість належного доказування у сфері інтелектуальної власності. Так, Угода ТРІПС (Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights) передбачає обов'язок держав забезпечувати ефективні процедури захисту прав ІВ, включно з кримінальними санкціями. У практиці Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) неодноразово підкреслювалося, що у справах, пов'язаних із цифровими доказами, мають застосовуватися ті самі стандарти допустимості та достовірності, що й щодо традиційних доказів [1].

Взагалі, злочини у сфері інтелектуальної власності є багатограними та охоплюють широкий спектр протиправних діянь, передбачених розділом VII Особливої частини Кримінального кодексу України (статті 176–177, 229 тощо). Найбільш поширеними серед них є: порушення авторського права і суміжних прав (незаконне відтворення, розповсюдження чи інше використання творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних) [2]; порушення прав на об'єкти промислової власності – патенти, корисні моделі, промислові зразки; незаконне використання знаків для товарів і послуг (торговельних марок), що часто набуває форми контрафакції [3]; порушення комерційної таємниці та ноу-хау, включно з незаконним збиранням або розголошенням такої інформації. Суттєвою проблемою є розмежування кримінальної відповідальності та цивільно-правових форм захисту прав. Значна частина спорів у сфері інтелектуальної власності вирішується саме у цивільному порядку (відшкодування збитків, припинення порушень, визнання авторства). Лише ті випадки, коли дії правопорушника мають підвищену суспільну небезпеку (систематичність, великий розмір шкоди, організований характер), кваліфікуються як злочини. На практиці слідчі органи часто стикаються з труднощами у доведенні саме кримінального характеру діяння. Відсутність чітких критеріїв «значної шкоди» та «істотності порушення» у законодавстві створює підстави для неоднакової судової практики [4, с. 45–48]. Крім того, проблемним є застосування кваліфікаційних норм у справах, що стосуються цифрового середовища: завантаження програмного забезпечення через торент-трекери, поширення музики чи фільмів у соціальних мережах, використання чужого програмного коду. Такі діяння часто відбуваються анонімно та мають транскордонний

характер, що ускладнює як кваліфікацію, так і подальше доказування. У сучасних кримінальних провадженнях щодо злочинів у сфері інтелектуальної власності ключову роль відіграють цифрові докази: скріншоти, електронні листи, дані з вебсайтів чи серверів, відеозаписи дій у мережі. Основна проблема полягає у тому, що такі докази є технічно відтворюваними та піддаються редагуванню, що викликає сумніви у їхній достовірності. Суди в Україні нерідко відмовляють у визнанні скріншотів допустимими доказами, якщо вони не були належно зафіксовані слідчим у протоколі огляду чи не підтверджені висновком експерта [9, с. 12–18]. Аналогічні труднощі виникають із використанням електронного листування або переписок у соціальних мережах. Вони потребують підтвердження автентичності через технічні експертизи. Незважаючи на наявність у КПК України загальних положень про докази, питання електронних доказів спеціально не врегульоване. На противагу цивільному процесу (де у 2017 році були внесені зміни й електронні докази визначені як окремий вид), у кримінальному процесі відсутнє чітке визначення їх статусу. Це створює правову невизначеність і неоднаковість судової практики [10, с. 34–39]. Так, в одних випадках суди визнають допустимими дані, отримані через нотаріальне засвідчення вебсторінок, а в інших – відхиляють їх через «сумнівність походження» [11, с. 8–15]. Важливою обставиною є те, що розслідування та судовий розгляд злочинів у сфері інтелектуальної власності часто залежать від активності правовласників. У багатьох випадках саме правовласники ініціюють провадження, надають матеріали, співпрацюють зі слідством. Якщо ж правовласник не зацікавлений у продовженні процесу (наприклад, досягнуто мирової угоди чи отримано компенсацію у цивільному порядку), це може фактично призвести до згорання кримінальної справи. У практиці європейських держав поширеною є модель, за якої кримінальне переслідування у таких справах залежить від подання скарги потерпілої сторони. В Україні формально злочини у сфері інтелектуальної власності переслідуються державою, однак фактично без активної участі правовласника провадження є малоефективним [12, с. 112–118]. У сфері кримінально-правового захисту прав інтелектуальної власності міжнародні стандарти відіграють ключову роль, оскільки злочини такого типу носять транснаціональний характер та часто пов'язані з кіберпростором. Одним із базових документів є Угода ТРІПС (Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights), яка визначає обов'язок держав-учасниць забезпечити ефективні засоби правового захисту у випадку порушення прав інтелектуальної власності, у тому числі шляхом кримінального переслідування у випадках умисного підроблення товарних знаків чи піратства в комерційних масштабах [6, с. 27–41]. Важливим також є Будапештська конвенція про кіберзлочинність (2001 рік), що передбачає

можливості збирання та фіксації електронних доказів, у тому числі у випадках незаконного використання об'єктів авторського права у цифровій сфері [7]. У межах Європейського Союзу діють низка директив та регламентів, зокрема Директива 2004/48/ЄС про забезпечення прав інтелектуальної власності, яка встановлює вимоги до ефективності доказування та допустимості електронних доказів у процесі [8, с. 3–10]. Зарубіжна практика свідчить, що питання доказування у справах про злочини проти інтелектуальної власності тісно пов'язані з технологічними можливостями та процедурними гарантіями. Так, у США особлива увага приділяється діяльності Федерального бюро розслідувань та Митної служби щодо виявлення фактів контрафакції, а суди широко використовують експертні висновки спеціалістів у сфері ІТ та інтелектуальної власності [5, с. 78–80]. У країнах ЄС спостерігається тенденція до активного застосування форензичної експертизи електронних даних, а також до співпраці між державними та приватними структурами у виявленні та фіксації доказів порушення прав. Для України актуальним є гармонізація законодавства та практики доказування із європейськими стандартами, адже інтеграційний курс держави передбачає не лише формальне відтворення норм, але й забезпечення дієвості інституційних механізмів.

В Україні злочини у сфері інтелектуальної власності віднесені до категорії складних для розслідування, що зумовлено як їх специфікою, так і недосконалістю процесуальних механізмів доказування. Водночас у законодавстві відсутня чітка регламентація процесу доказування у справах цього типу. Багато положень носять відсилочний характер, що призводить до труднощів при застосуванні на практиці. В умовах цифровізації більшість злочинів у сфері інтелектуальної власності здійснюється за допомогою Інтернету. Це зумовлює необхідність фіксації цифрових доказів (лог-файлів, записів із серверів, скріншотів, відео тощо). Однак у слідчій практиці виникають питання допустимості таких доказів, оскільки відсутні єдині методики їх вилучення та закріплення. Нерідко захист у суді ставить під сумнів належність і достовірність електронних доказів, що призводить до виправдувальних вироків. Експертиза у справах щодо об'єктів інтелектуальної власності має особливе значення. Проте в Україні існує дефіцит фахівців у цій сфері, а також відсутня єдина усталена практика проведення таких експертиз. Проблемним є й питання визначення розміру матеріальної шкоди від порушення прав, що впливає на кваліфікацію злочину [3; 4]. Органи досудового розслідування, прокуратура, Державна митна служба та інші установи часто діють ізольовано, що ускладнює обмін інформацією та знижує ефективність доказування [2; 5]. Аналіз судових рішень свідчить про невелику кількість обвинувальних вироків за ст. 176 КК України (порушення авторського

права і суміжних прав). Більшість кримінальних проваджень закриваються на етапі досудового розслідування через недостатність доказів. Це підтверджує системний характер проблеми та необхідність вдосконалення підходів до доказування [2; 12]. Вирішення проблем доказування у справах цієї категорії потребує комплексного підходу, що включає вдосконалення законодавчих норм, процесуальних механізмів, організаційної взаємодії та кадрового забезпечення. Необхідним є внесення змін до КПК України з метою чіткого визначення порядку збирання та допустимості цифрових доказів. Це стосується, зокрема, регламентації процедури вилучення електронних даних, використання спеціалізованого програмного забезпечення для їх фіксації та встановлення стандартів збереження цілісності цифрової інформації. Доцільно також конкретизувати у Кримінальному кодексі України склади злочинів у сфері інтелектуальної власності з урахуванням сучасних цифрових реалій (наприклад, незаконне використання NFT-технологій чи штучного інтелекту при створенні контрафактного контенту). Важливим кроком має стати створення спеціалізованих експертних центрів з питань інтелектуальної власності та цифрових технологій, які б забезпечували проведення висококваліфікованих судових експертиз. Така практика існує у країнах ЄС, де експертні установи співпрацюють із правоохоронними органами у реальному часі, що значно підвищує ефективність доказування [9–10; 13]. Україна має запровадити єдині методику цифрової криміналістики (digital forensics) для вилучення та аналізу електронних доказів. Використання блокчейн-технологій для фіксації часу, місця та змісту доказів може забезпечити їх автентичність і захист від фальсифікацій [12, с. 112–118]. Оскільки більшість злочинів у сфері інтелектуальної власності мають транскордонний характер, особливо в Інтернет-просторі, важливо розширювати співпрацю з міжнародними організаціями – Інтерполом, Європолом, Всесвітньою організацією інтелектуальної власності (WIPO). Взаємне визнання та обмін цифровими доказами відповідно до міжнародних стандартів дозволить уникати затягувань у провадженні [9, с. 12–18; 13]. Варто запровадити спеціальні освітні програми для слідчих, прокурорів та суддів, спрямовані на підвищення обізнаності у сфері інтелектуальної власності та цифрових технологій. Регулярне навчання із залученням міжнародних експертів сприятиме формуванню професійної компетентності та підвищенню якості процесу доказування тощо [4, с. 10–15].

Література

1. Постанова Верховного Суду від 19.05.2021 у справі № 554/6310/19.
URL : <https://reyestr.court.gov.ua>

2. Єдиний державний реєстр судових рішень України. Аналітичний огляд рішень у справах за ст. 176 КК України (2019–2023 pp.). URL : <https://reyestr.court.gov.ua>

3. Гринько О. І. Судові експертизи у справах щодо об'єктів інтелектуальної власності: проблеми та перспективи розвитку : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2020. 212 с.

4. Семенченко В. В. Проблеми підготовки кадрів для розслідування злочинів у сфері інтелектуальної власності. *Юридична наука*. 2021. № 3. С. 75–84.

5. Державна митна служба України. Звіт про діяльність за 2023 рік. Київ : Держмитслужба, 2024. URL : <https://customs.gov.ua>

6. Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights (TRIPS). Marrakesh : WTO, 1994. 86 p.

7. Convention on Cybercrime. Budapest : Council of Europe, 2001. 48 p.

8. Directive 2004/48/EC of the European Parliament and of the Council of 29 April 2004 on the enforcement of intellectual property rights. Brussels : EU, 2004. 23 p.

9. European Union Intellectual Property Office (EUIPO). Enforcement Database. Luxembourg : EUIPO, 2022. 54 p.

10. INTERPOL. Intellectual Property Crime and Illicit Trade Report 2022. Lyon : INTERPOL, 2022. 92 p.

11. U.S. Department of Justice. Intellectual Property Crimes. Washington, D.C. : Criminal Division, 2022. 67 p.

12. Casey E. Digital Evidence and Computer Crime. 4th ed. Amsterdam : Academic Press, 2019. 592 p.

13. WIPO. World Intellectual Property Report 2022: The Direction of Innovation. Geneva : WIPO, 2022. 146 p.

ПРОБЛЕМИ ВІЙСЬКОВОГО ПРАВА В УКРАЇНІ

Корж І. Ф.

*доктор юридичних наук, старший науковий співробітник,
заступник керівника наукового центру,
Державна наукова установа «Інститут інформації, безпеки і права
Національної академії правових наук України»
м. Київ, Україна*

У ході формування української державності, появи нових загроз і викликів, зростає роль і значення військового законодавства, як правового засобу (інструменту), який призначений забезпечувати реалізацію функції держави по забезпеченню національної безпеки, ефективна діяльність якого в значній мірі залежить від професійності особового складу військових органів та ефективності військового законодавства (військового права).

Необхідно зазначити, що однією з нинішніх суспільних проблем України є питання щодо функціонування в Україні військової юстиції – правового механізму, покликаного виконувати правоохоронну функцію у військових формуваннях та функцію правосуддя щодо військово-службовців, яке надзвичайно актуалізувалось з початком збройної агресії Російської Федерації проти України. Саме невід’ємною складовою системи військової юстиції і є військове право.

Якщо звернутися до історії функціонування військової юстиції в Україні, то інтегрувавшись на початку 90-х років із радянської періоду в незалежну Україну, дана інституція, починаючи з 2002 року у процесі різних реформ, а саме:

- судової реформи [1,2], згідно з якою передбачалося поступове виведення військових судів із системи правосуддя та остаточної їх ліквідації;

- реформи прокуратури, якою передбачалося заміну військової прокуратури гарнізонними, регіональними та іншими спеціалізованими прокуратурами, створення спеціалізованої прокуратури у військовій та оборонній сфері (на правах самостійного підрозділу Генеральної прокуратури), та в підсумку остаточної їх реорганізації в спеціалізовані прокуратури у сфері оборони. Так, у зв’язку із прийняттям Закону України [3], положення що стосувались військових прокуратур були виключені із Закону України «Про прокуратуру». Однак, у зв’язку з проведенням АТО на Сході України, військові прокуратури були реанімовані, а в 2019 році Законом України [4] було передбачено ліквідацію військових

прокуратур до 1 січня 2021 року. Таким чином із системи військової юстиції України національним законодавством передбачалося існування лише інституту військової поліції.

Необхідно зазначити, що в науковому середовищі вирують дискусії щодо необхідності відновлення військової юстиції в Україні, адже це може забезпечити належну правову основу для вирішення специфічних військових злочинів та підвищити дисципліну серед військовослужбовців, як показує міжнародний досвід. Основні аргументи за відновлення зосереджуються на потребі ефективного правосуддя для військових, розслідування та підтримання військового правопорядку, захисту прав військовослужбовців.

Крім того, існує версія щодо впливу керівництва Росії на керівництво України та українських політиків щодо ліквідації військової юстиції в інтересах підготовки Росії до збройної агресії проти України. Як показала нинішня практика у сфері національної безпеки, негативні наслідки для даної сфери мають місце, оскільки маємо значну кількість відповідних прикладів. Так, в Україні зафіксовано понад 211 тисяч злочинів, пов'язаних з агресією РФ, з яких понад 180 тисяч є воєнними [5]. Їх розслідування вимагає професійної діяльності слідчих-комбатантів, діяльність яких має бути під професійним прокурорським керуванням і контролем, а також професійно бути розглянуто у суді.

На сьогодні це велика проблема в державі, однак політичній волі щодо її вирішення з боку керівництва держави не проявляється, не дивлячись на неодноразові пропозиції і вимоги наукового середовища щодо невідкладності запровадження в Україні системи військової юстиції.

На сьогодні інститут військового права є складовою адміністративного права, розвивається і фактично став підгалуззю права, з притаманними лише йому змістом, предметом і методами регулювання. Мова йде про реально сформований та існуючий комплекс правових норм як підгалузі національного права, яка забезпечує функціонування сектору безпеки і оборони.

Військове право, як і будь-яка галузь права, має свої функції, завдання, предмет і специфічні методи правового регулювання. Воно, з одного боку, – частина публічного права, оскільки спеціальні суб'єкти права виконують завдання і функції держави, його органів. З іншого боку, військове право є (в більш вузькому розумінні цього слова) частиною адміністративного права.

Логічним є виділення приватної складової військового права, тобто системи правових норм, які регламентують порядок підготовки та вступу на військову службу осіб. Правовий статус цих осіб встановлюється нормами трудового права, а відповідні правовідносини виникають

внаслідок укладання контракту про вступ на військову службу, мобілізацією чи призовом.

Основним суб'єктом військового права є військовослужбовець. Саме з цією категорією громадян започатковуються військово-службові відносини, як основоположним поняттям військового права. Під військово-службовими відносинами слід розуміти по-перше: державно-правові відносини військової служби, які складаються між громадянином, який вступив на військову службу, та державою, в особі уповноваженої військової посадової особи; по-друге, безпосередньо військово-службові відносини, які складаються між військовослужбовцями.

Роботодавцем для військовослужбовця є держава, яка має виступати активним учасником згаданих відносин, оскільки функціонування військової служби в визначальній мірі залежить від організованості самих військових органів держави.

Військово-службові правовідносини мають наступні характерні риси:

1) ці відносини є державно-правовими, оскільки вони в переважній мірі регулюються нормами публічного права (конституційного, адміністративного, кримінального, інформаційного тощо) і в більшій мірі вільні від приватно-правового регулювання, від норм приватного (трудоного) права. Держава, в особі відповідної військової посадової особи, і військовослужбовець знаходяться в державно-правових відносинах, які встановлюють особливі права і обов'язки сторін, що базуються на принципі підпорядкування, і які мають особливий статус. Військовослужбовці відбувають службу лише державі;

2) державно-правові відносини – це особливі (статусні) правові відносини, що визначають статус військовослужбовців. Цим відносинам притаманні відносини підпорядкування (за посадою та за військовим званням), а тому ці відносини утворюються в односторонньому порядку, тобто з волі держави, за одночасної згоди громадянина при укладанні контракту, чи за реалізації визначеного громадянину обов'язку (за призовом);

3) військово-службові відносини – це владні державно-правові відносини. «Владність» значить, що військовослужбовці наділяються певними владними можливостями діяти, вчиняти організаційно-розпорядчі та адміністративні заходи, адміністративно-юрисдикційні дії і заходи як в середині військової організації, так і по відношенню до зовнішніх суб'єктів права;

4) державно-службові правовідносини пов'язані з управлінням державної (публічної) посади, тобто військовослужбовець здійснює функції держави і вирішує велике коло державних завдань, пов'язаних із забезпеченням безпеки і оборони держави. Для цього

військовослужбовці наділяються особливими державно-правовими та владними повноваженнями.

Водночас, військовослужбовці мають однакові з іншими громадянами правами; обмеження прав спеціально встановлюються законодавцем у випадках, обумовлених здійснюваними військовослужбовцями державними функціями і вирішуваними ними завданнями. Зазначене входить в систему принципів професійної державної служби, якою є військова служба.

Предметом військового права є військово-службові відносини, які виникають у зв'язку з організацією і функціонуванням військової служби. Ці відносини мають складний і комплексний характер. Вони регулюються нормами різних галузей права: конституційного, адміністративного, міжнародного, інформаційного, трудового тощо.

Відносини, що виникають у воєнній сфері, регулюються військовим правом, яке включає в себе норми різних галузей права: адміністративного, кримінального, цивільного, інформаційного, фінансового тощо. З огляду на зазначене, військове право є комплексним правом, тобто, окрім адміністративної (управлінської) його сутності, воно має ознаки ще й міжгалузевго права.

З огляду на зазначене вище, проблема функціонування військового права і розмежування у військовій службі правових норм різних галузей права буде як і раніше притягувати увагу учених. Очевидно, що ці правові норми будуть мінятися відповідними правовими нормами військового законодавства, а це потребує створення нової підгалузі чи навіть галузі «військового права», а насамперед – запровадження в Україні системи військової юстиції, на яке у керівництва держави поки-що політичної волі немає.

Література

1. Про судоустрій України: Закон України від 07.02.2002 р. № 3018-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3018-14#Text> (дата звернення: 27.09.2025).

2. Про судоустрій України: Закон України від 07.07.2010 р. № 2453-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2453-17#Text> (дата звернення: 27.09.2025).

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4652-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4652-17#Text> (дата звернення: 27.09.2025).

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури: Закон України

від 19.09.2019 р. № 113-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/113-20#Text> (дата звернення: 27.09.2025).

5. В Україні зареєстровано понад 180 тисяч воєнних злочинів – Офіс Генпрокурора. URL: <https://unn.ua/news/v-ukraini-zareiestrovano-ponad-180-tysiach-voiennykh-zlochyniv-ofis-henprokurora> (дата звернення: 27.09.2025).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-550-4-20>

НІКЧЕМНІСТЬ ПРАВОЧИНІВ, ВЧИНЕНИХ ЗА УЧАСТЮ АБО НА КОРИСТЬ ПІДСАНКЦІЙНИХ ОСІБ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Короєд С. О.

доктор юридичних наук, професор,

в.о. обов'язки президента,

Науково-дослідний інститут публічного права

м. Київ, Україна

Раніше ми вже приділяли увагу правовим наслідкам дії Закону України «Про санкції», зокрема питанням застосування в порядку адміністративного судочинства такої “конфіскаційної” санкції, як стягнення в дохід держави активів, що належать фізичній або юридичній особі, а також активів, щодо яких така особа може прямо чи опосередковано (через інших фізичних або юридичних осіб) вчиняти дії, тотожні за змістом здійсненню права розпорядження ними [1]. Проте санкційна політика нашої держави не обмежується такими заходами: в умовах війни санкції можуть бути використані для захисту інтересів підприємств, зокрема як підстава нікчемності правочинів вчинених за участю або на користь підсанкційних осіб [2]. При цьому, в якості прикладу пов'язаності персональних санкцій з господарською діяльністю, наводиться рішення Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду 2020 року у справі щодо визнання недійсним договору як такого, що суперечить публічним інтересам і публічному порядку у зв'язку з тим, що він укладений в умовах санкцій [3]. Недійсність договорів за участю або на користь підсанкційних осіб впливає зі змісту постанови Кабінету Міністрів України від 3 березня 2022 р. № 187 «Про забезпечення захисту національних інтересів за майбутніми позовами держави Україна у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації», пунктом 1 якою було встановлено мораторій (заборону) на виконання, у тому числі в примусовому порядку, грошових та інших зобов'язань, кредиторами

(стягувачами) за якими є російська федерація або такі особи: громадяни рф, крім тих, що проживають на території України на законних підставах; юридичні особи, створені та зареєстровані відповідно до законодавства рф; юридичні особи, створені та зареєстровані відповідно до законодавства України, кінцевим бенефіціарним власником, членом або учасником (акціонером), що має частку в статутному капіталі 10 і більше відсотків, якої є рф, громадянин рф, крім того, що проживає на території України на законних підставах, або юридична особа, створена та зареєстрована відповідно до законодавства рф; юридичні особи, утворені відповідно до законодавства іноземної держави, кінцевим бенефіціарним власником, членом або учасником (акціонером), що має частку в статутному капіталі 10 і більше відсотків, яких є рф, громадянин рф, крім того, що проживає на території України на законних підставах, або юридична особа, створена та зареєстрована відповідно до законодавства рф, – у випадку виконання зобов'язань перед ними за рахунок коштів, передбачених у державному бюджеті. При цьому, пунктом 2 установлено, що правочини (у тому числі довіреності), укладені з порушенням мораторію, визначеного пунктом 1 цієї постанови, у тому числі якщо ними передбачається відповідне відчуження у майбутньому, є нікчемними [4]. Окрім вказаної постанови Кабінету Міністрів України, яка охоплює не лише підсанкційних осіб, ще є окремі законодавчі акти, наприклад, Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок» (яким встановлено нікчемність правочинів щодо фінансових інструментів, вчинених протягом дії в Україні воєнного стану за участю, від імені та/або на користь осіб, до яких застосовано санкції відповідно до законодавства інших держав (крім держави-агресора) та/або санкції відповідно до Закону України «Про санкції», а також правочини щодо цінних паперів, емітентами яких є такі особи) та Закон України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» (яким встановлено нікчемність правочинів, вчинених за участю, від імені та/або на користь особи, до якої застосовано спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи відповідно до Закону України «Про санкції», які передбачають обмеження щодо укладення та виконання деривативних контрактів та/або правочинів щодо фінансових інструментів).

Аналіз судових рішень Верховного Суду свідчить, що в судовій практиці більше мають місце випадки, які безпосередньо не пов'язані з нікчемністю правочинів із зазначеної вище підстави, а стосуються саме незаконності вимог зазначених осіб (у зв'язку з чим суд виключає можливість визнання і задоволення таких вимог). Причому в основному це стосується грошових вимог в процедурі банкрутства тих кредиторів, які є особами, визначеними у постанові Кабінету Міністрів України від 3 березня 2022 р. № 187, зокрема, юридичними особами, яких створеною та зареєстрованою відповідно до законодавства російської

федерації (наприклад, постанова Верховного Суду від 30 травня 2023 року у справі № 925/1248/21), а також позовних вимог про стягнення заборгованості за договором, пред'явлених такими суб'єктами (наприклад, постанови Верховного Суду від 9 серпня 2023 року у справі № 922/1589/22, від 8 листопада 2023 року у справі № 915/18/23, від 21 листопада 2023 року у справі № 910/14552/22).

Водночас мають місце судові справи, в яких безпосередньо зроблено висновок про нікчемність вчиненого правочину із вищезазначених підстав. Так, наприклад, в одній зі справ, в якій державний реєстратор оскаржував рішення Мін'юсту про припинення доступу до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, Верховний Суд зазначив, що: а) застосування санкції у вигляді блокування активів поширюється на будь-яке майно (активи), що перебуває у володінні чи розпорядженні підсанкційної особи, незалежно від того, чи знаходиться майно (активи) в Україні; б) зміни кінцевого бенефіціарного власника юридичної особи, зареєстрованої в Україні чи за кордоном, з підсанкційної особи має ознаки обходу санкції, а правочин, спрямований на обхід санкцій, є нікчемним з підстави порушення публічного порядку України; в) державний реєстратор має відмовити у проведенні такої реєстрації, оскільки це порушує публічний порядок, навіть якщо факт відчуження активів засвідчений документом іноземної держави та зареєстрований там; реєстрація нового кінцевого бенефіціарного власника юридичної особи за кордоном не означає автоматичного визнання цього факту в Україні; г) хоча у статті 28 Закону № 755-IV станом на момент внесення змін до ЄДР не було прямої підстави для відмови у державній реєстрації через застосування санкцій, державний реєстратор мав керуватися підставою "суперечність документів вимогам Конституції та законів України" (пункт 5 частини першої статті 28 Закону № 755-IV), проявивши розумну обачність і перевіrivши відомості в державних реєстрах та інших офіційних ресурсах. З огляду на це Верховний Суд зробив висновок, що санкції у вигляді блокування активів, застосовані до особи, унеможлилювали зміну кінцевого бенефіціарного власника товариств, а правочини, спрямовані на обхід санкцій, є нікчемними за статтею 228 ЦК України (постанова Верховного Суду від 26 травня 2025 року у справі № 160/1038/24).

Отже, правочини, спрямовані на обхід санкцій або інших заборон, встановлених постановою Кабінету Міністрів України від 3 березня 2022 р. № 187, є нікчемними з підстав порушення публічного порядку України.

В проаналізованих нами судових справах вимога про визнання правочину нікчемним із вищезазначених підстав не виступала самостійним способом захисту. В цьому контексті згідно із правовим висновком

Верховного Суду, визнання нікчемного правочину недійсним за вимогою його сторони не є належним способом захисту прав, оскільки не призведе до реального відновлення порушених прав позивача, адже нікчемний правочин є недійсним у силу закону. За наявності спору щодо правових наслідків недійсного правочину, одна зі сторін якого чи інша заінтересована особа вважає його нікчемним, суд перевіряє відповідні доводи та в мотивувальній частині судового рішення, застосувавши відповідні положення норм матеріального права, підтверджує чи спростовує обставину нікчемності правочину (постанова Великої Палати Верховного Суду від 4 червня 2019 року у справі № 916/3156/17). Водночас стосовно нікчемних правочинів Верховний Суд також зауважив, що визнання судом правочину недійсним не вимагається у зв'язку з встановленням його нікчемності безпосередньо законом. При цьому, суд також зобов'язаний за власною ініціативою застосувати наслідки недійсності нікчемного договору, що врегульовано частиною п'ятою статті 216 ЦК України (постанови Верховного Суду від 15 березня 2018 року у справі № 616/137/16-ц, від 9 грудня 2019 року у справі № 524/5152/15-ц).

З вищенаведеного випливає, що незалежно від предмету позову в конкретній справі, суд (як цивільної, господарської, так й адміністративної юрисдикції) зобов'язаний з власної ініціативи дати оцінку нікчемності правочину, обставини вчинення та/або виконання якого входять в предмет доказування при розгляді такої справи та стосуються обходу санкцій або інших вищевказаних заборон.

Література

1. Короед С. О. Стягнення активів підсанкційних осіб як “конфіскаційна” санкція в регулюванні відносин власності. *Держава і право* : збірник наукових праць. *Юридичні і політичні науки. Публічне управління та адміністрування*. Випуск 97 / Ін-т держави і права імені В. М. Корещького НАН України. Київ: Вид-во «Юридична думка», 2025. С. 59–68. DOI: 10.33663/1563-3349-2025-97-59.

2. Розвиток судової практики щодо захисту бізнесу під час війни: головні акценти від фахівців. «Судово-юридична газета», 20:02, 16 вересня 2024. URL: <https://sud.ua/uk/news/sud-info/310718-razvitie-sudebnoy-praktiki-po-zaschite-biznesa-vo-vremya-voyny-glavnye-aktsenty-ot-spetsialistov>

3. Персональні санкції: практику Верховного Суду проаналізував Костянтин Пільков. Офіційний веб-сайт Верховного Суду, 08 листопада 2022, 10:00. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1343164/>

4. Короед С. О. Правова природа мораторію на виконання зобов'язань перед кредиторами – особами, пов'язаними з Російською Федерацією.

Правова держава : щорічник наукових праць Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України. Випуск 36. Київ, 2025. С. 493–504. DOI: 10.33663/0869-2491-2025-36-493-504.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-550-4-21>

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ВІДНОСИНИ МІНІСТЕРСТВА ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ У СФЕРІ ОХОРОНИ ПРАВ ЛЮДИНИ: СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ

Красногор О. В.

*кандидат юридичних наук, приватний нотаріус
м. Чернігів, Україна*

Адміністративно-правові відносини є фундаментом функціонування виконавчої влади, реалізації державної політики та взаємодії держави з громадянином. Через ці відносини здійснюється адміністративне регулювання в різних сферах. Вагомість та особливе значення адміністративно-правових відносин у забезпеченні прав і свобод людини, підкреслюється тим, що вони: визначають процедури звернення до органів державної влади; регулюють надання адміністративних послуг; забезпечують механізми оскарження незаконних рішень органів влади; є правовою основою для судового захисту тощо.

Міністерство юстиції України, виконуючи покладені на нього завдання та функції, вступає в адміністративно-правові відносини у сфері охорони прав людини з іншими учасниками, які набувають таких специфічних ознак, як владний, але правозахисний характер; високий рівень юридичної відповідальності та прозорості; міжгалузеву та міжнародну інтеграцію. Ці особливості підкреслюють роль Мін'юсту не лише як адміністратора, а як гаранта реалізації конституційного принципу верховенства права та захисту прав людини в Україні.

Адміністративно-правові відносини, що виникають у діяльності Міністерства юстиції України у сфері охорони прав людини, мають низку специфічних ознак, які відрізняють їх від загальних адміністративних правовідносин у сфері публічного управління. Ці відносини є правовою формою реалізації державної політики щодо забезпечення, дотримання та захисту прав людини.

Слід зазначити, що адміністративно-правовим відносинам Мін'юста у сфері охорони прав людини притаманні такі особливості, а саме:

1) публічно-владний характер, де Міністерство юстиції завжди виступає як суб'єкт владних повноважень, тобто має організаційно-правову перевагу над іншою стороною (громадянином, юридичною особою тощо). Це зумовлює субординаційну модель відносин – характерну ознаку адміністративного права;

2) правозахисна спрямованість. На відміну від загальноадміністративних функцій, ці відносини прямо спрямовані на охорону прав і свобод людини. Вони включають: реалізацію права на звернення; доступ до публічної інформації; координацію правової допомоги; виконання рішень ЄСПЛ; правопросвітницької діяльності населення. Тобто вони орієнтовані на людину як центральну цінність державної політики (ст. 3 Конституції України);

3) комплексний правовий характер (міжгалузевий), оскільки перетинаються з юрисдикцією міжнародного права (у частині виконання рішень Європейського суду з прав людини), цивільного процесу (при правовій допомозі), інформаційного права (у частині доступу до відкритих реєстрів);

4) превентивний та гарантійний зміст, що виражається в тому, що багато функцій Міністерства юстиції не лише реагують на порушення, а й запобігають їм: здійснює експертизу актів законодавства та їх проєктів на відповідність положенням щодо захисту прав людини, положенням Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практиці Європейського суду з прав людини; надання роз'яснень законодавства, проводячи правопросвітницьку діяльність; розробка стандартів правозахисту. Це виводить відносини за межі формального адміністрування та надає їм профілактично-гарантійного характеру;

5) обрання орієнтиру у своїй діяльності на міжнародні стандарти. Міністерство юстиції України здійснює адаптацію українського законодавства до міжнародних зобов'язань, зокрема до: Європейської конвенції з прав людини (Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, 1950), Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, 1966), Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання (Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, 1992), рекомендацій Ради Європи, ООН тощо;

6) наявність спеціальних механізмів реалізації, які координуються або адмініструються Мін'юстом: затверджує нормативно-правові акти з питань функціонування системи надання безоплатної правничої допомоги; координує виконання рішень ЄСПЛ Європейського суду з прав людини у справах проти України; організовує доступ до правової

інформації через відкриті реєстри; здійснює реєстрацію суб'єктів публічного контролю (політичних партій, громадських організацій тощо);

7) публічна підзвітність, оскільки у сфері охорони прав людини чинне законодавство та постійний громадський контроль зобов'язує Міністерство: публікувати звіти; реагувати на запити та звернення; забезпечувати прозорість діяльності через відкриті дані.

Отже, адміністративно-правові відносини у сфері діяльності Міністерства юстиції України щодо охорони прав людини становлять особливий різновид публічно-правових відносин, що поєднують владний та правозахисний характер. Їх значення полягає у забезпеченні процедурного доступу громадян до органів державної влади, наданні адміністративних послуг, реалізації механізмів оскарження незаконних рішень, а також гарантуванні судового захисту. Специфіка цих відносин виявляється у їхній правозахисній спрямованості, міжгалузевій інтеграції, орієнтації на міжнародні стандарти та наявності превентивно-гарантійних функцій. Особливу роль відіграють спеціальні механізми реалізації, що координуються Мін'юстом, зокрема у сфері правничої допомоги, доступу до правової інформації та виконання рішень ЄСПЛ. Важливою ознакою є публічна підзвітність та прозорість діяльності Міністерства, що забезпечує баланс між владними повноваженнями й конституційним принципом верховенства права. Отже, адміністративно-правові відносини Мін'юсту у сфері охорони прав людини виступають не лише формою реалізації державної політики, але й ключовим правовим інструментом захисту прав і свобод людини в Україні.

Література

1. Адміністративне право України. Т.1. Загальне адміністративне право: навчальний посібник. [В. В. Галуцько, В. І. Курило, С. О. Короед, О. Ю. Дрозд, І. В. Гиренко, О. М. Єшук, І. М. Риженко, А. А. Іванищук, Р. Д. Саунін, І. М. Ямкова] ; за ред. проф. В. В. Галуцька. Херсон : Грінь Д. С., 2015. 272 с.

2. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 06.09.2025)

3. Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України: Постанова Кабінету Міністрів України від 2 липня 2014 р. № 228. Дата оновлення 29.05.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/228-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення 06.09.2025).

**ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ШКОДУ,
ЗАВДАНУ ПАЦІЄНТУ ВНАСЛІДОК ВИКОРИСТАННЯ СИСТЕМ
ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ПІД ЧАС НАДАННЯ
МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ**

Крушельницька Г. Л.

*кандидат юридичних наук, доцент,
старший науковий співробітник відділу
міжнародного приватного права,*

*Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва
імені Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України
м. Київ, Україна*

Впровадження передових систем штучного інтелекту (ШІ) у сферу охорони здоров'я трансформує ландшафт надання медичної допомоги. У Білій книзі про штучний інтелект Європейська комісія прогнозує, що ШІ змінить наше життя, покращуючи сферу охорони здоров'я [1]. Зокрема, Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні, затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 2 грудня 2020 року № 1556-р, визначає ШІ як організовану сукупність інформаційних технологій, із застосуванням якої можливо виконувати складні комплексні завдання шляхом використання системи наукових методів досліджень і алгоритмів обробки інформації, отриманої або самостійно створеної під час роботи, а також створювати та використовувати власні бази знань, моделі прийняття рішень, алгоритми роботи з інформацією та визначати способи досягнення поставлених завдань.

Вже зараз ШІ застосовується не лише у наукових дослідженнях, але й безпосередньо в клінічній практиці. Зокрема системи ШІ використовуються для діагностичної інтерпретації зображень в офтальмології, дерматології, гастроентерології, анатомічній патології та радіології; для інтерпретації сигналів, отриманих від електронних пристроїв, та молекулярних даних (генетики, онкомаркерів, білкових структур та медичних записів в «історії хвороби»); для розробки вакцин та ліків; для прогнозування обсягу доступу до медичних закладів, ризику ускладнень у госпіталізованих пацієнтів, потенційної госпіталізації, потенційно серйозних ускладнень; для точнішої класифікації захворювань; у роботизованій хірургії [2]. Однак не зважаючи на багатообіцяючий потенціал ШІ у сфері надання медичної допомоги, справедливо виникають побоювання щодо забезпечення безпеки пацієнтів при використанні ШІ, а також ризику завдання шкоди здоров'ю пацієнта внаслідок допущених системою ШІ

помилку у діагностиці, лікуванні та профілактиці захворювань. У зв'язку із цим постає питання, хто та у якому обсязі буде нести відповідальність за таку шкоду, оскільки коло осіб, залучених до надання медичної допомоги з використанням систем ШІ може включати медичних працівників, медичні заклади, а також розробників систем ШІ.

Оскільки сфера деліктної відповідальності за шкоду, завдану використанням систем ШІ під час надання медичної допомоги знаходиться на початковому етапі свого становлення, логічно ґрунтуватися на загальних принципах деліктного права. Так, як відзначає Ю. П. Бурило, загальна мета деліктного права зводиться до дуже простої ідеї: шкода або збитки, завдані особі іншою особою, мають бути відшкодовані. Доки ці деліктні відносини стосуються фізичних та юридичних осіб, цей принцип працює достатньо добре. Однак настає час, коли шкода може бути завдана інтелектуальними суб'єктами, які не є ні фізичними, ні юридичними особами. Вченими навіть досліджується варіант наділення правосуб'єктністю автономних систем ШІ, оскільки реалізація цієї радикальної ідеї надала б автономним системам ШІ правовий статус «електронних осіб», подібний до статусу юридичних осіб, а відповідно і можливість нести пряму відповідальність за шкоду, яка може бути завдана їх використанням [3, с. 6]. Водночас на сьогоднішній день все ще не зрозуміло, яким чином застосовувати традиційні правила деліктної відповідальності до виникнення цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану системами ШІ, у тому числі під час надання медичної допомоги.

Оскільки в Україні відсутнє правове регулювання юридичної відповідальності за шкоду, завдану системами ШІ, з огляду на обраний нашою державою європейський вектор розвитку, доцільно звернутися до регулятивного досвіду ЄС в досліджуваній сфері. Адже останнім часом Європейська Комісія та Парламент з метою доповнення існуючих правових режимів цивільної відповідальності доклали вагомих зусиль для розробки конкретних правил щодо відповідальності за шкоду, завдану системами ШІ.

Зокрема у вересні 2022 року Європейська комісія запропонувала дві Директиви ЄС: Директиву про відповідальність за дефектні продукти [4] та Директиву щодо адаптації правил недоговірної цивільної відповідальності до ШІ (Директива про відповідальність за ШІ) [5]. Хоча Директива про відповідальність за дефектні продукти в першу чергу спрямована на забезпечення системи компенсації на рівні ЄС людям, які отримали фізичні травми або пошкодження майна внаслідок дефектних продуктів, метою Директиви про відповідальність за штучний інтелект є вирішення, серед іншого, питання про те, що чинні національні правила відповідальності, зокрема, засновані на вині, не можуть застосовуватися

для розгляду претензій щодо відповідальності за шкоду, завдану продуктами та послугами на базі ШІ. Ці запропоновані Директиви прийняті у розрізі положень Закону про штучний інтелект, який набув чинності влітку 2024 року, з метою забезпечення безпеки та відповідності систем ШІ чинному законодавству про основні права та цінності ЄС. При цьому у Законі про ШІ визначено, що системи ШІ з високим ризиком, такі як медичне програмне забезпечення на основі ШІ або системи ШІ, що використовуються для підбору персоналу, повинні відповідати суворим вимогам, включаючи системи зниження ризиків, високу якість наборів даних, чітку інформацію про користувачів, людський нагляд тощо. У зв'язку із цим вимагається, щоб користувачі систем ШІ з високим ризиком проводили оцінку впливу на основні права громадян (у нашому випадку – пацієнтів) [6].

У зв'язку із цим науковцями порушується питання про так звану інституційну відповідальність лікарів та медичних закладів за використання систем ШІ при наданні правової допомоги, внаслідок застосування якої йдеться про дві основні теорії прямої відповідальності: за недбалу оцінку впливу/утримання та за недбалість нагляд за системою ШІ. Однак такий підхід не позбавлений недоліків, адже лікар чи медичний заклад, впроваджуючи у свою медичну практику системи ШІ, не мають спеціальних знань для здійснення оцінки її впливу на права пацієнтів. Крім того, у цьому разі незрозумілий обсяг цивільно-правової відповідальності розробників системи ШІ, що підпадає під поняття медичного виробу, визначеного у Технічному регламенті щодо медичних виробів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 2 жовтня 2013 р. № 753, а це у свою чергу не відповідає інтересам пацієнтів.

Таким чином, враховуючи, що системи ШІ мають перспективу впровадження у клінічну практику і навіть вже використовуються при наданні медичної допомоги у розвинутих зарубіжних країнах, вони все ж створюють значні етичні та правові дилеми. І беручи до уваги ризики завдання шкоди здоров'ю пацієнтів, використання систем ШІ під час надання медичної допомоги має бути суворо регламентоване державою, зокрема в частині чіткого визначення кола осіб, які можуть нести цивільно-правову відповідальність за таку шкоду, включаючи до нього не лише медичних працівників та медичні заклади, але і розробників систем ШІ як медичних виробів.

Література

1. White Paper on Artificial Intelligence – A European approach to excellence and trust. European Commission, 2020. URL: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/commission-white-paper-artificial-intelligence-feb2020_en.pdf

2. Terranova C, Cestonaro C, Fava L and Cinquetti A (2024) AI and professional liability assessment in healthcare. A revolution in legal medicine? *Front. Med.* 10:1337335.

3. Burylo Yu. Civil liability for damage caused by artificial intelligence: the modern European approach. *Entrepreneurship, Economy and Law.* 2022. № 6. P. 5–11,

4. Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on Liability for Defective Products. Eu. Commission. 2022. COM 495 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52022PC0495>

5. Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on Adapting Non-Contractual Civil Liability Rules to Artificial Intelligence (AI Liability Directive). Eu. Commission. 2022. COM/2022/496 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52022PC0496>

6. European Parliament Legislative Resolution of 13 March 2024 on the Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council Laying Down Harmonised Rules on Artificial Intelligence (Artificial Intelligence Act) and Amending Certain Union Legislative Acts (COM(2021)0206 – C9-0146/2021 – 2021/0106(COD) (AI Act). URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri= CELEX%3A32024R1689](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32024R1689)

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-550-4-23>

ПОНЯТІЙНО-ПРАВОВЕ МИСЛЕННЯ У ДАВНЬОМУ РИМІ: ВІД ПРАВА БОЖЕСТВЕННОГО ДО ПРАВА ЛЮДСЬКОГО

Кучеренко Д. С.

консультант з юридичних питань,

Запорізький обласний центр культурного розвитку «Парнас»

м. Запоріжжя, Україна

В архаїчну добу (сер. VIII ст. – сер. V ст. до н.е.) в уявленні давніх римлян весь світ наповнений єдиною божественною силою. У людській свідомості зазначена сила поступово уособлюється в окремих божествах, які зливаються із природними явищами і процесами, керують ними та життям людини. Із відокремленням божественних сил від первинної божественної сили загальні функціональні властивості переносяться на окремих (лат. *certi* – означені) богів. Початковий перехід мислення від уявлення божественної сили як загального до її індивідуалізації характеризується невизначеністю статі божеств. Зазначене відображається у жрецькій формулі звертання до богів: «або бог, або богиня»

(лат. *sive deus, sive dea*). Усередині родини римлянин поклоняється небагатьом богам, які не мають власних імен (лат. *incerti* – неозначені), а називаються відповідно до виконуваної ними функції. Лари (лат. *lares*) – добрі духи, що охороняють дім (лат. *lares domestici*) і родинне щастя (лат. *lares familiares*). Мани (лат. *Dii Manes*, від *mano, manare* – тікти, литися) – добрі душі предків, що оберігають і захищають свій рід. Пенати (лат. *Dii Penates*, від *penus* – комора) – духи-охоронці домашнього вогнища, покровителі родини (лат. *Dii familiares*). Наприклад, давньоримський письменник і філософ Амбросій Феодосій Макробій (370 – бл. 430 н.е.) вказує: «...однак ті, хто дуже ретельно шукає істину, говорили, що Пенати є тими, завдяки кому ми можемо дихати, завдяки кому ми маємо тіло, завдяки кому ми маємо розумну душу» [1, с. 171]. Відносини з богами давніми римлянами усвідомлюються відповідними божественній волі та позбавленими людського впливу (лат. *fas* – світло чи вказівка (богів), від *fari* – світити, являти; вказувати, говорити). Вони постійно намагаються дізнатися волю богів із метою отримання дозволу на те чи інше починання, тому їхні відносини всередині роду та фамілії первісно регулюються установленнями *фатуму* (лат. *fatum* – те, що сказане богами, від *fari* – говорити).

Із часом давні римляни занурюються у свої практичні цілі, а їхні божества як уособлення вказаних цілей, виступають засобом досягнення реальних земних цілей. Французький історик Джон Шайд зазначає: «Римська традиція відносин із богами надавала найвищу цінність розуму, почуттю права, настільки притаманним громадянській культурі. У цьому контексті страх перед безсмертними відігравав другорядну роль» [2, с. 152]. Людські установлення, виражені у релігійній формі, мають насамперед майновий характер, оскільки римлянин очікує від богів збільшення майна і земних благ від обробки полів і розведення худоби, мореплавства і торгівлі, військових звитяг тощо. Г. В. Ф. Гегель підкреслює: «Різні елементи римської релігії становлять внутрішню релігійність і цілком зовнішню доцільність. Світські цілі залишаються повністю вільними: вони не обмежуються релігією, а радше санкціонуються нею» [3, с. 358]. Римлянин служить богам заради певної користі, зв'язує їх із собою угодами і за першої нагоди готовий з ними торгуватися. Бог протиставляється йому як кредитор боржнику. Римлянин прагне отримати від богів гарантії щодо захисту і допомоги в обмін на жертвоприношення та молитви, що відображається формулою: «Я даю тобі, щоб ти дав» (лат. *du ut des*). Він схиляє богів на свою користь за допомогою обітниць (лат. *votum* – бажання, воля, від *vovere* – бажати, обіцяти) виконати обіцяне богам після того, як останні нададуть очікувану послугу. Вказаному практичному прагненню римлянина більше відповідає формула, перевернута Шайдом: «Дай мені, щоб я дав тобі» (лат. *da ut dem*).

Поступово давні римляни усвідомлюють, що божественні установлення піддаються людському впливу (лат. *ius* – зв'язка, від *iurare* (*iurari*) – клястися, присягати, від санскр. кореня *ju* – зв'язувати). Відправленням релігійного ритуалу римлянин виконує свій цивільний обов'язок перед римською общиною. Той, хто добросовісно виконує обов'язки перед богами та є добропорядним із точки зору моралі римської общини вважається людиною *благочестивою* (лат. *pius*, від *piare* – шанувати). За невиконання релігійних обов'язків порушник має відшкодувати шкоду (лат. *piaculum* – спокутна жертва) общині. Із поступовим зростанням ролі людських установлень у житті римської общини перед давніми римлянами постає практична необхідність упорядкування майбутніх відносин із богами. Вони намагаються надати гнучку форму кожному відношенню і лише у такому вигляді воно є підсильним рівню їхнього мислення. Природний закон розуміється римлянами як начало космічного порядку, що містить у собі установлення богів і людей.

Близько 500 року до н.е. давні римляни починають осмислювати установлення як право божественне (лат. *ius divinum*) і право людське (лат. *ius humanum*). Цицерон зазначає: «І оскільки краще за розум немає нічого (і він притаманний як людині, так і божеству), то перший зв'язок між людиною і божеством – у розумі. Але якщо спільним для людини і божества є розум, то цей розум повинен мислити правильно. А оскільки розум є законом, то ми, люди, повинні вважатися зв'язаними з богами також і законом. Далі, між ким існує спільність у вигляді закону – існує спільність і у вигляді права. А ті, у кого закон та право спільні, повинні вважатися приналежними до однієї і тієї ж громади» [4, с. 41]. Право, зароджуване для людської свідомості непримітним чином у формі звичаю, уявляється установленням божественної сили. Право у вигляді людських установлень римляни сприймають як дар богів їхнім предкам. Уявлення про право як установлення людей складається із поступовим усвідомленням участі людського мислення у творенні правових настанов. Р. Ієринг вказує: «...теза про те, що особиста діяльна сила є джерелом права, є одним із вихідних пунктів історії римського права» [5, с. 107]. Право як і релігія для давніх римлян є практичним установленням, заснованим на вірі. Відокремлення людських законів від божественних є довготривалим процесом. Про поступовість такого відмежування свідчить, наприклад, виокремлення від злочинів проти богів і людей злочинів проти богів та злочинів проти людей. Розділення *fas* та *ius* вказує на умоглядний поділ римлянами світу на світ богів і світ людей. При цьому останніх зв'язує присутність перших серед людей. «Передусім сам світ створений заради богів і людей і все, що в ньому є, зроблене й придумане задля користі людей. Світ – це ніби спільний дім богів і людей або місто тих

і інших. Тому що тільки вони, користуючись розумом, живуть згідно з правом і законом» [4, с. 307–308].

Божественний закон стосується шанування богів, людський закон належить людям (лат. *fas lex divina, ius lex humana est*). Перше встановлено богами, є незмінюваним без їхньої волі (лат. *res divinae* – божественні справи), друге встановлено людьми, є мінливим і здатним до розвитку (лат. *res humanae* – людські справи). Порушення *fas* є злочином проти богів (лат. *nefas*). Обов'язкова сила *ius* ґрунтується на загальному погодженні народу, неповага ж до нього ображає виключно інтереси людей. На практиці *ius* і *fas* не розмежовуються, оскільки механізм їхнього публічно-правового застосування є єдиним. Зв'язок *fas* та *ius* здійснюється через право священнодійств (лат. *ius sacrum/sacratum*). Злочин і покарання в одволіклих уявленнях давніх римлян мають релігійне розуміння: злочин є образою божества, покарання є засобом очищення (лат. *expiatio*). Кожний, хто не бажає провинитися перед богами, має припинити релігійне спілкування з винуватцем до його очищення, тому що останній вважається нечистим і не має доступу до богослужіння. Боги можуть самостійно покарати злочинця, проте у реальності їм доводиться вдаватися до людської допомоги. Людські злочини (лат. *iniuria* – неправда, несправедливість; правопорушення) і людські покарання пов'язуються зі світом богів. Перші вважаються злочинами проти божества, другі – спокутою перед богами. В основі первинних зобов'язань лежить клятва, що приноситься богами, згідно з якою людина, що її дає зобов'язується щось дати або зробити. «Про ретельність при виконанні обітниць доволі сказано в законі, і обітниця містить у собі спонсію, якою ми зобов'язуємося перед божеством» [4, с. 76]. Порушення клятви з боку людини розуміється римлянами як порушення божественної настанови, як неправомірне діяння (лат. *nefas* – те, що заборонено богами). Поняття *nefas* означає крайній ступінь релігійного злочину, що вимагає людської спокути. У Горація читаємо: «Що не дасться поправити» (лат. *Quidquid corrigere est nefas* – Д. К.). [6, с. 34]. Особа, яка порушує релігійну клятву, тобто вчиняє неправомірне діяння, оголошується *людиною, присвяченою богам* (лат. *homo sacer*). Вона карається згідно божественного встановлення (лат. *divinum*, від *divinatio* – передбачення) прокляттям (лат. *sacratio*) за санкційною формулою *sacer esto* (від давньолат. *sacros esed* – бути проклятим) первісно смертною карою шляхом принесення у жертву божеству, а пізніше вигнанням із людської общини. Метою покарання є очищення злочинця, примирення його з богами та людьми. Давні римляни божественні та людські правові встановлення починають усвідомлювати невід'ємною частиною життя римської общини.

Література

1. Macrobius Ambrosius Theodosius. *Saturnalia*, hrsg. von J. Willis. Stuttgart-Leipzig : Teubner, 1994. X, 468 s.
2. Scheid, John. *An Introduction to Roman Religion [La religion des Romans]*, trans. by Janet Lloyd. Edinburgh : Edinburgh University Press, 2003. 232 p.
3. Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. *Vorlesungen über die Philosophie der Geschichte*. 2. Auflage. Band 12 der Werke in zwanzig Bänden. Frankfurt am Main : Suhrkamp Verlag, 1989. 560 s.
4. Марк Туллій Цицерон. Про закони. Про державу. Про природу богів / Переклад з латини Володимира Литвинова. Львів : Априорі, 2020. 392 с.
5. Jhering R. von. *Geist des römischen Rechts auf den verschiedenen Stufen seiner Entwicklung*. T 1. 1, Abt. 1.5., verb. Aufl. Leipzig: Breitkopf und Härtel, 1891. 361 s.
6. Горацій. Квінт Горацій Флакк. Твори / Пер. з латин. А. Содомора. К. : Дніпро, 1982. 254 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-550-4-24>

A THEORETICAL OVERVIEW OF WAR CRIMES AND VIOLATIONS OF THE RULES FOR THE USE OF MILITARY PROPERTY: THE CURRENT STATE OF THE ART

Lavronov R. P.

*Attorney, Postgraduate Student at the Department of Criminal Law,
Procedure and Criminalistics,
Classic Private University
Zaporizhzhia, Ukraine*

Shostak A. O.

*Higher Education Student,
Kropyvnytskyi Professional College of the University of Modern Knowledge
Kropyvnytskyi, Ukraine*

Any scientific research is based on an appropriate methodology, which should be understood as a set of techniques, means and ways of cognition, which, in turn, form a single historically formed set of rational ways, means and forms of thinking from ignorance to knowledge, from the individual to the general, and vice versa, from assumption to truth, from phenomenon to essence.

It is impossible for the Armed Forces of Ukraine to fulfill the tasks of protecting the sovereignty and territorial integrity of our country without proper material support for our army. Therefore, one of the main issues of strengthening the combat capabilities of the Armed Forces is the problem of preserving military property. The state brings these social values under the protection of the criminal law.

Articles 410-413 of the Criminal Code of Ukraine provide for liability for criminal offenses against military property. When determining the elements of these crimes at the stage of pre-trial investigation or trial, in practice, questions often arise as to whether certain property belongs to military property and the public danger of a criminal attack on it. Clarification of these issues is important for the correct qualification of the offender's behavior and the imposition of a fair punishment by the court [2].

When studying the correlation between the concepts of "war crime" and "corpus delicti of a war crime", one should proceed from the position that the basis (core) of the corpus delicti as a legal construct and its content (elements and signs) is a structured model of a crime of a certain kind (type) as a phenomenon (fact) of real reality in its generalized form. That is why, when studying a war crime, like any other act of volitional behavior (act) of a person, it is necessary to distinguish from the point of view of systemic and structural analysis such its components and interacting units (elements) as the object and subject of the crime, united by an act of socially dangerous behavior (act), the structure of which, in turn, is made up of the objective and subjective side of the crime.

The results of political scientists' comprehensive and integrated study of property relations are used in various academic disciplines and contribute to understanding the essence and content of basic concepts. Violation of the rules of storage should be distinguished from violation of the rules of operation of military equipment. Liability for criminal violation of the rules of handling military equipment is provided for in Articles 414-416 of the Criminal Code.

In criminal law, property [4] is understood as a set of certain objects of the external world. Property is a set of objects of the material world that have economically and financially useful properties and are material goods. Various commentaries to the criminal legislation of Ukraine state that property belongs to the material world and has certain physical, economic and material properties. In other words, it is something detached from the physical environment or recently created [1, 4].

The institution of criminal law is, first of all, a set of criminal law provisions that has a systemic nature and consists of provisions whose content is united by semantic connection. In the process of systematization of criminal law institutions, criminal law was divided into general and special parts.

According to V.d. Filimonov and O. V. Filimonov, the entire General Part is essentially formed by, so to speak, "bracketing" identical and homogeneous provisions of the Special Part, while the institutions of the Special Part are created by "bracketing" legal provisions and institutions of the General Part. At the same time, the legal provisions of the General Part of the Criminal Code are included in the content of the norms and institutions of the Special Part, which establish criminal liability for crimes of various nature

The special status of military property is that it is assigned to military units of the Armed Forces of Ukraine on the right of operational management.

Analyzing the content of such rights, it should be noted that they are manifested in the legislation through the same division of powers (possession, use and disposal) that corresponds to the content of the right of ownership.

However, as S. Korneev notes, there are significant differences between the right of ownership and the right of functional management. If the owner owns, uses and disposes of the property belonging to him at his discretion (within the limits determined by law), the organization that has been granted the right of functional management owns, uses and disposes of the property assigned to it not only within the law, but also in accordance with the objectives of the activity determined by the owner (i.e. the state).

Thus, the right of operational control is a subordinate right related to the state's ownership. Military organizations that are granted such rights are at the same time obliged to the owner (i.e. the state) that created them. They not only have the right to own, use and dispose of the property entrusted to them by the owner, but are also obliged to do so in accordance with the purpose for which it was entrusted to them by the owner [2, 4].

Thus, military property is state property for the exercise of powers granted to military authorities, military institutions and operational management units.

Military property includes property and property rights acquired by military personnel as a result of economic activities carried out in accordance with the law, or property and property rights transferred to military personnel from individuals and legal entities as sponsorship or charitable assistance [2].

References

1. Voznyuk A. A. Criminal liability for the creation of criminal associations and participation in them: monograph. Kyiv : Maslakov, 2018. 928 p.
2. On the Military Service of Law and Order in the Armed Forces of Ukraine: Law of Ukraine dated March 7, 2002 No. 3099-III. *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2002. No. 32. Art. 225. 21. Constitution of Ukraine dated June 28, 1996. *Official publication of the Verkhovna Rada of Ukraine*. K. : Parliamentary Publishing House. 1996. Art. 8.

3. Savchenko A.V. Prospects for reforming criminal liability for war crimes. *The Criminal Code of Ukraine 2001: problems of application and prospects for improvement* : materials of the international of the symposium, Lviv, September 21–22, 2012. Lviv: LDUVS, 2012. P. 398–403.

4. Chernysh O.V. Issues of criminal legal qualification in the military sphere: materials of conferences. (Repository of the National Aviation University). Access mode: <http://www.er.nau.edu.ua/handle/NAU/27643>

5. Kisilyuk E.M. Criminal legislation in the period of Ukrainian state formation (1917–1921): monograph. Kyiv : Europe. University, 2021. 231 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-550-4-25>

ВІЙСЬКОВІ ПРАВОПОРУШЕННЯ У КОНТЕКСТІ РОЗПОРЯДЖЕННЯ МАЙНА: СУБ'ЄКТИВНА СТОРОНА

Лаврьонов Р. П.

*адвокат, аспірант кафедри кримінального права,
процесу та криміналістики,
Класичний приватний університет
м. Запоріжжя, Україна*

Функціонування військового сектора держави, особливо в умовах воєнного стану, передбачає суворий контроль за порядком використання та зберігання військового майна. Військові правопорушення, що стосуються порядку користування та зберігання військового майна, є однією з найважливіших категорій кримінально-правових діянь, які потребують чіткої кваліфікації [2, с. 194–195].

У кримінальному праві суб'єктивна сторона злочину розглядається як психічне ставлення особи до вчиненого діяння та його наслідків.

В умовах воєнного стану, запровадженого в Україні у зв'язку з широкомасштабною агресією Російської Федерації, питання кримінально-правової кваліфікації військових злочинів набуває особливої актуальності.

Наукове дослідження суб'єктивної сторони військових правопорушень, пов'язаних із порядком користування та зберігання військового майна, є необхідним для вдосконалення правозастосовної практики та уточнення кваліфікаційних підходів [3, с. 124].

Аналіз теоретичних засад кримінальної відповідальності, судових рішень і міжнародного досвіду дозволить не лише поглибити розуміння психічного ставлення військовослужбовців до своїх дій, але й сприятиме

формуванню правових рекомендацій для вдосконалення законодавства України у сфері військової юстиції [4, с. 52–56].

Метою дослідження є комплексний кримінально-правовий аналіз суб'єктивної сторони військових правопорушень, пов'язаних із порядком користування та зберігання військового майна.

Суб'єктивна сторона військових правопорушень охоплює психічне ставлення особи до власних дій та їхніх наслідків. У кримінальному праві цей елемент визначає форму вини та впливає на правову кваліфікацію діяння. Військові злочини можуть вчинятися як умисно, так і через необережність, що вимагає чіткого розмежування між цими формами для коректного застосування санкцій.

Умисел у військових злочинах може бути прямим або непрямым. Прямий умисел передбачає, що особа усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння, передбачає його наслідки і бажає або свідомо допускає їх настання.

Непрямий умисел має місце, коли особа передбачає можливість настання шкідливих наслідків і свідомо їх допускає, не маючи прямого наміру заподіяти шкоду. Необережність у військових злочинах поділяється на злочинну самовпевненість та злочинну недбалість.

Розмежування умислу і необережності у військових злочинах є принципово важливим для визначення ступеня вини військовослужбовця та обрання відповідного покарання [5, с. 86–94].

Психологічний стан військовослужбовця значною мірою впливає на формування його суб'єктивного ставлення до вчинених дій. В умовах бойових дій фактори стресу, втоми, страху або посттравматичних розладів можуть змінювати сприйняття ситуації, що впливає на рівень відповідальності.

Висока інтенсивність бойових дій, необхідність швидко ухвалювати рішення та емоційна напруга нерідко призводять до того, що військові допускають помилки, які можуть бути кваліфіковані як військові злочини.

Значну роль відіграє психологічна експертиза, яка може допомогти визначити, чи впливали зовнішні фактори (бойова втома, шок, ПТСР) на здатність військового усвідомлювати незаконність своїх дій. Введення психологічного аналізу в процес кваліфікації військових злочинів в Україні дозволило б враховувати реальні умови, в яких діяли обвинувачені, та розмежовувати випадки, коли злочин було вчинено під тиском екстремальних обставин. Саме це підкреслює необхідність врахування психологічних обставин при правовій кваліфікації військових злочинів [1].

Проблематика кримінальної відповідальності за військові злочини, пов'язані із порядком користування та зберігання військового майна, регулюється національним законодавством, зокрема Кримінальним кодексом України. Правовий режим зберігання військового майна

регулюється також нормативними актами Міністерства оборони України, що встановлюють стандарти експлуатації та обліку техніки, озброєння та інших засобів військового призначення [1].

Правозастосовна практика свідчить, що кваліфікація військових правопорушень, пов'язаних із порядком користування та зберігання військового майна, потребує детального розгляду суб'єктивної сторони злочину. Одним із ключових питань залишається визначення наявності чи відсутності умислу у діяч військовослужбовця.

Водночас, у ситуаціях, коли шкода військовому майну заподіяна через недбале ставлення до службових обов'язків, йдеться про злочин, вчинений з необережності.

Особливу складність становить визначення межі між злочинною самовпевненістю та злочинною недбалістю. У військовій сфері це має критичне значення, оскільки військовослужбовці можуть діяти в екстремальних умовах, що обмежують їхню здатність до раціонального прийняття рішень [3, с. 124].

Враховуючи це, одним із перспективних напрямів удосконалення судової практики є розробка методичних рекомендацій для військових судів щодо встановлення суб'єктивної сторони злочинів, що дасть змогу забезпечити більш уніфікований підхід до кваліфікації діянь.

В Україні основні підходи до регулювання військових злочинів визначаються Кримінальним кодексом та підзаконними актами, однак практика розслідування таких злочинів залишається недостатньо диференційованою. Відсутність військових трибуналів та спеціалізованих процедур оцінки бойових обставин може призводити до труднощів у кваліфікації правопорушень.

З урахуванням міжнародного досвіду та особливостей воєнного стану в Україні [5, с. 328–342], існує необхідність удосконалення правового регулювання військових злочинів, пов'язаних із порядком користування та зберігання військового майна.

Необхідним є також запровадження системи військових експертиз, зокрема психологічних, які дозволили б визначати рівень усвідомленості військовослужбовця під час вчинення правопорушення.

Потребує вдосконалення і нормативна база.

На рисунку 1 представлено модель реформи військової юстиції в Україні, що враховує ключові міжнародні підходи.

Рис. 1. Ключові напрями вдосконалення кримінально-правового [створено автором на основі джерел 2–4]

Запропоновані напрями реформування військової юстиції в Україні сприятимуть більш ефективному та справедливому розгляду справ щодо військових злочинів. Створення спеціалізованих військових трибуналів, запровадження військових експертиз, удосконалення Кримінального кодексу та врахування бойових умов у судочинстві дозволять забезпечити належну правову оцінку дій військовослужбовців. Такі зміни сприятимуть гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами, посиленню правового захисту військових і підвищенню рівня правосуддя у сфері військової юстиції [4, с. 46].

Таким чином, результати дослідження підтверджують необхідність комплексного реформування підходів до кримінально-правової кваліфікації військових злочинів, що забезпечить більш справедливе та ефективне застосування кримінальної відповідальності у сфері військового правопорушення.

Література

1. Закон України «Про правовий режим воєнного стану»: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19> (дата звернення: 21.02.2025).
2. Колодяжний М. Г. Військові злочини в Україні: детермінація та запобігання. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 4. С. 191–197. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/6457> (дата звернення: 21.02.2025).

3. Піддубна М. І. Воєнні злочини в кримінальному праві України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2014. Вип. 27. С. 123–126. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/39705/1/ВОЄННІ%20ЗЛОЧИННИ%20В%20КРИМІНАЛЬНОМУ%20ПРАВІ%20УКРАЇНИ.pdf> (дата звернення: 21.02.2025).

4. Рубашенко М. А. Кримінальні правопорушення проти державної безпеки в проекті нового Кримінального кодексу України. *Вісник асоціації кримінального права України*. 2022. № 3. С. 45–58. URL: <https://vakp.nlu.edu.ua/article/view/266927/264808> (дата звернення: 21.02.2025).

5. Харитонов С. О. Військові злочини: поняття, система та проблеми кваліфікації : дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2019. 570 с. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/16872> (дата звернення: 21.02.2025).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-550-4-26>

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ФАКТОРИНГОВИХ ВІДНОСИН ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ АМЕРИКИ У ХХ СТ.

Лазовський О. В.

аспірант,

*Інститут правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Як відомо, інститут факторингу має доволі тривалу історію свого становлення та розвитку, а його виникнення деякі дослідники пов'язують із появою перших форм торговельного посередництва та комерційного кредиту в країнах Давнього Сходу, зокрема у Месопотамії, Вавилоні та Фінікії [1]. Разом із тим найбільш динамічного розвитку факторингові відносини набули лише у ХХ ст., коли потреби розширення міжнародної торгівлі та інтеграції фінансових ринків зумовили їх трансформацію з локального комерційного інструмента у важливий сегмент світової фінансової системи.

Однією з ключових подій цього періоду, з якою дослідники пов'язують початок сучасного етапу розвитку досліджуваних відносин, називають перший в історії факт надання фінансовою установою «First National Bank of Boston» факторингових послуг. Не применшуючи значення цієї події

в генезі становлення та розвитку факторингу, між тим, вважаємо, що саме глобальна економічна криза 30-х років XX ст., більш відома як Велика депресія, стала черговим імпульсом для розвитку факторингу у США, де банки прагнули увійти в бізнес факторингу, щоб отримати нові можливості для розширення кредитування та наслідувати успіх комерційних фінансових компаній. Ця тенденція, яка розпочалася в 1933 році, була зумовлена бажанням банків збільшити прибутки за рахунок нових джерел фінансування та використання наявних, але невикористаних кредитних ресурсів. Зниження прибутковості їхніх активів на тлі встановлення суворих законодавчих правил для банківського сектору підживлювало інтерес до альтернативних форм фінансування, особливо тих, які забезпечували вищу віддачу [2, с. 21].

Одним із ключових чинників, що дозволили комерційним банкам увійти на ринок факторингу, стала також правова база, яка регулювала ці операції та особливо активно розвивалася у штаті Нью-Йорк. Йдеться, зокрема, про те, що у 1930–40-х роках окремі штати експериментували з Accounts Receivable Acts та спорідненими законодавчими актами, щоб забезпечити чинність продажу дебіторської заборгованості та пріоритети між кредиторами; водночас у банкрутстві суди дедалі більше поклалися на норми штатного права. Це поступово відкривало шлях банкам і комерційним фінансовим компаніям до активного виходу на ринок факторингу, оскільки правові ризики, пов'язані з продажем вимог, зменшувалися, а механізми захисту прав кредиторів ставали чіткішими та надійнішими [3]. Мабуть, найбільш показовими є дані, наведені Г. Сільверманом, який свого часу прорахував зростання використання факторингу через обсяги дебіторської заборгованості, викупленої факторинговими компаніями з 1928 по 1948 рік: за цей двадцятирічний період обсяги обороту зросли більш ніж на 600 % [4, с. 597].

Важливим кроком у вдосконаленні доволі фрагментарного на той час правового регулювання факторингових відносин стала уніфікація правових норм через поступове впровадження спочатку в Пенсильванії, а згодом і в інших штатах Уніфікованого комерційного кодексу (50–60-ті рр. XX ст.) та їх подальший перегляд. У контексті досліджуваних правовідносин особливої уваги заслуговує ст. 9, яка, з-поміж іншого, визначає права та обов'язки підприємства, яке створює та продає дебіторську заборгованість, дебіторів за рахунками та третіх осіб, яким продаються рахунки. Щодо механізму надання факторингових послуг закон передбачає, що боржник за рахунком здійснює платежі підприємству, яке створює рахунок, доки не отримає повідомлення від підприємства або фактора про те, що рахунок було передано фактору. Після отримання цього повідомлення боржник за рахунком повинен здійснювати всі подальші платежі фактору, з урахуванням права боржника

вимагати від підприємства або фактора доказів того, що рахунок фактично було передано. Закон також передбачає, що будь-яка умова угоди між підприємством, яке створює рахунки, та його дебіторами, яка забороняє або обмежує передачу рахунків, є недійсною [5].

В подальшому законодавча база, спрямована на упорядкування факторингових правовідносин у США була вдосконалена у 1998 р. шляхом оновлення закріплених у кодексі підходів та запроваджена у більшості штатів до 2001 р., що значно розширило та гармонізувало правове регулювання відносин щодо купівлі дебіторської заборгованості. Це створило правову основу, без якої факторинг як фінансовий механізм не міг би отримати широкого застосування. Вбачається, що з часу прийняття Уніфікованого комерційного кодексу США факторингові угоди почали відповідати єдиним стандартам, що у свою чергу сприяло росту банківських і факторингових структур у другій половині ХХ століття.

Таким чином, цілком очевидним є значне зростання рівня використання факторингу як способу фінансування дебіторської заборгованості у 30–40-х рр. ХХ ст. у США, на противагу Великій Британії, де впродовж декількох десятиріч фіксувалося «падіння» ринку факторингових послуг, доки на початку 1960-х років факторингова індустрія не пережила відродження – передусім завдяки активному розвитку факторингу у Сполучених Штатах Америки [6, с. 231]. Причинами спаду ринку факторингових послуг у Великій Британії у першій пол. ХХ ст., на наш погляд, було прийняття Акту про факторинг 1889 р., який, на відміну від положень Уніфікованого комерційного кодексу США, суттєво обмежував можливості застосування факторингу як фінансового інструменту шляхом закріплення доволі вузького тлумачення ролі фактора як комерційного посередника, а також більш повільні у порівнянні зі США темпи післявоєнного відновлення економіки, що супроводжувалось встановленням суворих кредитних та валютних обмежень та, безумовно, не сприяло розвитку факторингових відносин.

Література

1. Armando Armendariz. The History of Invoice Factoring. URL: <https://vivacf.net/insights/history-invoice-factoring/> (дата звернення: 30.07.2025).

2. Lagazzi, Alexandr. (2023). Factoring as an Entry Strategy for Central and Eastern European Markets. URL: https://www.researchgate.net/publication/371957054_Factoring_as_an_Entry_Strategy_for_Central_and_Eastern_European_Markets?enrichId=rgreq-0df5cb7440bbabf4f6d009053bec687e-XXX&enrichSource=Y292ZXJQYWdlOzM3MTk1NzA1NDtBUzoxMTQzM TI4MTE3MTMwMzQ4MEAxNjg4MTEyMTg1ODY5&el=1_x_3&_esc=publicationCoverPdf (дата звернення: 30.07.2025).

3. Richard C. Oglie, The Factors' Lien Act as a Method of Inventory Financing, 4 W. Rsrv. L. Rev. 336 (1953). URL: <https://scholarlycommons.law.case.edu/caselrev/vol4/iss4/6> (дата звернення: 30.07.2025).

4. Silverman, Herbert, R. (1949). Factoring as a Financial Device. *Harvard Business Review*, September 1949: Volume 27, Issue 5. URL: https://archive.org/details/sim_harvard-business-review_1949-09_27_5 (дата звернення: 30.07.2025).

5. Uniform Commercial Code. URL: <https://www.law.cornell.edu/ucc> (дата звернення: 30.07.2025).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-550-4-27>

АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ «ОКРЕМА ДУМКА СУДДІ» У КОНСТИТУЦІЙНОМУ СУДОЧИНСТВІ ЗА НАЦІОНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Левандовська І. В.

аспірантка,

*Державний університет «Київський авіаційний інститут»,
Національна радиця з міжнародного кримінального права,
міжнародного гуманітарного права та прав людини у
Консультативній групі з питань найтяжчих міжнародних злочинів,
національна консультантка UNICEF
м. Київ, Україна*

Окрема думка судді у конституційному судочинстві України – це письмове викладення індивідуальної правової позиції судді Конституційного Суду України (далі – Суд), який не погоджується з рішенням Суду або його мотивуванням.

Зміст та правове закріплення окремої думки судді у процесі розгляду справ Судом регулюються положеннями двох ключових нормативно-правових актів – Законом України «Про Конституційний Суд України» (далі – Закон) та Регламентом Конституційного Суду України (далі – Регламент). Ці документи визначають підстави, порядок оформлення і публічності цього інституту в межах національного правового поля.

Відповідно до статті 93 Закону, суддя, який підписав рішення, висновок або ухвалу про відмову у відкритті чи про закриття конституційного провадження, має право викласти окрему думку в строки, встановлені Регламентом. Така думка оформлюється в письмовій формі,

додається до відповідного акта Суду та підлягає негайному оприлюдненню на офіційному вебсайті Суду [1].

Параграф 74 Регламенту деталізує вказану норму, встановлюючи, що окрема думка судді може бути подана не пізніше дванадцятого робочого дня з моменту ухвалення рішення, надання висновку або постановлення ухвали. Документ оформлюється письмово, долучається до акту Суду та без зволікання оприлюднюється у відкритому доступі на вебсайті [2].

З урахуванням наведених норм законодавства, подальший виклад думок буде присвячено змістовному аналізу інституту окремої думки судді в межах національного конституційного судочинства.

Інститут окремої думки судді у конституційному судочинстві України має чітке нормативне підґрунтя, оскільки він урегульований як на рівні закону, так і внутрішнього процесуального документу Суду. Зокрема, його існування передбачене статтею 93 Закону та деталізоване в параграфі 74 Регламенту Суду. Така двоетапна правова фіксація свідчить про визнання окремої думки як важливого елементу суддівської автономії, що дозволяє кожному судді публічно викладати свою індивідуальну правову позицію.

Крім того, процедура оформлення окремої думки є інституційно впорядкованою: встановлено чіткий строк для її подання – не пізніше дванадцятого робочого дня після ухвалення рішення – а також вимогу щодо її письмової форми.

Регламент, виступаючи правовим актом нижчого рівня у системі джерел права, водночас конкретизує положення Закону, що є звичним для правової практики. Це дозволяє уникнути правових колізій і забезпечує злагоджене функціонування інституту в межах загальної процесуальної структури діяльності Суду.

Той факт, що право на окрему думку має виключно суддя, який підписав відповідний акт Суду – рішення, висновок або ухвалу, – має важливе значення як з точки зору процесуальної логіки, так і з погляду розуміння природи суддівської незалежності.

Це положення підкреслює, що незалежно від згоди або незгоди з позицією більшості, суддя залишається повноправним учасником колегіального процесу ухвалення рішення і не відмежовується від нього формально. Подання окремої думки не є актом відмови від участі в рішенні, а навпаки – свідченням професійної відповідальності та правової аргументованості власної позиції.

Таким чином, інститут окремої думки не покликаний слугувати засобом політичної демонстрації чи формального заперечення. Його завдання – надати судді можливість висловити інше бачення з питань тлумачення права, підходів до доказової бази чи логіки правового аналізу. Це зміщує акцент з конфлікту на конструктивний діалог у межах правової

дискусії, що, своєю чергою, сприяє зростанню довіри до судової системи як такої, що визнає і фіксує різноманіття правових думок.

Вимога щодо невідкладного оприлюднення окремої думки судді на офіційному веб-сайті Суду виконує низку важливих функцій, що поширюється не тільки на внутрішньої процедури.

Насамперед, це сприяє легітимації колегіального рішення, навіть за наявності внутрішніх розбіжностей, оскільки публічне висвітлення альтернативних підходів демонструє відкритість Суду до плюралізму правових позицій і підсилює довіру до процесу ухвалення рішень.

Окрім того, оприлюднення окремих думок забезпечує доступність для наукової спільноти, юридичної практики та широкої громадськості до різноманітних правових інтерпретацій. Це відкриває можливість подальшого аналізу й осмислення правових позицій, що не були покладені в основу остаточного рішення, однак можуть відігравати суттєву роль у розвитку доктрини конституційного права.

У більш широкому контексті така практика сприяє формуванню і закріпленню підходів до динамічного тлумачення Конституції, що є особливо важливим у правових системах, які перебувають у процесі трансформації.

Окрема думка, будучи публічно доступною, поступово набуває рис додаткового джерела правової аргументації, водночас перетворюючись на джерело права, яке може бути використане правозастосовувачами – судами, адвокатами, науковцями – у майбутніх справах як авторитетна позиція, що відображає альтернативну логіку тлумачення конституційних положень.

Таким чином, інститут окремої думки судді виконує не лише інституційну функцію, але й сприяє розвитку права в межах національної правової системи. Він є вагомим інструментом утвердження професійної незалежності суддів Суду (Конституційного Суду України), що дозволяє фіксувати й публічно представляти альтернативні підходи до тлумачення правових норм.

Завдяки нормативній визначеності, процедурній впорядкованості та відкритості для суспільства, окрема думка судді набуває значення повноцінного джерела правової аргументації, яке може бути використане в науковому аналізі, судовій практиці та правотворчій діяльності. Її ефективність, однак, залежить не лише від законодавчих гарантій, а й від практичної ініціативності самих суддів – їхньої готовності брати участь у фаховому діалозі, навіть коли їхні позиції не поділяються більшістю.

Література

1. Закон України «Про Конституційний Суд України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text>
2. Регламент Конституційного Суду України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0001710-18#n842>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-550-4-28>

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ТИМЧАСОВОГО ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА КОРИСТУВАННЯ ТРАНСПОРТНИМ ЗАСОБОМ У РАЗІ ПОРУШЕННЯ ОСОБОЮ ПРАВИЛ ПАРКУВАННЯ

Луговий І. О.

*кандидат юридичних наук, доцент,
помічник Голови Національної поліції України
м. Київ, Україна*

Процесуальне закріплення порядку застосування заходів забезпечення провадження важливе для дотримання передбачених законом прав учасників провадження по справах про адміністративні правопорушення, викорінення випадків порушення законності, суб'єктивного підходу з боку посадових осіб, що здійснюють провадження по справі. Заходи забезпечення провадження застосовуються або в процесі вчинення правопорушення (що дозволяє його припинити), або після його вчинення [1, с. 7].

В контексті предмета нашого дослідження нас в першу чергу цікавить такий захід забезпечення провадження, як тимчасове затримання транспортного засобу, оскільки саме при вчиненні досліджуваних правопорушень він має найбільше особливостей застосування і, водночас, найбільше проблемних питань.

Важливий аспект, на який ми хочемо звернути увагу, це встановлення законодавцем обов'язкової умови (ч. 3 ст. ст. 265⁴ КУпАП) для застосування тимчасового затримання транспортного засобу у разі вчинення порушення, передбаченого ч. 1 152¹ КУпАП. Мова йде про таку властивість транспортного засобу як «суттєво перешкоджає дорожньому руху або створює загрозу безпеці руху».

Слід зазначити, що до недавнього часу ні в КУпАП, ні в Правилах дорожнього руху та інших нормативно-правових актах не було визначено поняття «суттєве перешкоджання дорожньому руху», що зумовлювало неоднозначне сприйняття норми права суб'єктами, уповноваженими на

тимчасове затримання транспортного засобу, ускладнювало їх роботу та могло призводити до порушення прав громадян.

Однак, наразі КУПАП визначає перелік місць, а також способи розташування транспортного засобу, які характеризують його як такий, що «суттєво перешкоджає дорожньому руху або створює загрозу безпеці руху». Причому слід акцентувати увагу на тому, що цей перелік є вичерпним і не підлягає розширеному тлумаченню. Такий підхід чітко окреслює межі повноважень правозастосовного органу і не залишає йому можливостей для зловживання і ведення потенційної дискусії з порушником про те перешкоджає транспортний засіб дорожньому руху чи ні [2, с. 189].

Аналіз норм Кодексу України про адміністративні правопорушення дозволяє серед переліку ознак розташування транспортного засобу як такого, що перешкоджає дорожньому руху або створює загрозу безпеці руху, виокремити ті які безпосередньо можуть бути застосовані для можливості застосування тимчасового затримання транспортного засобу саме за порушення правил паркування транспортних засобів:

1. Поставлено на проїзній частині у два і більше рядів.

Це стосується виключно відведених майданчиків для паркування, оскільки вони розміщуються в межах проїзної частини вулиці або дороги. Відповідно до вимог п. 15.4. Правил дорожнього руху [3] транспортні засоби не дозволяється ставити на проїзній частині в два і більше ряди. Однак інспектори з паркування повинні пам'ятати, що це не стосується велосипедів, мопедів і мотоциклів без бокового причепа, які дозволяється ставити на проїзній частині не більше ніж у два ряди.

2. Розташовано на позначених відповідними дорожніми знаками та/або дорожньою розміткою місцях, призначених для паркування транспортних засобів, оснащених електричними двигунами (одним чи декількома).

3. Своім розташуванням робить неможливим рух інших транспортних засобів або створює перешкоду для руху пішоходів, у тому числі осіб з інвалідністю на спеціальних засобах пересування та пішоходів із дитячими колясками.

4. Перешкоджає руху або роботі снігоприбирального та іншого технологічного комунального транспорту у разі запровадження надзвичайного стану або у разі оголошення окремої місцевості зоною надзвичайної екологічної ситуації.

Слід відмітити, що законодавець встановлює дві умови, за яких може застосовуватись дана підстава:

- у разі запровадження надзвичайного стану;
- оголошення окремої місцевості зоною надзвичайної екологічної ситуації.

Відповідно до Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану», надзвичайний стан – це особливий правовий режим, який може тимчасово вводитися в Україні чи в окремих її місцевостях при виникненні надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру не нижче загальнодержавного рівня, що призвели чи можуть призвести до людських і матеріальних втрат, створюють загрозу життю і здоров'ю громадян, або при спробі захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу України шляхом насильства і передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування відповідно до цього Закону повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення безпеки і здоров'я громадян, нормального функціонування національної економіки, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, захисту конституційного ладу, а також допускає тимчасове, обумовлене загрозою, обмеження у здійсненні конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [4].

В свою чергу, відповідно Закону України «Про зону надзвичайної екологічної ситуації», зона надзвичайної екологічної ситуації – окрема місцевість України, на якій виникла надзвичайна екологічна ситуація, тобто надзвичайна ситуація, при якій на окремій місцевості сталися негативні зміни в навколишньому природному середовищі, що потребують застосування надзвичайних заходів з боку держави. Негативні зміни в навколишньому природному середовищі – це втрата, виснаження чи знищення окремих природних комплексів та ресурсів внаслідок надмірного забруднення навколишнього природного середовища, руйнівного впливу стихійних сил природи та інших факторів, що обмежують або виключають можливість життєдіяльності людини та провадження господарської діяльності в цих умовах [5].

5. Порушує схему паркування транспортних засобів таким чином, що він блокує проїзд по двох або більше смугах руху.

Зазвичай схема організації паркування транспортних засобів на майданчиках для паркування зазначається у паспорті майданчика для паркування.

Паспорт майданчика для паркування – графічний документ, на викопіюванні з генерального плану міста у масштабі М 1:500, у якому зазначається площа земельної ділянки, її місцезнаходження, технічне облаштування, кількість місць для паркування (у тому числі для інвалідів), режим роботи, спосіб поставлення транспортних засобів, схема розміщення дорожніх знаків та дорожньої розмітки [6].

Таким чином, нами розглянуто окремі проблемні аспекти застосування тимчасового затримання транспортного засобу у якості заходу

забезпечення провадження під час провадження у справах про адміністративні порушення правил паркування транспортних засобів.

Література

1. Гумін О. М., Пряхін Є. В. Застосування заходів забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення. *Європейські перспективи*. 2014. № 4. С. 5–11.

2. Луговий І. О., Даниленко І. В. Окремі аспекти застосування тимчасового затримання транспортного засобу за порушення правил паркування. *Юридична наука*. 2019. № 12 (102). Т. 2. С. 184–193.

3. Про Правила дорожнього руху: постанова Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2001 р. № 1306. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1306-2001-%D0%BF>

4. Про правовий режим надзвичайного стану: Закон України від 16 березня 2000 року. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14#Text>

5. Про зону надзвичайної екологічної ситуації: Закон України від 13 липня 2000 року. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1908-14#Text>

6. Правила в'їзду та паркування транспортних засобів: Протокол загальних зборів ОСББ «ГОЛОСІЇВСЬКА ФОРТЕЦЯ» № 2/17 від 13 листопада 2017 року. URL.: <https://golosievo.org/wp-content/uploads/2020/02Правила-руху-та-паркування-ТЗ-.pdf>

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ У ПЕРІОД ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Луковська К. Ю.

*здобувач вищої освіти ступеня бакалавра,
Навчально-науковий експертно-криміналістичний інститут
Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна*

Лукашенко А. А.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного права та процесу,
Національна академія внутрішніх справ
м. Київ, Україна*

Повномасштабна збройна агресія проти України, яка розпочалась у лютому 2022 року, обумовила потребу переосмислення методів діяльності публічної адміністрації, тому що змінились умови діяльності публічної адміністрації, з'явилися нові виклики та загрози. Зазначене обумовило потребу постійної координації дій, чіткому правову визначеність повноважень, а у разі потреби, їх зміни або корекції. Всі зазначені обставини сприяли та продовжують сприяти потребі внесення змін у законодавство. За таких умов органи виконавчої влади та місцевого самоврядування отримали нові повноваження, що вимагають оперативності, солідарних та професійних дій публічної адміністрації разом з населенням. Воєнний стан впливає на діяльність публічної адміністрації в аспекті створенні системи кризового управління та спрямований на збереження життєздатності держави, функціонування критичної інфраструктури, безпеки людини і громадянина та інше, що обумовлює актуальність зазначеної тематики.

Як свідчить більшість наукових джерел, діяльність публічного адміністрування регламентовна законами та іншими нормативно-правовими актами, які є базою для прийняття адміністративних рішень та надання встановлених законами адміністративних послуг [1, с. 10]. Про це зазначають у своїх численних наукових розвідках такі вітчизняні вчені, як О. Коврига, Н. Матюхіна, О. Порохова, Л. Біла-Тіунова та інші. Ця діяльність здійснюється цілеспрямовано за допомогою методів або способів, прийомів та засобів впливу органів управління на свідомість, волю і поведінку громадян [2, с. 5]. Ці методи фіксуються в нормативно-

правових актах. Проаналізуємо їх та зазначимо, які саме більш активно використовуються в умовах сучасних викликів та загроз на території України.

Найбільш роповсюджений наразі стає метод переконання, тому що він реалізується за допомогою різних логічних та психологічних прийомів з метою впливу на свідомість, формування у людини потреби виконувати доручення. Його прикладом може слугувати діяльність Державної служби з надзвичайних ситуацій України (ДСНС), яка наразі досить часто проводить інформаційні кампанії («Увага! Повітряна тривога!», «Не чіпай вибухонебезпечні предмети!»). Це форма адміністративного впливу переконання з метою запобігання порушенням публічного порядку та публічної безпеки [3]. Створена в умовах правового режиму воєнного стану Київська міська військова адміністрація, систематично проводить роз'яснення правил поведінки під час обстрілів. Здебільшого використовується, переконання як спосіб добровільного дотримання вказаного режиму.

З метою дотримання законності і дисципліни як у діяльності публічної адміністрації, так і у її відносинах з громадянами застосовується метод заохочення. Цей метод впливає на свідомість та створює інтерес шляхом використання моральних і матеріальних заходів задля стимулювання до правомірної поведінки. Заохочення також матеріалується через відповідні засоби діяльності. Наприклад, МВС України застосовує такі заохочення, як *подяки, нагороди, почесні грамоти* працівникам поліції та ДСНС за бездоганну службу у реоід дії воєнного стану [4].

Поширення також здобув і адміністративний прмус як владна дія, здійснювана односторонньо відповідно до правових норм, яка виступає як захід попередження правопорушень, як запобіжний захід та як захід відповідальності за порушення нормативно-правових положень [5]. Недалеко від нього знаходиться адміністративне затримання щодо осіб, які порушують комендантську годину або режим світломаскування. Також не менш поширеними постали економічні методи, які враховують перерозподіл ресурсів на потреби оборони країни та механізмі їх фінасування. Також ці методи враховують і державну підтримку критичної інфраструктури. Наприклад, місцеві ради (Київська міська рада) ухвалюють рішення про податкові пільги для малого бізнесу, що забезпечує обороноздатність або волонтерську діяльність. У тісній взаємодії з ними знаходяться соціально-психологічні методи, які впливають на процес формування та розвитку колективу, а також на соціальні та психологічні процеси, що притаманні групам чи окремим особам. Зокрема, ДСНС, Національна поліція України, Збройні сили України активно впроваджують *програми психологічної підтримки персоналу*. *Це* консультації, групові тренінги для зменшення емоційного вигорання.

Отже, у воєнний період методи публічного адміністрування мають бути комплексними, гнучкими, гуманними та оптимально поєжнаними. Це дозволяє не лише зберегти функціональність державного апарату, а й зміцнити соціальну єдність, довіру до влади та стійкість суспільства перед загрозами. В умовах дії правового режиму воєнного стану саме якість управлінських рішень, здатність керівників адаптувати методи до реалій стають визначальними чинниками стійкості держави, допомагають швидше адаптуватися та вижити державі в суворих реаліях.

Література

1. Основи публічного адміністрування : навч. посіб. / [Ю. П. Битяк, Н. П. Матюхіна, М. С. Ковтун та ін.] ; за заг. ред. Н. П. Матюхіної. Вид. 2-ге, допов. та перероб. Харків : Право, 2021. 238 с.

2. Коврига О. С., Конспект лекцій з дисципліни «Публічне адміністрування» Київ. 2018. 61 с. URL: <https://tnu.edu.ua/sites/default/files/normativbasa/paleksait.pdf>

3. Про затвердження Положення про організацію оповіщення про загрозу виникнення або виникнення надзвичайних ситуацій та організації зв'язку у сфері цивільного захисту: постанова Кабінету Міністрів України від 27 вересня 2017 р. № 733. // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/733-2017-%D0%BF#Text>

4. Про відомчі заохочувальні відзнаки Державної служби України з надзвичайних ситуацій: Наказ МВС України від 26.11.2018 № 953 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1439-18#Text>

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ ПОЛІТИКИ В УГОРЩИНІ

Малімон В. І.

*кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри публічного управління та адміністрування,
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
м. Івано-Франківськ, Україна*

Правове поле культурної політики Угорщини сконструйоване як багаторівнева система, де конституційні принципи співіснують із базовими галузевими актами, нормами права ЄС та конвенційними зобов'язаннями Ради Європи й ЮНЕСКО. Особливість модельної побудови полягає у поєднанні двох імперативів: гарантування свободи мистецтв і наукових досліджень та одночасного публічно-правового обов'язку держави захищати культурну ідентичність, трактовану через національно-історичні символи й «християнську культуру» [1]. Саме цей дуалізм задає траєкторії нормотворення і управління: від конституційної згадки про автономію установ і спеціальний статус інституцій культурної політики – до докладної кодифікації музейної, бібліотечної сфери та сфери історико-культурної спадщини (Закон СХL/1997; LXIV/2001; LXXVII/2011) і розгалужених механізмів фінансування через Національний культурний фонд [3; 4; 5; 9]. У фокусі також – захист культурних прав національностей (CLXXIX/2011), що інституалізує канали участі та підтримки культурної самобутності національних меншин [6]. Метою тез є показати архітектоніку угорської моделі правового забезпечення культури, виокремити її сильні сторони і напружені вузли, а також окреслити напрями подальшого розвитку системи з огляду на вимоги прав людини, права ЄС та місцевого різноманіття.

Конституційні засади. Стаття X Основного закону Угорської республіки закріплює свободу наукових досліджень і художньої творчості та визнає автономію установ у межах закону [1, с. 9]. Стаття R (4) прямо вказує на обов'язок усіх органів держави захищати «християнську культуру» Угорщини, що задає ідеологічний вектор нормативної політики [1, с. 5]. Одночасно стаття P підкреслює, що культурні артефакти є «спільною спадщиною нації», захист якої – обов'язок держави і кожного [1, с. 4; 2].

Секторальні закони. Ключовим рамковим актом є Закон СХL від 1997 р., що системно регулює музейну галузь, публічні бібліотечні послуги та «спільнотну культуру» (community culture), визначаючи

обов'язки держави й органів місцевого самоврядування, стандарти доступності бібліотек та моделі підтримки інституцій громадської культури [3, с. 1–5; 3, с. 73–87]. Закон LXIV від 2001 р. вибудовує комплексний режим охорони культурної спадщини (рухомої, нерухомої, археологічної) та інтегрує положення європейських конвенцій [4]. Додатково діє спеціальний Закон LXXVII від 2011 р. про світову спадщину [5], а також низка підзаконних актів щодо експорту культурних цінностей [12].

Культурні права національних меншин. Закон CLXXIX від 2011 р. про права національностей гарантує право на збереження і розвиток культур, мови, традицій, використання символіки та міжнародні культурні зв'язки; передбачає інститути самоврядування національностей та елементи культурної автономії [6, § 20–21]. Закон також деталізує участь у публічних справах і механізми фінансування культурних потреб національних громад [6].

Інституційно-управлінська архітектура. Центральна культуральна політика реалізується профільним міністерством та мережею «стратегічних культурних інституцій». У 2019 р. створено Національну культурну раду (Nemzeti Kulturális Tanács), що координує стратегічне планування, до складу якої входять керівники 17 ключових інституцій, голова Угорської академії мистецтв і заступник голови Національного культурного фонду [12]. Окремі урядові уповноважені зі статусом міністрів відповідають за великі інвестиційні культурно-спадщинні проекти (Будинський замок, Цитадель) [7].

Фінансування та грантова підтримка. Національний культурний фонд Угорщини (НКА), створений Законом XXIII від 1993 р., є головним інструментом проектного фінансування культури; працює під наглядом міністра культури, але за участі галузевих колегій; первісно наповнювався за рахунок «культурного збору»; сьогодні поєднує бюджетні й відомчі джерела [8; 9]. Узгодження механізмів підтримки з правом ЄС відбувається через процедури державної допомоги ЄС [9].

Міжнародні стандарти та зобов'язання. Система охорони культурної спадщини в Угорщині побудована як «міст» між національним правом і наднаціональними режимами захисту: конвенціями Ради Європи та інструментами ЮНЕСКО. Норми цих договорів інкорпуються у рамкові та спеціальні закони, а деталі – у підзаконні акти (порядки обліку, реєстри, дозволи, експертні вимоги), що забезпечує сумісність практик правозастосування з європейськими підходами до збереження спадщини та регулювання переміщення культурних цінностей [8; 12].

Виконання міжнародних зобов'язань забезпечують уповноважені органи охорони спадщини, спеціалізовані експертні ради, національні музеї/архіви/бібліотеки як депозитарії, а також міжвідомчі механізми

(культура – внутрішні справи – фінанси/митниця – дипломатична служба) для повернення й запобігання незаконному обігу [8; 12].

Сучасні тенденції та виклики. Поряд із розвиненою законодавчою базою фіксується тренд на централізацію культурного управління та підвищення ваги ідеологічних орієнтирів у політиці пам'яті [7; 11]. На сектор НУО вплинули обмежувальні норми щодо «іноземного фінансування», визнані Судом ЄС такими, що суперечать праву Союзу, що мало наслідки і для культурних організацій [10]. Дискусійними залишаються баланси між автономією установ, свободою мистецтв і стратегічними пріоритетами держави [11].

Висновки. Угорська система правового забезпечення культури є цілісною та керованою, однак її ефективність визначається тим, як саме збалансовано взаємодіють свобода творчості, культурні права та стратегічні цілі держави.

1. Культура потребує одночасно «твердих» правил (для передбачуваності) і «м'яких» механізмів (для довіри й участі). Надмірна регламентація породжує інерцію, тоді як повна дерегуляція – нерівність доступу. Найкраще – прозорі рамки та гнучкі інструменти реалізації.

2. Стійкість політики забезпечує принцип «на відстані витягнутої руки» у фінансуванні: держава визначає пріоритети, але рішення щодо підтримки приймаються через фахові колеґії з чіткими критеріями і публічною звітністю.

3. Централізація варта себе там, де йдеться про великі об'єкти спадщини та національні програми; у всьому іншому працює субсидіарність і розумна децентралізація – муніципалітети та регіональні інституції краще бачать локальні культурні екосистеми.

4. Культурні права меншин мають бути інтегровані в «звичайну» політику, а не існувати окремою нішею: мова, символіка, традиції та інституції меншин мають мати однаковий доступ до інфраструктури, грантів і публічного простору.

5. Охорона культурної спадщини ефективна тоді, коли переходить від охоронних переліків до режимів спільного врядування: держава, громади та власники співпрацюють на основі договорів, а рішення забезпечують збереження та ефективне використання.

6. Стратегічні документи мають переглядатися циклічно й залучати стейкхолдерів – митців, інституції, громади, бізнес. Саме регулярний діалог і відкриті правила гри перетворюють правову систему на інструмент розвитку, а не лише на засіб контролю.

Література

1. The Fundamental Law of Hungary (as in force on 23 December 2020). Budapest : National Assembly, 2011. 41 p. URL: <https://www.parlament.hu/documents/125505/138409/Fundamental%2Blaw>
2. European Commission for Democracy through Law (Venice Commission). *Hungary – The Fundamental Law* (consolidated, 2021). CDL-REF(2021)046. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-REF\(2021\)046-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-REF(2021)046-e).
3. Act CXL of 1997 on the Protection of Cultural Goods, Museum Institutions. *Public Library Services and Community Culture*. English translation. URL: https://www.striker.hu/sites/default/files/attach/cxl_engl.pdf
4. Act LXIV of 2001 on the Protection of Cultural Heritage (English translation). *UNESCO Database of National Cultural Heritage Laws*. URL: <https://whc.unesco.org/en/statesparties/hu/Laws>
5. Act LXXVII of 2011 on World Heritage (English translation). *UNESCO Database of National Cultural Heritage Laws*. URL: <https://whc.unesco.org/en/statesparties/hu/Laws>
6. Act CLXXIX of 2011 on the Rights of Nationalities. English translation. URL: <https://njt.hu/jogszabaly/en/2011-179-00-00>
7. Inkei P., Kristóf L. Cultural Policy Profile : Hungary. Bonn : Compendium of Cultural Policies and Trends, 2025. URL: https://www.culturalpolicies.net/wp-content/uploads/pdf_full/hungary/Hungary_03_2025_final_.pdf
8. HEREIN System (Council of Europe). *Hungary – Legal framework on cultural heritage*. URL: <https://www.coe.int/en/web/herein-system/hungary>
9. European Commission. *State aid SA.33983 (2011/N) – Hungary – Cultural purposes – National Cultural Fund*. Brussels, 2012. URL: https://ec.europa.eu/competition/state_aid/cases/220752/220752_778178_27_1.pdf
10. Court of Justice of the European Union. *Case C-78/18 Commission v Hungary (Transparency of associations)*. Judgment of 18 June 2020. URL: <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?docid=227569&doclang=en>
11. Artistic Freedom Initiative. *Hungary : Systematic Suppression of Artistic Freedom. Artistic Freedom Monitor Report*. New York, 2022. URL: https://artisticfreedominitiative.org/wp-content/uploads/2022/03/Artistic-Freedom-Monitor_Hungary_Systematic-Suppression.pdf
12. UNESCO – Database of National Cultural Heritage Laws. *Hungary : export and return of cultural goods (related acts and decrees)*. URL: <https://www.unesco.org/en/culture>

ЕКОЦИД ЯК МІЖНАРОДНИЙ ЗЛОЧИН: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ

Мельник П. В.

*кандидат юридичних наук, доцент, докторант,
Науково-дослідний інститут публічного права
м. Київ, Україна*

Термін «екоцид» (ecocide) складається з грецького **oikos** – дім, житло, середовище проживання та **cide** – убивати. Вбачається, що вперше даний термін був використаний американським біологом Артуром Галстоном у 1970 році на Конференції з питань війни та національної відповідальності у Вашингтоні [1, с. 6]. Згодом у 1972 році Прем'єр-міністр Швеції Улоф Пальме у своїй вступній промові, виступаючи на Конференції ООН з проблем навколишнього середовища в Стокгольмі, прямо назвав війну у В'єтнамі екоцидом [2]. Стокгольмська конференція вперше зосередила увагу міжнародної спільноти на екологічних проблемах пов'язаних із деградацією довкілля та транскордонним забрудненням. У 1973 році професор Річард Фальк підготував проєкт Міжнародної конвенції про екоцид, обґрунтувавши необхідність нового міжнародно-правового інструменту для боротьби з екологічними злочинами. Р. Фальк зосередив увагу переважно на екоциді як умисному воєнному злочині [3].

Історично існувало кілька невдалих спроб криміналізувати екоцид. У 1985 році спеціальний доповідач ООН Бенджамін Вітaker закликав до включення екоциду у визначення геноциду [1, с. 6]. У 1980-х роках Комісія міжнародного права ООН розглядала можливість включення екологічних злочинів до проєкту Кодексу злочинів проти миру та безпеки людства, який згодом трансформувався у Римський статут Міжнародного кримінального суду (далі – Римський статут), прийнятий у 1998 році та чинний із 1 липня 2002 року. Екоцид не було включено до міжнародних злочинів, передбачених Римським статутом.

Хоча Римський статут не має мандату щодо екоциду, проте серед воєнних злочинів у п. b (iv) ч. 2 ст. 8 передбачено відповідальність за умисне вчинення нападу з усвідомленням того, що такий напад призведе до випадкової загибелі чи поранення цивільних осіб або заподіє шкоди цивільним об'єктам чи масштабної, довготривалої та серйозної шкоди навколишньому природному середовищу, яка буде явно надмірною в порівнянні з конкретною та безпосередньо очікуваною загальною військовою перевагою [4]. Дане діяння розглядається як серйозне порушення законів і звичаїв, що застосовуються в міжнародних збройних

конфліктах у встановлених рамках міжнародного права. Відповідно до цієї норми Римського статуту кримінально караним діянням проти довкілля є умисний напад з усвідомленням того, що такий напад заподіє масштабної, довготривалої та серйозної шкоди навколишньому природному середовищу, яка буде явно надмірною в порівнянні з конкретною та безпосередньо очікуваною загальною військовою перевагою.

Встановлення високого порогу щодо визначення шкоди природному середовищу (масштабна, довготривала та серйозна шкода) у Римському статуті створює перешкоди для застосування цієї міжнародної кримінально-правової норми.

Масштабність, довготривалість та серйозність як обов'язкові ознаки шкоди природному середовищу, крім п. b (iv) ч. 2 ст. 8 Римського статуту, також закріплені у ст. 35 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 р. та преамбулі Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибірккову дію, від 10 жовтня 1980 р.

Слід відмітити, що ст. 1 Конвенції про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на довкілля (Конвенція ENMOD) від 10 грудня 1976 року, зобов'язує не вдаватися до воєнного чи будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на довкілля, які мають широкі, довгострокові або серйозні наслідки, у вигляді способів руйнування, завдання збитків або заподіяння шкоди будь-якій іншій державі-учасниці [5]. Використання в даному випадку при визначні ознак негативних наслідків для довкілля сполучника «або» значно розширює сферу застосування цієї норми. Особливістю даної Конвенції є також те, що у ній використовується термін «environment» (довкілля), а у Додатковому протоколі I 1977 року до Женевських конвенцій 1949 року, Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибірккову дію, від 10 жовтня 1980 р та Римському статуті – термін «natural environment» (природне середовище).

Шкода довкіллю у Римському статуті іноді може розглядатися у злочинах проти людяності (ст. 7) або геноциді (ст. 6), особливо коли навмисне знищення природних ресурсів призводить до примусового переміщення або втрати засобів для існування. У 2016 році МКС не розширюючи свою юрисдикцію заявив, що справи про знищення довкілля та захоплення земель оцінюватиме як злочини проти людяності, у ширшому контексті. У п. 41 Програмного документу МКС від 15.09.2016 р. щодо відбору справ та визначення пріоритетів

значається, що Офіс прокурора приділятиме особливу увагу розслідуванню злочинів, передбачених Римським статутом, які вчиняються шляхом або мають наслідком, зокрема, руйнування довкілля, незаконної експлуатації природних ресурсів або захоплення земель [6].

Питання криміналізації екоциду у міжнародному кримінальному праві активізувалося у 2019 році, коли кілька невеликих острівних держав, включаючи Республіку Вануату в Тихому океані та Мальдівські острови в Індійському океані, закликали до розгляду злочину екоциду на щорічній асамблеї держав-учасниць МКС. Підтримали ідею визнання екоциду міжнародним злочином також Франція, Бельгія, Ватикан та інші країни [7].

У грудні 2020 року Stop Ecocide Foundation організувала Незалежна експертна група з юридичного визначення екоциду у складі дванадцять юристів із різних країн світу під головуванням британського адвоката, професора Філіпа Сендса та юристки ООН, колишньої прокурорки Сенегалу Діор Фолл Соу. До складу цієї групи також входив колишній суддя МКС Туїлома Нероні Слейд. У червні 2021 року Незалежна експертна група запропонували включити до Римського статуту визначення екоциду як протиправні або безглузді діяння, вчинені з усвідомленням того, що існує значна ймовірність заподіяння цими діями серйозної та широкомасштабної або довготривалої шкоди довкіллю [1]. Безглузді діяння – це дії або/та бездіяльність, які умисно завдають або необережно ігнорують шкоду, яка буде явно надмірною у співвідношенні з очікуваними соціальними та економічними вигодами; **серйозна шкода** означає шкоду, яка включає істотні негативні зміни, пошкодження чи шкоду будь-якому елементу довкілля, включаючи тяжкі наслідки для життєдіяльності людини або шкоду природнім, культурним чи економічним ресурсам; масштабна шкода – шкода, яка виходить за межі обмеженої географічної території, перетинає державні кордони або завдається цілій екосистемі чи виду, або ж великій кількості людей; довготривала шкода означає шкоду, яка є незворотною або такою, що не може бути усунута шляхом природного відновлення упродовж розумного періоду часу [1]. У запропонованому визначенні екоциду використано без прикметника «natural» термін «environment», який включає Землю, її біосферу, кріосферу, літосферу, гідросферу та атмосферу, а також космічний простір. Відповідно до даного визначення екоциду кримінальна відповідальність може наступати незалежно від настання небезпечних наслідків у вигляді шкоди довкіллю, достатньо усвідомлення значної ймовірності її заподіяння, тобто створення небезпеки.

Запропоноване Незалежною експертною групою визначення екоциду є досить вдалим, воно базується на поняттях, використаних у інших статтях Римського статуту. Дискусійність викликає можливість вчинення

екоциду з необережності. Відповідно до ст. 30 Римського статуту міжнародні злочини вчиняються умисно (прямий або не прямий умисел), якщо інше не передбачено у статтях Римського статуту. Якщо проаналізувати злочини, передбачені Римським статутом, то майже усі злочини відповідають вимогам статті 30, крім випадків, передбачених ст. 28 щодо начальників і військових командирів. З огляду на це запропонований злочин екоциду буде значно вирізнятися за формою вини від інших міжнародних злочинів. У зв'язку з цим це може створити додаткові перешкоди для його прийняття.

У 2024 році Офіс прокурора МКС опублікував Програмний документ [8], у якому викладено стратегії розслідування екологічних злочинів за допомогою також п. d ч.1 ст.7 Римського статуту, який криміналізує депортацію або насильницьке переміщення населення. Це означає, що руйнування будинків або забруднення природного середовища, яке змушує громади залишати своє місце проживання, може бути екологічним злочином і потенційно актом екоциду, що порушує положення цієї статті Римського статуту. Відповідно ми бачимо зусилля Офісу прокурора МКС подолати обмежений захист довкілля, передбачений п. b(iv) ч. 2 ст. 8 Римського статуту, які демонструють нагальну потребу в реформі.

Отже, Римським статутом МКС не передбачено відповідальність за екоцид. Злочин проти природного середовища під час міжнародних збройних конфліктів, передбачений п. b(iv) ч. 2 ст. 8 Римського статуту, не забезпечує належної міжнародної кримінальної відповідальності за шкоду, заподіяну природному середовищу. До того ж, у зв'язку з надто високими пороговими критеріями визначення шкоди, заподіяної природному середовищу, притягнення до кримінальної відповідальності за п. b(iv) ч. 2 ст. 8 Римського статуту не знаходить практичного застосування. Криміналізація міжнародного злочину екоциду є складним процесом. Зростаюча увага, яку він отримує, сигналізує про гостру потребу в екологічній трансформації міжнародного кримінального права.

Література

1. Independent Expert Panel for the Legal Definition of Ecocide. Commentary and core text, June 2021. URL: <https://www.stopecocide.earth/s/SEFoundationCommentaryandcoretext2025-kbee.pdf> (дата звернення: 24.09.2025).

2. Tord Björk. The emergence of popular participation in world politics: *United Nations Conference on Human Environment 1972*, Department of Political Science, University of Stockholm. URL: <http://www.folkrorelser.org/johannesburg/stockholm72.pdf> (дата звернення: 24.09.2025).

3. Falk Richard A. Environmental Warfare and Ecocide – Facts, Appraisal, and Proposals. *Bulletin of Peace Proposals*. 1973. Vol. 4, №. 1. Universitetsforlaget, Oslo, Bergen, Tromsø. Pp.80–96.

4. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 р. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 24.09.2025).

5. Convention on the prohibition of military or any other hostile use of environmental modification techniques, 10 December 1976: General Assembly of the United Nations. URL: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=XXVI-1&chapter=26&clang=_en (дата звернення: 24.09.2025).

6. Policy paper on case selection and prioritisation 15 September 2016.: The Office of the Prosecutor ICC. URL: <https://www.icc-cpi.int/news/policy-paper-case-selection-and-prioritisation> (дата звернення: 24.09.2025).

7. Owen Bowcott. International lawyers draft plan to criminalise ecosystem destruction. *The Guardian*, 30 Nov 2020. URL: <https://www.theguardian.com/law/2020/nov/30/international-lawyers-draft-plan-to-criminalise-ecosystem-destruction> (дата звернення: 24.09.2025).

8. Draft policy on environmental crimes under the Rome Statute, 18 December 2024. The Office of the Prosecutor ICC. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2024-12/2024-12-18-OTP-Policy-Environmental-Crime.pdf> (дата звернення: 24.09.2025).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-550-4-32>

ДИСТАНЦІЙНЕ ДОСУДОВЕ РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Островська В. В.

студентка магістратури,

Навчально-науковий інститут права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

Запровадження воєнного стану на території України вплинуло абсолютно на всі сфери життя сучасної людини, юриспруденція не стала винятком. Війна додала нових викликів і для сучасного кримінального процесу: ускладнення збирання доказів, збільшення кількості кримінальних правопорушень, неможливість проведення судових засідань через оголошену повітряну тривогу або обстріли, загроза життю та здоров'ю

учасників кримінального провадження. Особливо актуальною проблемою є проведення досудового розслідування в умовах воєнного стану. Неможливість фізичної присутності учасників кримінального провадження в одному місці зумовила необхідність запровадження дистанційних форм слідчих дій.

Варто нагадати, що досудове розслідування починається з внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, а закінчується закриттям кримінального провадження або зверненням прокурором до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності, або зверненням прокурором до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру. На етапі досудового розслідування відбувається встановлення обставин кримінального правопорушення, збір доказів, проводяться слідчі (розшукові) дії, особі повідомляють про підозру тощо.

Дистанційне досудове розслідування полягає у проведенні відповідних процесуальних дій у режимі відеоконференції при трансляції з іншого приміщення. Рішення про здійснення дистанційного досудового розслідування приймається слідчим, прокурором, а у визначених в законі випадках – слідчим суддею з власної ініціативи або за клопотанням сторони кримінального провадження чи інших учасників кримінального провадження. Звернути увагу варто також на те, що у більшості міжнародно-правових актах передбачається сама можливість використання засобів зв'язку, але проведення процесуальних дій з використанням засобів зв'язку та використання цих результатів в процесі доказування визначається внутрішнім законодавством держав [2, с. 13].

Відповідно до частини 1 статті 232 Кримінального процесуального кодексу України, допит осіб, впізнання осіб чи речей під час досудового розслідування (дистанційне досудове розслідування) можуть бути проведені у випадках: неможливості безпосередньої участі певних осіб у досудовому провадженні за станом здоров'я або з інших поважних причин; необхідності забезпечення безпеки осіб; проведення допиту малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого; необхідності вжиття таких заходів для забезпечення оперативності досудового розслідування; наявності інших підстав, визначених слідчим, прокурором, слідчим суддею достатніми. Серед науковців існує думка, що такий вузький перелік слідчих та судових дій, що можуть бути проведені в режимі відеоконференції, є невиправданим та потребує законодавчого розширення. Тому деякі з них пропонують закріпити невичерпний перелік слідчих (розшукових) та судових дій, що можуть бути проведені дистанційно, це аргументується постійним невпинним розвитком науково-технічного прогресу, а також сучасними реаліями воєнного часу [1, с. 406].

Наявність таких обставин як обстріли, повітряні тривоги, воєнні дії тощо зумовлює неможливість безпосередньої участі осіб у досудовому провадженні. Очевидно, що в сучасних реаліях учасники кримінального провадження не можуть повною мірою реалізувати свої процесуальні права та обов'язки, які б існували, якби на території України не було воєнних дій. Запровадження такої категорії як «дистанційне досудове розслідування» надає учасникам можливість брати участь у кримінальному провадженні, бути залученими до відновлення справедливості та сприянні у покаранні винних осіб. Якщо особа не має об'єктивної можливості бути фізично присутньою під час здійснення процесуальних дій, вона має змогу зробити це у режимі відеоконференції при трансляції з іншого приміщення. Це означає, що права та обов'язки осіб в кримінальному провадженні лишаються незмінними, єдине, що змінюється – сама реалізація таких прав та обов'язків.

Незважаючи на те, що дистанційне досудове розслідування є окремою категорією в кримінальному провадженні, варто пам'ятати, що всі дії мають відповідати загальним засадам кримінального судочинства. Наприклад, допит особи у дистанційному досудовому провадженні здійснюється згідно з правилами, передбаченими статтями 225-227 Кримінального процесуального кодексу України, впізнання осіб чи речей у дистанційному досудовому провадженні здійснюється згідно з правилами, передбаченими статтями 228 та 229 Кримінального процесуального кодексу України. Це означає, що сам порядок, права, обов'язки, гарантії учасників мають відповідати загальним правилам проведення досудового розслідування, що встановлені чинним законодавством.

Актуальним також є питання про доставлення затриманої особи до слідчого судді, суду у визначені законодавством строки, задля обрання запобіжного заходу. Право особи на свободу та особисту недоторканність гарантується Конституцією України та Європейською конвенцією з прав людини, тому його порушення, яке може відбуватись, якщо особа затримана понад встановлений законодавством строк, але запобіжний захід не обрано, може вважатися порушенням прав людини. Враховуючи той факт, що в умовах воєнного стану переміщення осіб є небезпечним або ускладненим через активні бойові дії, загрози обстрілів, пошкоджену інфраструктуру, можливість дистанційної участі затриманого через відеозв'язок дозволяє уникнути порушення процесуальних строків. Такі ситуації можуть виникати тоді, коли особу було затримано, наприклад, на прифронтовій території, а найближчий слідчий суддя перебуває в іншому місті. У цих умовах використання технічних засобів відеозв'язку стає не лише доцільним, а й єдино можливим способом забезпечити розгляд клопотання про запобіжний захід у законний строк без порушення прав затриманого. Розгляд клопотання про обрання стосовно особи

запобіжного заходу здійснюється із застосуванням доступних технічних засобів відеозв'язку з метою забезпечення дистанційної участі затриманої особи. Однак досить лишається актуальною проблема того, що часто наявні технічні несправності систем відеоконференцзв'язку, що унеможливує участь у проведенні окремих процесуальних дій.

Можливість проведення дистанційного досудового розслідування є необхідною в умовах воєнного стану, адже зовнішні обставини часто унеможливають фізичну присутність осіб, залучення яких є потрібним задля проведення процесуальних дій, однак навіть при застосуванні такого механізму варто не відступати від загальних засад здійснення кримінального судочинства та сприяти дотриманню прав учасників кримінального провадження. Подальше нормативне удосконалення інституту дистанційного досудового розслідування сприятиме підвищенню ефективності кримінального провадження та посиленню гарантій захисту прав людини.

Література

1. Пасюк Т. Б., Антонюк А. Б. Позитивні та негативні сторони використання відеоконференції під час кримінального провадження. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 8. URL: http://www.lsej.org.ua/8_2020/101.pdf (дата звернення 01.10.2025).

2. Відеоконференція у кримінальному провадженні : науково-методичні рекомендації / Щуцкірідзе М. С., Тетерятник Г. К., Бурлака В. В., Мудрецька Г. В., Гайду С. В. та ін. Одеса : Одеський держ. ун-т внутр. справ, 2022. 13 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-550-4-33>

ЗАКОНОДАВЧА ОСНОВА ПРАВОВОГО РЕЖИМУ МАЙНОВИХ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В СФЕРІ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Петухова Н. О.

*здобувачка СО «Доктор філософії»,
Донецький національний університет імені Василя Стуса
м. Вінниця, Україна*

Майнові права інтелектуальної власності в системі господарських правовідносин є важливою складовою, нематеріальним активом, що сприяє зростанню бізнесу за рахунок впровадження інновацій. Для

належного функціонування господарської діяльності важливо, щоб в країні існувала така законодавча база, що забезпечує ефективне використання об'єктів інтелектуальної власності, стимулює їх впровадження в економіку та розвиток інноваційних технологій, захищає інтереси виробників, права винахідників, попереджає недобросовісну конкуренцію у сфері господарювання.

Законодавча основа правового режиму майнових прав інтелектуальної власності у сфері господарювання утворює складну структуру, яка складається з норм різних галузей права. Таку законодавчу основу становить сукупність норм національного законодавства та міжнародного законодавства, що ратифіковане Верховною Радою України.

Чинне вітчизняне законодавство, яким врегульовуються відносини у сфері інтелектуальної власності, пройшло складний шлях, починаючи з моменту проголошення незалежності України. Зараз процес нормотворення знаходиться в дуже активній фазі розвитку, що обумовлюється динамікою та різноманітністю сучасних напрямків розвитку техніки, медицини, науки, культури, а також євроінтеграційними процесами. А тому законодавство поспішає, а подекуди йде на випередження відповідних процесів.

Формування національного законодавства щодо прав інтелектуальної власності можна розділити на декілька етапів, кожен з яких були характеризуються певними особливостями.

Перший етап – з моменту проголошення Україною незалежності і до 2003 року – зародження загальних засад регулювання відносин інтелектуальної власності без конкретизації специфіки господарських відносин. На початку цього етапу у користуванні був Цивільний кодекс УРСР [1], де у розділі 4 містилися положення про авторське право, право на відкриття, право на винахід, корисну модель, промисловий зразок, знак для товарів і послуг, раціоналізаторську пропозицію. Норми такого кодексу не були достатніми і адекватними для регулювання відповідних відносин інтелектуальної власності на ринкових засадах, до того ж навіть термін “інтелектуальна власність” у ньому не вживався. В цей час нормативна база відповідного спрямування поповнювалась за рахунок окремих спеціальних законів, багато з яких є наразі чинними, хоча вони й зазнавали численних змін. Це – спеціальні закони: Закон України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» [2], Закон України «Про охорону прав на промислові зразки» [3], Закон України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг»[4].

Другий етап (2004 рік – 2008 рік) – період, коли в національному законодавстві з'явилися кодифіковані нормативно-правові акти, у яких містилися і загальні, і спеціальні правила, які окремо від інших враховували особливості сфери господарювання. У цей час Україна

ще не була суб'єктом міжнародних торговельних відносин. Однак, прагнучи виходу на міжнародну арену, всередині країни почалося активне нормотворення. З'явилися Цивільний кодекс України [5] та Господарський кодекс України (далі – ГК України)[6]. Прийняття у 2003 році Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) стало важливим кроком для становлення правовідносин у сфері інтелектуальної власності, адже у ньому з'явилися численні норми щодо об'єктів інтелектуальної власності та прав на них. І на сьогодні ЦК України містить найповніше зібрання норм, які узагальнено визначають порядок та спосіб регулювання відносин інтелектуальної власності. Кодекс, на основі загальних принципів права і принципів цивільного права, визначає правила щодо права інтелектуальної власності (книга 4).

Спеціальним актом з точки зору встановлення дозвільних, регуляторних, стимулюючих, застережливих правил у господарській сфері тривалий час був Господарський Кодекс України, який 09 січня 2025 року був скасований Верховною радою України шляхом прийняття Закону № 4196-IX «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» [7]. Хоча в ГК України було обмаль регулятивних положень щодо відносин інтелектуальної власності, майнових прав інтелектуальної власності, у главі 16 «Використання у господарській діяльності прав інтелектуальної власності» регламентувалися відносини щодо об'єктів промислової власності, засобів індивідуалізації; було передбачено особливості здійснення майнових прав, зокрема йшлося про правомочності щодо використання об'єктів інтелектуальної власності, їх передання до статутного капіталу. Таким чином, з 1 січня 2004 року до 2025 року у національному законодавстві паралельно існувало два кодифікованих акти – ЦК України та ГК України, положення яких містили норми щодо об'єктів інтелектуальної власності. З огляду на неповноту та незавершеність правового регулювання відповідної сфери відносин в нормах вказаних актів тривалий час існувала проблема розмежування положень кодексів між собою та між існуючими спеціальними законами. Скасування ГК України цю проблему частково вирішило, однак не посприяло покращенню законодавчої бази, адже ґрунтовної модернізації ЦК України та узгодження його зі спеціальними законами, на фоні скасування ГК України, не відбулося.

Третій етап розвитку законодавчої бази розпочався із вступом України до Світової організації торгівлі (далі – СОТ). Таке рішення було ухвалено Генеральною Радою СОТ 5 лютого 2008 року, а 10 квітня 2008 року Верховна Рада України ратифікувала Протокол про вступ, що стало остаточним кроком до повноправного членства. Як зазначено на сайті Міністерства економіки, довкілля та сільського господарства, «... набуття

членства в СОТ стало важливим чинником подальшої інтеграції України до світової економіки та забезпечення недискримінаційного та передбачуваного режиму для українських товарів і послуг на ринках членів СОТ» [8]. Вже зі спливом 5 років після вступу України до СОТ, вона, як зазначило видання «Радіо Свобода», «... отримала переваги щодо одержання режиму найбільшого сприяння в торговельному просторі всіх країн-членів СОТ, тобто одночасне покращення умов торгівлі із більш ніж 150 країнами; зменшення тарифних і нетарифних обмежень доступу українських товарів на товарні ринки країн-членів СОТ; отримання можливості захисту інтересів українських виробників, згідно з процедурою розгляду торговельних спорів Світової організації торгівлі; набуття офіційного статусу переговорного процесу зі створення зони вільної торгівлі з ЄС; скасування квот на експорт української продукції металургії до ЄС; доступ до дешевших комплектувальних, устаткування і сировини; забезпечення недискримінаційного транзиту товарів та послуг»[9].

Вихід України на міжнародний ринок зумовив необхідність гармонізації нормативної бази, якою врегульовано співпрацю вітчизняних виробників з підприємствами інших держав. Так, були прийняті зміни в законах, що стосуються захисту авторських прав, патентів, торгових марок та інших об'єктів інтелектуальної власності, з метою приведення їх у відповідність вимогам СОТ. Важливим міжнародним актом в рамках СОТ є угода ТРІПС – Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (англ. Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights) [10].

Угода ТРІПС визначає зобов'язання кожної держави-члена СОТ стосовно мінімального рівня охорони прав інтелектуальної власності, насамперед, авторського права та суміжних прав, товарних знаків, географічних позначень, промислових зразків, патентів, топографії інтегральних мікросхем та захисту конфіденційної інформації. Положення угоди ТРІПС вимагають від країн дотримання принципу національного режиму та режиму найбільшого сприяння. Принцип національного режиму передбачає, що країна надає громадянам інших країн-членів СОТ режим не менш сприятливий, ніж той, який вона надає своїм власним громадянам. Режим найбільшого сприяння означає, що найбільш сприятливі умови торгівлі, якими користуються громадяни держави чи іноземці (будь – якої держави), мають бути надані усім громадянам держав-членів СОТ [11].

Четвертий – сучасний – етап національного нормотворення розпочався у зв'язку зі скасуванням Господарського кодексу України. З цього приводу директорка УКРНОІВІ О. Орлюк зазначила: «Це суттєвий та символічний крок для всієї наукової спільноти і подальшого розвитку правотворчої діяльності України», а Н.С. Кузнєцова підкреслила, що «...це дуже

важливе рішення, без якого подальший концептуальний рух щодо оновлення Цивільного кодексу України був неможливим. Це крок, до якого ми йшли роками» [12,с.157]. Позитивну оцінку скасуванню ГК України також висловив Б. Зварун, вказавши про «необхідність скасування ГК для уніфікації та гармонізації українського правового середовища», адже «ця реформа не лише вирішує нагальні проблеми колізій, але й створює основу для подальшого вдосконалення законодавства, що відповідає потребам сучасної економіки та інтеграції України до європейського правового простору» [13].

Поруч з такою позицією існує й інша, згідно якої стверджується про негативні наслідки скасування ГК України, хоча поряд з цим також визнаються численні недоліки кодексу. Так, Г. Осетинська вважає, що «вдосконалення чинного законодавства має формуватись шляхом внесення змін до ГК України, а створення сучасної, адекватної до реалій життя і наповненої нормами прямої дії оновленої версії ГК України може стати Економічний кодекс України» [14].

Вбачається, що єдності думок щодо доцільності існування ГК України як спеціального кодифікованого акту, норми якого застосовувалися до господарських відносин, немає. Нескладно зрозуміти позицію зокрема тих правників, що дотичні до сфери інтелектуальної власності, які висловлюють підтримку у скасуванні ГК України, адже у цій частині кодексу не забезпечував на належному рівні особливостей регулювання таких відносин, маючи численні прогалини та неузгодженості з іншими законодавчими актами. Проте, достатніх обґрунтувань вважати виправданим такий радикальний підхід вирішення проблеми, як скасування кодексу, не наводиться. Як і немає підстав вважати нездійсненням шлях оперативного та системного оновлення положень ГК України. На сьогодні ГК України вже скасований, тож у подальшому господарські відносини будуть трансформуватися. І цей шлях по справжньому буде історичним, адже тривале існування ГК України як основоположного закону у цій галузі, який доповнювався спеціальними законами, сформувало усталені порядок діяльності та взаємодії господарників, процедуру регулювання відносин, практику вирішення судових спорів. У майбутньому всі ці та інші процеси будуть обумовлені та орієнтовані на положення ЦК України та окремі вузькоспеціалізовані закони, які в існуючій редакції не готові до такого виклику.

Отже, законодавча основа правового режиму майнових прав інтелектуальної власності в сфері господарювання, як частина національного законодавства, почала свій розвиток з моменту проголошення незалежності країни і на сьогодні триває. У процесі нормотворення можна виділити чотири етапи його розвитку:

- перший етап – від проголошення незалежності України у 1991 році до 2003 року – моменту прийняття ЦК України та ГК України;
- другий етап – період дії ЦК України та ГК України, до вступу України в СОТ – 2003 -2008 роки;
- третій етап – з моменту вступу України в СОТ у 2008 році до скасування ГК України у 2025 році;
- четвертий етап, новітній, який розпочався у 2025 році і був ознаменований втратою чинності ГК України.

Отже, проблематика законодавчого регулювання в Україні спільних майнових прав інтелектуальної власності є однією з найменш врегульованих. І ті нечисленні норми, що стосуються спільних прав, не систематизовані: частина їх міститься у ЦК України, частина – у спеціальних законах. Структурованість відповідних норм відсутня; пріоритетність норм чітко не окреслена; прогалини є значними, що є причиною правової невизначеності.

Вирішення проблеми полягає у вдосконаленні правового регулювання спільних майнових прав інтелектуальної власності у спосіб нормотворчого доопрацювання ЦК України та спеціальних законів. Так, у ЦК України потрібно запровадити загальні універсальні положення щодо спільних майнових прав інтелектуальної власності, зокрема, щодо особливостей їх набуття, здійснення, захисту. Такі норми повинні слугувати основою, на якій формується та здійснюється спільне володіння правами. У спеціальних законах (наприклад, Закони України "Про авторське право і суміжні права", "Про охорону прав на винаходи і корисні моделі", "Про охорону прав на знаки для товарів і послуг") також доцільно ввести додаткові норми щодо спільних майнових прав, однак з урахуванням відмінностей та особливостей об'єктів інтелектуальної власності. Такі оновлені закони повинні стати доповненням ЦК України, з деталізацією щодо конкретних об'єктів інтелектуальної власності, способів їх використання, взаємодії співволодільців, їх інтересів, прав, обов'язків.

Реалізація поставлених завдань забезпечить ефективний та зрозумілий механізм для регулювання спільних майнових прав інтелектуальної власності, що стимулюватиме співпрацю творців, винахідників, підприємців, та сприятиме покращенню комерційної діяльності на базі інтелектуальних технологій.

Література

1. Цивільний кодекс УРСР. Закон УРСР «Про затвердження Цивільного кодексу Української РСР» від 18 липня 1963 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1540-06#Text> (дата звернення 31.08.2025).

2. Про охорону прав на винаходи і корисні моделі: Закон України від 15 грудня 1993 року. № 3687-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 7. Ст. 32.

3. Про охорону прав на промислові зразки: Закон України від 15 грудня 1993 року. № 3688-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 7. Ст. 34

4. Про охорону прав на знаки для товарів і послуг: Закон України від 15 грудня 1993 року. № 3689-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 7. Ст. 36.

5. Цивільний кодекс України. Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-ІV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.

6. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року. № 436- ІV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003 р. № 18. Ст. 144.

7. Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб. Закон України від 09 січня 2025 року. № 4196-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20#Text>

8. Сайт Міністерства економіки довкілля та сільського господарства / Інформація щодо співробітництва України з світовою організацією торгівлі. URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=306813d2-01e0-433e-aceb-0df8c6006032&title=sot> (дата звернення 31.08.2025).

9. Сайт Міністерства економіки довкілля та сільського господарства / Інформація щодо співробітництва України з світовою організацією торгівлі. URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=306813d2-01e0-433e-aceb-0df8c6006032&title=sot> (дата звернення 31.08.2025).

10. Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_018#Text. (дата звернення 21.08.2025).

11. Чибісов Д.М. Правова природа Угоди про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (ТРПІС). *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2012. Випуск 19. Том 2. С.154–157.

12. Український національний офіс інтелектуальної власності. Круглий стіл. Обговорення на тему «Майно та майнові права інтелектуальної власності». 09.01.2025. URL: <https://nipo.gov.ua/majno-ta-majnovi-ip-prava-kruhlyj-stil/> (дата звернення 21.08.2025).

13. Зварун Б. Скасування Господарського кодексу: зміни в підходах до договірних відносин. *Закон і бізнес*. URL: <https://zib.com.ua/ua/165092.html> (дата звернення 21.08.2025).

14. Осетинська Г. Чи є доцільним скасування Господарського Кодексу України? URL: <https://unba.org.ua/publications/7706-chi-e-docil-nim-skasuvannya-gospodars-kogo-kodeksu-ukraini.html>. (дата звернення 21.08.2025).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-550-4-34>

ПОВНОВАЖЕННЯ ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ У ЗАПОБІГАННІ ТА ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В ОРГАНАХ ДЕРЖАВНОГО ТА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Пилипон Л. А.

студентка магістратури,

*Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
м. Дніпро, Україна*

Громадські організації відіграють ключову роль у протидії корупції в Україні, здійснюючи моніторинг діяльності влади, підвищуючи прозорість, проводячи адвокаційну діяльність, реалізуючи освітні ініціативи, залучаючи громадськість, співпрацюючи з міжнародними організаціями та ініціюючи судові процеси.

Корупція є однією з найгостріших проблем сучасного українського суспільства, яка гальмує економічний розвиток, підриває довіру до державних інституцій та погіршує якість життя громадян. У цьому контексті роль громадських організацій як незалежних суб'єктів, які контролюють діяльність влади та захищають інтереси суспільства, стає особливо важливою.

Щодо підтвердження актуальності наведемо наступні чинники, а саме:

- системний характер корупції: корупція проникає у всі сфери суспільного життя, вимагаючи комплексного підходу до її подолання;
- недостатність державних механізмів: державні органи часто не спроможні ефективно боротися з корупцією через недостатність ресурсів, політичну волю або корумпованість самих органів;
- високий рівень недовіри громадян: більшість українців не довіряють державним органам, що знижує ефективність державної політики;
- міжнародні зобов'язання: Україна взяла на себе міжнародні зобов'язання щодо боротьби з корупцією, виконання яких вимагає активної участі громадянського суспільства.

Мета дослідження полягає в аналізі ролі громадських організацій у протидії корупції в Україні та виявленні їхніх сильних сторін.

Отже, до повноважень громадських об'єднань можна віднести:

1. **Моніторинг діяльності влади.** Громадські організації (ГО) можуть здійснювати нагляд за діяльністю органів державного та місцевого самоврядування, збираючи інформацію про випадки корупції та привертаючи увагу суспільства до правопорушень. Так, наприклад, відповідно до п. 2, 3, 4 ч.1 ст.21 ЗУ «Про громадські об'єднання»: «...2) звертатися у порядку, визначеному законом, до органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб з пропозиціями (зауваженнями), заявами (клопотаннями), скаргами; 3) одержувати у порядку, визначеному законом, публічну інформацію, що знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації; 4) брати участь у порядку, визначеному законодавством, у розробленні проектів нормативно-правових актів, що видаються органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування і стосуються сфери діяльності громадського об'єднання та важливих питань державного і суспільного життя...» [1].

2. **Підвищення прозорості.** Громадські об'єднання сприяють підвищенню прозорості державних закупівель, фінансування проектів та інших важливих процесів через моніторинг і оприлюднення інформації для громадськості. Також, згідно п. 4 ч. 2 ст. 21 ЗУ «Про громадські об'єднання»: «...брати участь у здійсненні державної регуляторної політики відповідно до Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності».

3. **Адвокаційна діяльність.** Громадські об'єднання активно впливають на зміни в антикорупційному законодавстві, просуваючи політики, які сприяють підзвітності та боротьбі з корупцією. Тут можна ще сказати про те, що відповідно до ч.2 ст.14 ЗУ «Про запобігання корупції»: «...Громадський контроль за діяльністю Національного агентства з питань запобігання корупції (НАЗК) забезпечується через Громадську раду при Національному агентстві, яка складається з 15 осіб та формується відповідно до результатів відкритого та прозорого конкурсу» [2].

4. **Освітні ініціативи.** Організації проводять тренінги, семінари, просвітницькі кампанії для підвищення обізнаності населення та державних службовців щодо наслідків корупції і методів протидії їй.

5. **Залучення громадськості.** Громадські об'єднання створюють платформи для участі громадян у виявленні та повідомленні про випадки корупції, що сприяє ширшому залученню суспільства до боротьби з корупцією. Так, наприклад, у п. 17 ч.1 ст. 11 ЗУ «Про запобігання корупції» до повноважень Національного агентства з питань запобігання

корупції (НАЗК) належать: «...залучення громадськості до формування, реалізації та моніторингу антикорупційної політики...» [2].

6. **Співробітництво з міжнародними організаціями.** Це дозволяє впроваджувати міжнародний досвід антикорупційної діяльності та забезпечує тиск на державні структури для дотримання антикорупційних стандартів.

7. **Судові ініціативи.** Громадські об'єднання можуть виступати ініціаторами звернень до суду або надавати юридичну підтримку у справах, пов'язаних з корупційними правопорушеннями, що сприяє притягненню до відповідальності винних осіб.

Такі заходи підвищують ефективність громадського контролю, сприяють прозорості державних процесів і допомагають знизити рівень корупції в Україні.

Громадські організації є незамінним партнером держави у боротьбі з корупцією.

Діяльність громадських організацій сприяє підвищенню прозорості та підзвітності державних органів.

Залучення громадськості до боротьби з корупцією є одним з найефективніших способів подолання цієї проблеми.

Проведений аналіз чинного національного законодавства дозволяє констатувати, що громадські об'єднання відіграють одну з важливих ролей у формуванні та реалізації антикорупційної політики в Україні. Їхні повноваження, закріплені у чинному законодавстві, охоплюють широкий спектр напрямів – від моніторингу діяльності органів влади та підвищення прозорості державних процесів до адвокаційної та освітньої діяльності, залучення громадськості, міжнародного співробітництва та ініціювання судових процесів. Саме завдяки активності громадянського суспільства забезпечується ефективність громадського контролю й формується підґрунтя для підвищення довіри до діяльності органів публічної влади.

Література

1. Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2012 № 4572-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text> (дата звернення: 30.09.2025)/

2. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 30.09.2025)/

**ВЗАЄМОДІЯ ДЕРЖПРИКОРДОНСЛУЖБИ З ІНШИМИ
ПРАВОХОРОННИМИ ОРГАНАМИ ЩОДО ПРОТИДІЇ
НЕЗАКОННОМУ ПЕРЕПРАВЛЕННЮ ОСІБ
ЧЕРЕЗ ДЕРЖАВНИЙ КОРДОН УКРАЇНИ**

Полинюк Н. В.

*командир відділення 341 навчальної групи
факультету правоохоронної діяльності,
Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького
м. Хмельницький, Україна*

Ніколаєнко Т. Б.

*доктор юридичних наук, професор, полковник юстиції,
професор кафедри теорії права
та кримінально-процесуальної діяльності,
Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького (військова частина 9960)
м. Хмельницький, Україна*

Ефективна протидія незаконному переправленню осіб через державний кордон України сьогодні є одним із ключових завдань держави у сфері забезпечення національної безпеки. Це явище має складний і багаторівневий характер, воно пов'язане з діяльністю організованих злочинних угруповань, які активно застосовують сучасні технології, міжнародні зв'язки та корупційні схеми. Тому боротьба з ним неможлива без комплексного підходу, який включає вдосконалення міжвідомчої взаємодії, застосування сучасних технічних засобів, використання аналітичних платформ і залучення міжнародного досвіду.

З огляду на масштаби та складність проблеми, протидія незаконному переправленню осіб через державний кордон України вимагає узгоджених дій кількох державних структур. До цього процесу залучаються Державна прикордонна служба України (далі – Держприкордонслужба), Національна поліція, Служба безпеки України, Державна міграційна служба, митні органи. Втім, як показує практика, рівень координації діяльності між цими органами залишається не завжди є достатнім. Це спричиняє дублювання функцій органів, затримку у прийнятті необхідного, до втрати оперативної інформації, що значно знижує ефективність правоохоронної діяльності [4, с. 55].

Ключовою проблемою є відсутність єдиної інтегрованої інформаційної системи. Сьогодні кожна зі служб користується власними базами даних, які часто не синхронізуються між собою. Це унеможливує швидке встановлення осіб, які вже були причетними до організації незаконного переправлення осіб через державний кордон, не дає змоги чи мінімізує виявленню транснаціональних злочинних зв'язків. Створення міжвідомчої бази даних, яка міститиме відомості про маршрути, транспортні засоби, підроблені документи та підозрюваних осіб, дозволить своєчасно виявляти правопорушників і прогнозувати нові схеми їх діяльності.

Окреме значення має належність забезпечення оперативного обміну інформацією між правоохоронними структурами у режимі реального часу. Особливо це важливо для прикордонних регіонів, де злочинні угруповання можуть швидко змінювати маршрути залежно від ситуацій. Запровадження єдиного протоколу передачі даних дозволить скоротити час реагування та попередити використання нових каналів незаконного переправлення [1, с. 69].

Ефективним засобом протидії також є організація спільних оперативно-розшукових груп, що включають представників кількох правоохоронних органів. Такі групи забезпечують узгодженість дій від моменту збору інформації до затримання правопорушників. Вони також дозволяють нейтралізувати злочинні схеми, що охоплюють різні регіони країни, і мінімізувати ризики дублювання заходів.

Незаконне переправлення осіб через державний кордон має виразний транснаціональний характер. Багато організаторів перебувають за межами України та координують свої дії через міжнародні злочинні мережі. Тому важливим напрямом у цьому є співпраця з іноземними правоохоронними структурами та міжнародними організаціями. Регулярний обмін інформацією з прикордонними службами сусідніх держав, інтеграція у системи зокрема Інтерпол, Європол та FRONTEX підвищують ефективність протидії та дозволяє швидше виявляти транскордонні злочинні угруповання [3, с. 198].

Слід наголосити, що злочинні організації активно застосовують новітні засоби – зашифровані канали зв'язку, криптовалютні розрахунки, безпілотники для розвідки, спеціально обладнані транспортні сховища. Тому у таких умовах протидія можлива лише за допомогою сучасних технічних засобів. До пріоритетних належить впровадження систем відеоспостереження, тепловізорів, біометричного контролю, а також скануючих систем для перевірки транспортних засобів. Це значно ускладнює використання фальшивих документів і дозволяє виявляти приховані спроби переправлення.

У сучасних умовах важливо не лише фіксувати факти порушень, але й передбачати можливі загрози. Аналітичні системи моніторингу та

прогнозування дозволяють обробляти великі обсяги даних і виявляти закономірності у діях злочинців. Системи розпізнавання облич, бази даних повторних правопорушень, алгоритми машинного навчання – усе це інструменти, які дають змогу виявляти нові схеми ще до їх реалізації.

Практика країн Європейського Союзу демонструє ефективність поєднання технічних засобів, аналітики та спільних дій правоохоронних структур. Зокрема, діяльність FRONTEX довела можливість прогнозування міграційних потоків і попередження нелегальної міграції. Україна може адаптувати ці практики до власних умов, організовуючи спільні тренінги з іноземними партнерами та інтегруючи свої системи моніторингу у загальноєвропейський простір [2, с. 194].

Таким чином, удосконалення міжвідомчої взаємодії, використання сучасних технологій та аналітичних систем, а також міжнародна кооперація є ключовими умовами підвищення ефективності протидії незаконному переправленню осіб. Створення інтегрованих баз даних, запровадження єдиних протоколів обміну інформацією, організація спільних оперативних заходів і використання передових технічних рішень дозволять забезпечити надійний захист державного кордону України та нейтралізувати транснаціональні злочинні схеми.

Література

1. Дзюба М. А. Реформування правоохоронної системи України в контексті запровадження міжнародного досвіду. *The XIX International scientific and practical conference «Science, modern technologies and humanity: problems, theories and thoughts»*. Krakow, Poland, 12. С. 66–72. URL: <https://eu-conf.com/>

2. Мартянова Р.А. Досвід країн ЄС у сфері протидії нелегальній міграції: виклики та шляхи їх вирішення. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія : Публічне управління та адміністрування*. 2024. Т. 35 (74), № 1. С. 189–195.

3. Редька В., Пелих В., Копилов Е. Інструменти Інтерполу в забезпеченні ефективного міжнародного оперативно-розшукового співробітництва. *Universum*. 2025. № 21. С. 196–199.

4. Терлецький Є. До питання кримінальної відповідальності за незаконне переправлення осіб через державний кордон України. *СБУ в умовах війни в Україні: сучасні реалії та інноваційні стратегії забезпечення національної безпеки: матеріали міжнародної науково-практичної конференції*. 2024. С. 55–58.

ІННОВАЦІЙНА ЛЕКЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ МОДЕРНІЗАЦІЇ ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІН КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЦИКЛУ

Попович О. В.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції та прав людини,
Чернівецький навчально-науковий юридичний інститут
Національного університету «Одеська юридична академія»
м. Чернівці, Україна*

Успішне утвердження України як демократичної та правової держави безпосередньо залежить від ефективності проведення правової реформи, гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами, розвитку громадянського суспільства та підвищення якості юридичної освіти. В умовах воєнного стану та трансформаційних процесів, що охоплюють усі сфери суспільного життя, роль юридичної науки й освіти значно зростає, адже саме вони формують нове покоління юристів, здатних діяти в умовах невизначеності, захищати права людини та ефективно застосовувати закон.

Сучасні соціально-економічні та політико-правові виклики зумовлюють потребу оновлення не лише змісту, а й методів викладання правових дисциплін, особливо дисциплін кримінально-правового циклу, адже саме вони формують у здобувачів вищої освіти фундаментальні знання про природу кримінального правопорушення, його кваліфікацію, підстави та межі кримінальної відповідальності. Традиційні лекційні підходи часто обмежувалися передачею готової інформації, що робило здобувача вищої освіти пасивним слухачем. Натомість сучасна система юридичної освіти вимагає перетворення останнього з «об'єкта» навчання на активного учасника освітнього процесу, здатного до критичного аналізу та практичного застосування здобутих знань [1, с. 32].

Важливим інструментом реалізації такої трансформації є «інноваційні лекції» [2, с. 50]. Їх зміст полягає у використанні новітніх педагогічних і цифрових технологій, а також у залученні студента до творчого співробітництва з викладачем [3, с. 403]. Підготовка до такої лекції передбачає не лише ознайомлення з рекомендованою літературою та попередніми матеріалами, але й виконання інтерактивних завдань: складання опорних схем, розробку презентацій, аналіз судової практики, підготовку міні-досліджень. Це дозволяє майбутньому юристу не просто засвоювати теорію, а й виробляти навички практичного застосування.

З боку викладача інноваційна лекція вимагає більшої підготовки: добору нових кейсів, аналізу актуальних рішень Верховного Суду чи ЄСПЛ, використання інтерактивних методів (дискусій, проблемних запитань, правових симуляцій). Таким чином, викладач виступає не лише джерелом знань, а й модератором, консультантом і партнером студента.

Окремої уваги заслуговує застосування інноваційних лекцій у кримінальному процесі. Тут особливу роль відіграють методи моделювання судового розгляду чи відтворення діяльності слідчого. Такі лекції можуть мати форму інтерактивних симуляцій, де студенти отримують завдання підготувати позицію сторони обвинувачення чи захисту, обґрунтувати допустимість доказів, продемонструвати навички процесуальної аргументації. Це дозволяє максимально наблизити навчальний процес до реальної юридичної практики.

У межах «кримінології» інноваційні лекції ефективні у форматі аналітичних досліджень: здобувачі вищої освіти працюють зі статистикою злочинності, вивчають соціальні чинники девіантної поведінки, застосовують порівняльний аналіз для виявлення криміногенних тенденцій. Використання інтерактивних карт, онлайн-опитувань та інфографіки підсилює їхню залученість і розвиває навички прогнозування.

У «кримінально-виконавчому праві» інноваційні лекції дозволяють здобувачам вищої освіти моделювати ситуації, пов'язані з виконанням покарань, розглядати стандарти поведіння із засудженими, порівнювати українські норми з міжнародними. Це формує у студентів розуміння гуманістичних принципів кримінальної юстиції та вміння застосовувати міжнародні стандарти на практиці.

Серед основних переваг інноваційних лекцій у викладанні дисциплін кримінально-правового циклу можна виокремити такі:

1) активізація пізнавальної діяльності – підготовка здобувачів вищої освіти не лише до семінарів, але й до лекцій, що знімає проблему «пасивного слухача»;

2) диференційований підхід – викладач може оцінити рівень обізнаності здобувачів вищої освіти ще до лекції та адаптувати зміст підготовленого матеріалу;

3) оптимізація часу, оскільки основні визначення та базові положення вже опрацьовані здобувачем вищої освіти самостійно, більше уваги можна приділити складним і дискусійним аспектам дисципліни;

4) формування критичного мислення, завдяки інтерактивним завданням здобувачі вищої освіти навчаються аналізувати практичні ситуації, співвідносити теорію із судовою практикою, дискутувати й аргументувати власну позицію;

5) комплексність – інноваційні лекції дозволяють інтегрувати знання з кримінального права, процесу, кримінології та кримінально-виконавчого права, що створює цілісне бачення системи кримінальної юстиції [4, с. 65].

Отже, інноваційна лекція у викладанні дисциплін кримінально-правового циклу не лише розширює можливості пізнавальної діяльності здобувачів вищої освіти, а й сприяє їх професійному становленню, формуванню аналітичних здібностей та практичних навичок. Водночас вона стимулює і сам розвиток викладача, адже вимагає постійного вдосконалення методичного інструментарію, підвищення рівня наукової і педагогічної майстерності. Такий підхід створює умови для якісної підготовки майбутніх фахівців кримінальної юстиції, здатних ефективно діяти в сучасному правовому середовищі.

Література

1. Моца А. А. Інноваційні технології навчання у вищій юридичній освіті України: роль та значення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право.* 2016. Випуск 37. Том 1. С. 31–37.
2. Брюховецька О. В. Інноваційний формат університетської лекції в сучасному освітньому процесі. *Післядипломна освіта в Україні.* 2012. № 2. С. 50–54.
3. Волкова Н. П. Педагогіка : посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Видавничий центр «Академія», 2001. 576 с.
4. Медведовська Т. Інноваційна лекція як засіб розвитку пізнавальної самостійності студентів вищих навчальних закладів. *Вища освіта України.* 2012. № 1. Т. 1. С. 63–67.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЄДНОСТІ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ У ГОСПОДАРЬСЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Проскурня Т. В.

*членкиня Комітету з питань господарського права та процесу,
Національна асоціація адвокатів України, адвокатка,
керівна партнерка,
Адвокатське об'єднання «Група бізнес партнерів»
м. Київ, Україна*

Вступ. Питання забезпечення єдності судової практики в господарському процесі в умовах воєнного стану є поточним предметом наукових досліджень українських правників. Існуючі механізми є недосконалими і потребують доопрацювання. Міжнародний досвід щодо цих питань може суттєво вплинути на формування єдиної судової практики в Україні, що відповідає обраному євроінтеграційному курсу країни.

Результати дослідження. Забезпечення єдності судової практики є однією з основних засад функціонування судової влади, що безпосередньо впливає на рівень правової визначеності та довіри до правосуддя. В українському правосудді сформовано низку відповідних механізмів, основу яких становить діяльність Верховного Суду, правові висновки якого є обов'язковими для судів нижчих інстанцій, а також механізм відступу від раніше сформованих таких висновків з відповідним мотивуванням.

Вирішального значення в цьому відношенні набув Висновок № 20 (2017) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету міністрів Ради Європи про роль судів у забезпеченні єдності застосування права (далі – Висновок КРЕС № 20 [1]), у якому механізми забезпечення єдиної судової практики було поділено на формальні (розгляд вищими судами скарги однієї зі сторін провадження, надання офіційного тлумачення стосовно суто абстрактного характеру тощо), напівформальні (регулярні заплановані зустрічі суддів) та неформальні (правова освіта та тренінги).

Загалом процес конвергенції судової практики може виникати: (1) коли узгодження правозастосовної діяльності відбувається на різних інстанційних рівнях; (2) в межах однієї інстанції, зазвичай, у суді касаційної інстанції. У свою чергу суб'єктами, які здійснюють відповідні процеси, можуть бути як суди, так і інші органи влади в силу наданим законом повноважень.

Стосовно першої ситуації, основним завданням вищих судів є виправлення процедурних або суттєвих помилок у тлумаченні нижчих судів.

У Німеччині, наприклад, касаційний перегляд у державі є допустимим лише за умови дотримання двох вимог: (1) має бути питання права, що має фундаментальне значення; (2) ситуація повинна бути такою, що рішення Федерального суду є необхідним для розвитку права або для забезпечення єдиної судової практики [2, с. 21].

У контексті порівняння з німецькою системою, стаття 287 Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК України) встановлює більш широкі умови для касаційного оскарження. Водночас, Верховний Суд також не здійснює розгляд справи по суті, не встановлює обставини, що не були встановлені судами попередніх інстанцій, а лише перевіряє правильність застосування судом першої та апеляційної інстанції норм матеріального і процесуального права (ст. 300 ГПК України) [3].

Разом з тим, іноді трапляються випадки, коли питання правильного застосування правової норми виникає безпосередньо у суді найвищої інстанції, що потребує застосування додаткових механізмів з метою забезпечення єдності в судовій практиці в господарському судочинстві.

Так, у Франції пленарне засідання Касаційного суду, яке складається з усіх головуючих суддів та старших суддів палат суду, а також одного судді від кожної палати, що в цілому становить дев'ятнадцять членів, приймає рішення з питань, що мають суспільне значення. Передача справи до пленарного засідання вирішується, коли справа порушує питання принципу або якщо виникає розбіжність між судами нижчих інстанцій та Касаційним судом. Важливою особливістю касаційного рішення, ухваленого на пленарному засіданні, є те, що суд, який передав справу, повинен дотримуватися рішення Касаційного суду з питань права, які вже були вирішені останнім. Крім того, справа може бути передана на розгляд Змішаної палати, якщо вона належить до юрисдикції декількох палат або якщо питання було або може бути вирішене по-різному в різних палатах. Рішення Змішаної палати мають на меті створити прецедент і покласти край розбіжностям у думках палат з питань права [2, с. 20].

Окрім зазначених засобів забезпечення судової практики як таких, важливим аспектом є природа рішень верховних судів в контексті їх обов'язковості в державах континентального права.

У цьому відношенні цікавим є досвід Литви, адже хоча її Конституція не передбачає регулювання єдиного застосування права, згідно з доктриною Конституційного Суду прецеденти вважаються джерелами права; посилання на прецеденти є умовою єдиного (послідовного, узгодженого) застосування прецедентного права разом із принципом справедливості, передбаченим Конституцією [2, с. 16, 19].

Хоча Україна як країна континентального права формально не визнає прецедент як джерело права, чинним законодавством передбачено, що при виборі і застосуванні норми права до спірних правовідносин суд враховує висновки щодо застосування норм права, викладені в постановах Верховного Суду (ст. 236 ГПК України) [3].

Варто зазначити й про те, що суд сприяє конвергенції правотлумачення також у ролі інституції, функції якої зводяться не лише до відправлення правосуддя.

Так, наприклад, Федеральні суди Німеччини публікують свої рішення на власних веб-сайтах, які є безкоштовними для всіх. Крім того, окремі рішення судів вищої інстанції, ухвалені з 2010 року, доступні для громадськості безкоштовно на веб-сайті [4]. Вплив рішень Федерального суду правосуддя також пояснюється тим, що юридична практика часто керується цими рішеннями. Наприклад, банки та страхові компанії часто посилаються на «рішення з Карлсруе», як це відбувається в Італії з «міланськими рішеннями» [2, с. 23, 24].

Важливість *jurisprudence constante* в сучасних реаліях простежується також через те, що потреба однакового застосування правових норм для судів виходить за межі державних кордонів.

Так, станом на 2010 рік кількість цитувань, зроблених австрійськими судами, що мали виключно компаративістську природу, державою походження якої є Німеччина, становила 436, адже значна частина німецького комерційного та корпоративного права була введена в Австрії в 1938 році з деякими змінами й не була скасована після 1945 року [5, с. 20, 54].

Досвід Австрії певною мірою корелюється з українським, адже через збройну агресію РФ відбулось остаточне визначення напрямів розвитку держави в правовій сфері. Набуття Україною статусу кандидата на членство в ЄС зумовило активізацію роботи уряду з наднаціональними інституціями в частині нормотворення, спрямовану на апроксимацію українського законодавства з європейським. Важливу роль у цьому відношенні відіграє також судова гілка влади. Попри відсутність правового зв'язку між національною судовою системою та Судом ЄС на законодавчому рівні, українські суди почали посилатися на його практику у своїх рішеннях.

Зокрема, у п. 8.69 постанови Великої Палати Верховного Суду від 17.04.2024 у справі № 910/13988/20 Велика Палата зазначалося, що доктрина «мовчазної згоди», як вона закріплена у праві ЄС, не запроваджена у законодавстві України, однак посилається на її тлумачення у праві ЄС для ілюстрації того, що у питанні охорони та захисту прав на торговельні марки можливим і навіть таким, що має бути однаковим у всіх державах-учасниках ЄС, є підхід, за яким два власники торговельних

марок, які тривалий час використовували їх для просування своєї продукції, можуть надалі добросовісно використовувати їх [6].

Попри те, що звернення Великої Палати відбулося *obiter dictum*, не як до джерела права, це не відміняє факт існування компаративного посилання з метою забезпечення єдності судової практики в сфері господарювання на наднаціональному рівні.

Висновки. Подальша праця над забезпеченням єдності судової практики в умовах воєнного стану потребує комплексного поєднання національних інструментів і міжнародного досвіду сприятиме передбачуваності і стабільності господарських правовідносин та значно вплине на рівень економічного розвитку в країні. Використання європейських стандартів забезпечить гармонізацію національного законодавства з європейськими нормами права та пришвидшить інтеграцію України у міжнародний правовий простір.

Література

1. Висновок № 20 (2017) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету міністрів Ради Європи про роль судів у забезпеченні єдності застосування права. Офіційний портал Вищої ради правосуддя: вебсайт. URL: <https://tm.coe.int/ccje-opinion-no-20-2017-ukr/1680a54ba1> ; с. 832–833.
2. Огляд національних механізмів забезпечення єдності судової практики: у Франції, Німеччині, Італії та Литві, грудень 2022 рік. Офіційний сайт Ради Європи. вебсайт. URL: <https://tm.coe.int/overview-of-the-national-mechanisms-to-ensure-uniformity-of-judicial-p/1680af07ad>
3. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 03.10.2017 №2147-VIII / Верховна Рада України. *Голос України*. 2017. 11. 28.11.2017 N 221–222, ст. 236.
4. Офіційний сайт Федерального міністерства юстиції Федеративної Республіки Німеччина. вебсайт. URL: www.rechtsprechung-im-internet.de
5. MARTIN GELTER & MATHIAS M. SIEMS. Working Paper 30 April 2010. вебсайт. URL: https://extranet.sioe.org/uploads/isnie2010/siems_gelter.pdf
6. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 17 квітня 2024 р. у справі № 910/13988/20, провадження № 12-3гс23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118601114> (дата звернення 08.10.2025 р.).

ПОГРОЗА ЗАСТОСУВАННЯ ЯДЕРНОЇ ЗБРОЇ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Станкевич Р. В.

*аспірант кафедри міжнародного права,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
військовослужбовець
м. Львів, Україна*

Ядерна зброя належить до найнебезпечніших засобів збройної боротьби, адже її застосування або навіть погроза застосування створює екзистенційну загрозу для людства. Я твердо переконаний: погроза застосування ядерної зброї не є промовистою риторикою, а корінним викликом міжнародному праву і людській безпеці. Коли держава використовує перспективу ядерної дії як засіб тиску, вона перекидає межу між політикою і правопорушенням – і робить це на шкоду не лише одній державі, а всьому світовому порядку. Після 24 лютого 2022 року ми вступили у фазу, коли публічні сигнали про можливе застосування ядерної зброї супроводжувалися конкретними діями, що загрожували ядерній інфраструктурі України, і саме тому предмет мого аналізу – не абстрактна доктрина, а реальні правові наслідки ядерного шантажу в умовах гібридної агресії.

Правова платформа цієї оцінки незмінна: заборона застосування сили та її погрози закріплена у статті 2 пункті 4 Статуту Організації Об'єднаних Націй і має характер імперативної норми (*jus cogens*). Це не декларація без практичної ваги – відступ від цієї норми руйнує основу міжнародного конституціоналізму, як слушно підкреслював Джеймс Кроуфорд у своїх працях [2, с. 89]. Українські дослідники також наголошують на цьому: М. Буроменський вказує, що «погроза силою підриває ідею колективної безпеки» і що правова заборона погрози має реальний імперативний характер [9, с. 87]. На мою думку, саме такий імперативний характер і робить неприйнятними всі форми ядерного шантажу.

Судова практика і доктрина роз'яснюють наслідки: у консультативному висновку Міжнародного Суду *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons* (1996) Суд визнав, що законність погрози залежить від законності передбачуваного застосування [3]. Проте той самий Суд і окремі судді вказали на унікальну руйнівну природу ядерної зброї, через що дотримання принципів міжнародного гуманітарного права – розрізнення та пропорційність – у разі її застосування виявляється практично

неможливим. У своїй окремій думці суддя Міжнародного Суду Christopher G. Weeramantry наголошував на глибокій несумісності ядерної зброї з гуманітарними стандартами і на небезпеці, яку несе навіть сама її загроза [3, окрема думка]. Цю позицію підтримують сучасні праці правознавців: Й. Дінштейн підкреслює, що ядерна зброя по своїй суті виходить за межі принципів пропорційності й необхідності [6, с. 214].

Водночас сучасна агресія проти України додає до цієї проблеми конкретику і гостроту: мілітаризація і захоплення окремих об'єктів ядерної інфраструктури, регулярні обстріли в зоні Запорізької атомної електростанції, удари поблизу Хмельницької атомної електростанції та бойові дії в Чорнобильській зоні створюють безпосередню небезпеку ядерної аварії. Я вважаю, що ці факти становлять не поодинокі інциденти, а складову стратегії, що поєднує фізичні ризики і психологічний тиск – тобто гібридний сценарій ядерного шантажу. Як зазначав Крістофер Грінвуд, атаки на об'єкти, які містять небезпечні сили, відображають особливу заборону у нормі міжнародного гуманітарного права, оскільки ураження таких об'єктів неминуче спричинює значну шкоду цивільному населенню [4, с. 221].

Особливу тривогу викликає статус Чорнобильської зони: нестабільність конструкцій саркофага, ризики при порушенні охоронних систем та зараження територій мають довгостроковий екологічний характер. Я вважаю недоречним і небезпечним сприймати такі ризики як «втрати інфраструктури» – вони є екзистенційними, оскільки масштаби радіоактивного забруднення не обмежуються межами України і можуть торкнутися десятків мільйонів людей у Європі. У такому контексті позиція Ф. Сендса щодо екологічних наслідків ядерних інцидентів є визначальною: екологічна шкода від подібних подій має міжпоколінний та міжнародний характер і набуває рис порушення фундаментальних норм [5, с. 142].

З огляду на те, що погроза застосування ядерної зброї супроводжується реальними діями, ми маємо справу з міжнародно-протиправною поведінкою, яка породжує відповідальність держави. Норми Проекту статей про відповідальність держав (2001) встановлюють просте правило: дії органів держави приписуються самій державі, незалежно від того, чи дія була погоджена на вищому рівні чи здійснена «самі по собі» [7, с. 134]. Отже, заперечення відповідальності через посилення на «окремі заяви посадовців» є формальним ухилянням від реальності. Українські вчені – зокрема О. Задорожній та М. Шумило – вказують, що агресія та пов'язаний з нею шантаж формують підстави для міжнародних примусових заходів, у тому числі санкцій та інших контрзаходів, які мають бути застосовані колективно [11; 12, с. 211].

У цьому контексті варто підкреслити і моральний вимір: ядерний шантаж посягає на фундаментальне право людства на виживання

і на право майбутніх поколінь на безпечне довкілля. Таке посягання виходить за межі класичної концепції міждержавних правопорушень і порушує імперативні норми *jus cogens*, що викликає обов'язки *erga omnes* для всього міжнародного співтовариства. Як слушно зазначає E. de Wet, толерантність до відступу від *jus cogens* означає загрозу руйнування міжнародного правопорядку [8, с. 61]. На мою думку, це вимагає не лише політичної реакції, але й чіткої юридичної позиції: міжнародне співтовариство має визнати явище ядерного шантажу міжнародно-протиправним, документувати факти і застосовувати правові механізми відповідальності.

Щодо можливих нормативних і практичних відповідей: по-перше, необхідна чітка кваліфікація дій у міжнародних актах та судових документах як таких, що містять елементи агресії і порушення імперативних норм. По-друге, слід активізувати механізми міжнародного розслідування щодо інцидентів на ядерних об'єктах та підготувати міжнародні запити до уповноважених органів, включно з Міжнародною атомною енергетичною агенцією, з метою збору доказів і забезпечення юридичної оцінки. По-третє, необхідно розглянути шлях притягнення до міжнародної відповідальності конкретних посадових осіб у випадках, коли їхні дії або рішення містять елементи злочину агресії чи інших міжнародних злочинів, що спричинили або істотно підвищили ризик масового ураження цивільного населення.

Підсумовуючи, я стверджую: погроза застосування ядерної зброї у межах збройної агресії російської федерації проти України – це юридично і морально неприйнятний акт, який порушує як Статут Організації Об'єднаних Націй, так і основоположні принципи міжнародного гуманітарного та екологічного права. З огляду на конкретні факти щодо Запорізької, Хмельницької і Чорнобильської атомних станцій, ми бачимо поєднання фізичної загрози та політичного шантажу – і це вимагає рішучої правової відповіді на міжнародному рівні.

Література

1. Cassese A. *International Law*. Oxford: Oxford University Press, 2005. 558 p.
2. Crawford J. *State Responsibility: The General Part*. Cambridge : Cambridge University Press, 2013. 825 p.
3. International Court of Justice. *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons: Advisory Opinion of 8 July 1996*. Hague : ICJ, 1996. (див. також окрему думку судді Christopher G. Weeramantry).
4. Greenwood C. *International Humanitarian Law and the Nuclear Question*. *International and Comparative Law Quarterly*. 1987. Vol. 36(2). P. 210–225.

5. Sands P. Principles of International Environmental Law. 4th ed. Cambridge : Cambridge University Press, 2018. 670 p.
6. Dinstein Y. War, Aggression and Self-Defence. 7th ed. Cambridge : Cambridge University Press, 2021. 512 p.
7. International Law Commission. Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries. UN Doc. A/56/10, 2001.
8. de Wet E. The International Constitutional Order. International and Comparative Law Quarterly. 2004. Vol. 53(1). P. 51–76.
9. Буроменський М., Кучик О. Заборона сили та сучасні виклики міжнародному праву. Харків : Право, 2021. 312 с.
10. Буткевич В. Г. Міжнародне право: підручник. Київ : Либідь, 2012. 728 с.
11. Задорожній О. В. Агресія Росії проти України: міжнародно-правова оцінка. Київ : К.І.С., 2016. 440 с.
12. Шумило М. І., Репецький В. М. Міжнародне публічне право : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2020. 592 с.
13. Кучик О. Д. Заборона сили в міжнародному праві : монографія. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2019. 280 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-550-4-39>

ОСОБЛИВОСТІ ПРЕДСТАВНИЦТВА У ВІДНОСИНАХ ІЗ НАДАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ У СФЕРІ БУДІВНИЦТВА

Туровець Ю. М.

*кандидат юридичних наук, доцент, заслужений юрист України,
професор кафедри кримінального права та процесу,
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова
м. Хмельницький, Україна*

Серед суб'єктів відносин з адміністративних послуг у сфері будівництва варто виділяти суб'єкти надання послуг, суб'єкти звернення, суб'єкти супроводження послуги, а також суб'єкти контролю.

Разом із тим переважно наукові розвідки торкаються питань суб'єктів надання чи контролю як таких, що виконують функції держави і до них ставляться особливі вимоги. Проте, визначення кола суб'єктів звернення з адміністративних послуг у сфері будівництва має важливе значення, оскільки в цьому випадку мова може йти про учасників правовідносин з різним правовим статусом, правосуб'єктністю та колом повноважень,

де важливо встановити, в тому числі, підставу для звернення за такою послугою, а також наслідки невиконання вимог законодавства щодо подання тих чи інших документів, що в результаті може стати підставою для відмови в наданні послуги.

Суб'єктами звернення за адміністративними послугами в сфері будівництва можуть бути фізичні особи, фізичні особи-підприємці, юридичні особи. Суб'єкт звернення може подати документи такими способами: особисто; через представника або законного представника (якщо це передбачено законом); поштою (рекомендований лист з описом вкладення, якщо це передбачено законом); засобами телекомунікаційного зв'язку (якщо це передбачено законом); через реєстрацію та заповнення відповідних форм на порталі Єдиної державної електронної системи у сфері будівництва чи Порталі «Дія».

У випадку, коли документи подає представник (законний представник), відповідний суб'єкт має подати відповідні підтвердуючі документи у порядку, визначеному ЦК України та Порядком вчинення нотаріальних дій. За результатами розгляду заяви на надання послуги вихідний пакет документів передається суб'єкту звернення особисто під підпис або в інший прийнятний спосіб, згідно з законодавством у випадку, коли мова йде про послуги, що надаються через відповідні електронні системи.

Стаття 92 ЦК України передбачає, що юридична особа набуває цивільних прав та бере на себе цивільні обов'язки через свої органи, які діють відповідно до закону або установчих документів, а ч. 3 ст. 92 ЦК при цьому встановлює: «Орган або особа, яка відповідно до установчих документів юридичної особи чи закону виступає від її імені, зобов'язані діяти в інтересах юридичної особи, добросовісно і розумно, й не перевищувати повноважень». Таке формулювання підкреслювало представницький характер дій, який тепер можна вивести з тлумачення зазначених норм, адже, діяльність органів юридичної особи розглядається так само, як і діяльність представника.

На представницький характер дій органів юридичних осіб вказує також п. 2 ч. 1 ст. 42 ЦПК України, який передбачає, що повноваження представників мають бути посвідчені довіреністю юридичної особи або документами, що посвідчують службове становище і повноваження її керівника.

Тобто керівник юридичної особи вважається, поряд із представником за довіреністю, представником юридичної особи. Однак, варто підтримати точку зору С.А. Чванкін, що визнання органу юридичної особи її представником теоретично невірне, оскільки неминуче веде до висновку про відсутність повної процесуальної дієздатності у юридичних осіб. Органи юридичної особи є його частиною і не виступають самостійним суб'єктом права. Саме тому для участі органу юридичної особи у процесі

довіреність не вимагається. Без своїх органів юридична особа не здатна була б діяти як суб'єкт права. Це дає можливість, не ототожнюючи органи юридичної особи із самою юридичною особою [1].

В цьому контексті в розрізі нашого дослідження варто констатувати, що такими органами (представниками) юридичних осіб можуть бути різні суб'єкти залежно від виду запитуваної послуги.

У спеціальній літературі можна знайти два підходи до визначення поняття адміністративного представництва (однак варто зазначити, що переважно мова йде про адміністративне процесуальне представництво, тому ви будемо говорити в цьому контексті про можливість ідентифікації таких тверджень для представництва в межах надання адміністративних послуг:

1) це правовідносини, в результаті яких одна особа, представляючи іншу в межах своїх повноважень, здійснює процесуальні дії [2, с. 282];

2) вчинення процесуальних дій, вчинених особою, наділеною певними повноваженнями, від імені іншої особи та в її інтересах [3, с. 314].

Тобто, як зазначає М.І. Смокович, в першому випадку представництво розглядається за допомогою правовідносин, у другому – процесуальної діяльності самого представника [4].

Розглядаючи представництво в адміністративному процесі як систему процесуальних дій, автор зазначає, що представник виступає активним учасником судового процесу, а його діяльність спрямовується на одержання найкращого правового результату для довірителя. Фактично те саме відбувається в межах представлення інтересів заявника при отриманні адміністративної послуги в сфері будівництва.

Результатом дій представника можуть бути зміна чи припинення, а також виникнення та реалізація процесуальних прав і обов'язків особи, яку представляє. Проте, на думку окремих дослідників, такий підхід має ряд недоліків. Зокрема, дозволяє розглядати лише зовнішні явища та врегульовані нормативно відносини, нехтуючи суттю представництва та його місцем у правовій системі. Разом із тим такий підхід не дозволяє врахувати зміст самих правовідносин, які відбуваються між представником та особою, які він представляє, чи між представником та судом.

Інший підхід дозволяє розглядати правозаступництво як наявність відносин між представником і особою та між представником і судом, проте не враховує, що, окрім процесуальних правовідносин, де суд є обов'язковим елементом, є й інші, а отже, не є вичерпним.

Таким чином, окремі автори вказують, що представництво в адміністративному процесі слід визначати як сукупність трьох елементів, об'єднаних в один інститут: дій, норм та правовідносин. Отже, представництво визначають як вчинення в судовому процесі однією особою (представником) у межах наданих повноважень юридичних дій від імені

іншої особи з метою захисту її прав та законних інтересів або реалізації її прав чи обов'язків [5, с. 112].

Відповідно до Ст. 26-1 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності», якщо документи подаються особисто, заявник пред'являє документ, що посвідчує його особу відповідно до Закону України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус». У разі якщо заявником є іноземець або особа без громадянства, документом, що посвідчує особу такого заявника, є національний, дипломатичний чи службовий паспорт іноземця або інший документ, що посвідчує особу.

У разі подання документів представником власника (співвласників) об'єкта нерухомого майна заявник додатково пред'являє документ, що засвідчує його повноваження.

Документ, що засвідчує повноваження представника, виданий відповідно до законодавства іноземної держави, повинен бути легалізований (консульська легалізація чи проставлення апостилю) в установленому законодавством порядку, якщо інше не встановлено міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Такий документ повинен бути перекладений на державну мову із засвідченням вірності перекладу з однієї мови на іншу або підпису перекладача в установленому законодавством порядку.

Вказані нами аспекти представництва в одержанні адміністративних послуг в сфері будівництва, свідчать про широку палітру питань, що варті уваги та дослідження, зважаючи на обсяг та видову характеристику досліджуваних нами послуг. В тому числі, ці питання будуть актуалізуватися з часом завершення повномасштабного вторгнення, коли збільшиться число іноземних інвесторів в розбудову держави, а також збільшить число власників земель.

Література

1. Чванкін С. А. Особливості представництва юридичних осіб у цивільному процесі. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. Вип. 51. С. 114–121.
2. Куйбіда Р. О., Шишкін В. І. Основи адміністративного судочинства та адміністративного права. Київ : Старий світ, 2006. 435 с.
3. Кузьменко О. В., Гуржій Т. О. Адміністративне процесуальне право України : підручник. Київ : Атіка, 2008. 416 с.
4. Смокович М. І. Системний аналіз норм національного законодавства, які регулюють представництво в адміністративному процесі. *Правова позиція*. 2020. № 2(27). С. 48–53.

5. Погребняк М. Особливості юридичної конструкції та суті правовідносин представництва в адміністративному судочинстві: компаративістський аспект. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 2. С. 108–114.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-550-4-40>

СУД ЯК СУБ'ЄКТ ЗАПОБІГАННЯ РЕЦЕДИВНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

Хайнацький Є. С.

*кандидат юридичних наук, суддя,
Печерський районний суд міста Києва
м. Київ, Україна*

Варто зазначити, що в сучасній правовій літературі проблеми запобігання кримінальних правопорушень приділено достатньо уваги. Водночас, що стосується суду як суб'єкта запобігання рецидивній злочинності даному предмету дослідження вітчизняні вчені приділяють не достатньо уваги. Проведений нами аналіз позицій вітчизняних вчених з цього приводу, створив підрунтю надати пропозицію щодо включення до складових правового статусу суду, запобігання рецидивної злочинності.

Такий підхід ґрунтується нами на тому, що соціально-правова сутність запобіжної діяльності суду України відтворюється й конкретизується у змісті її функцій, які характеризують головні напрямки її роботи по виконанню покладених на неї завдань. Оскільки головним завданням суду є здійснення правосуддя та забезпечення права кожного на справедливий суд, захист прав, свобод і законних інтересів осіб, а також розгляд справ відповідно до встановлених процедур і закону, ми вважаємо, що при розгляді кримінального провадження за вчинене особою повторного кримінального правопорушення суд має враховувати його вид, кваліфікуючі ознаки, санкцію і судимість та соціальну поведіку.

Саме тому, враховуючи надзвичайну важливість та актуальність вирішення питання щодо змісту функції суду у сфері запобігання рецидивної злочинності та її співвідношення з призначенням покарання за повторне кримінальне правопорушення, варто проаналізувати її через призму кримінологічної науки.

Так, вітчизняна вчена В.С. Батиргаєва вважає, що «при всій аксіоматичності твердження, що рецидивна злочинність – константа злочинності за будь-якої державі, треба наголосити й на тому, що її природа

відрізняється своєрідністю, оскільки це навіть не окремий вид злочинних проявів у структурі загальної злочинності, а системне утворення яке відіграє роль конструктора, фенотипу й кореляти кримінологічної діяльності» [1, с. 5].

Інші вітчизняні вчені О.Г. Колб, І.М. Копотун, розглядаючи кримінологічну характеристику та запобігання рецидивної злочинності дійшли висновку, що «боротьба з рецидивною злочинністю в Україні являє собою один із головних напрямів діяльності правоохоронних органів і суду щодо підтримки правопорядку в суспільстві, а також забезпечення безпечних умов життєдіяльності окремої взятої особи, суспільства та держави в цілому» [2, с. 519].

Варто також зазначити, що у чинному Кримінальному процесуальному кодексу України (КПК України) [3] також нема спеціальної норми, яка передбачала б обов'язок суду запобігати причинам й умовам вчинення особою повторного кримінального правопорушення і реагувати на них відповідним поданням.

На нашу думку, це пов'язано з позицією Європейського суду з прав людини у справі «Дактарас проти Литви» [4] щодо необхідності суворого дотримання принципу презумпції невинуватості як однієї зі складових вимог справедливого судового розгляду. Зокрема, на думку Суду, виявлення причин і умов вчинення кримінального правопорушення й реагування на це відповідним процесуальним документом – поданням судді до органу досудового розслідування або прокурору, є достатньою підставою для припущення, що посадова особа яка розслідувала факт повторного вчинення кримінального правопорушення, не надала суду ґрунтовних доказів про те, що особа під час відбування покарання в місцях несвободи ДКВС України не стала на шлях виправлення. А тому, це може бути свого роду тиском на суд, який виносить від імені держави вирок.

Звичайно вітчизняні вчені в галузі кримінального процесуального права не завжди підтримують позицію кримінологів щодо виявлення причини й умови вчинення кримінального правопорушення, а особливо повторного, і реагувати на них у кримінальному процесі.

Ми звичайно не підтримуємо таку позицію процесуалістів, оскільки в практиці суду дуже часто виникає питання призначення покарання особі, які вчинили повторне кримінальне правопорушення та є раніше судимою. Більше того, з огляду на зміст вчиненого кримінального правопорушення, характеристики особи, яка його вчинила, суд може посилити покарання або звільнити від відбування покарання.

Звичайно розв'язання даної проблеми, як зазначає вітчизняний науковець А.А. Вознюк можна шляхом диференційованого підходу до призначення узгодженого покарання, залежно від обставин, що пом'якшують та

об'ячують покарання, особи винного та результатів позитивної після злочинної поведінки[5, с. 802].

Отже викладене, а також результати проведеного нами дослідження доводять доцільність закріпити в Конституції України (статті 124, 125, 126) та в Законі України «Про судоустрій і статус суддів» функцію суду запобігати рецидивній злочинності в Україні шляхом винесення окремої ухвали.

Література

1. Батиргаєва В. С. Рецидивна злочинність в Україні: соціально-правові та кримінологічні проблеми : монографія. Х. : Право. 2009. 576 с.

2. Кримінологія : підручник [Текст] / О. М. Джужа, В. В. Василевич, В. В. Черней, С.С. Чернявський та ін. ; за заг ред д-ра юрид наук,проф. В. В. Черня ; за наук.ред.д-ра юрид. наук, проф. О. М. Джужі. Київ : ФОП Маслова. 2020. 612 с.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квіт. 2012 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88 (зі змін. та доповн.; ред. від 11 черв. 2016 р.) [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

4. Cooley R. W. Predecessors of federal Attorney General: the Attorney General in England and American colonies / Rita W. Cooley. *The American journal of legal history*. 1958. No. 4. Vol. 2. P. 304–312.

5. Вознюк А. А. Кримінальна відповідальність за створення злочинних об'єднань та участь у них : монографія . Київ : ФОП Маслаков. 2018. 928 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-550-4-41>

ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК КОЛІЗІЙНИХ НОРМ ПРАВА ВЛАСНОСТІ

Хіва Султан

*здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
кафедри цивільно-правових дисциплін та статистики,
Міжнародний гуманітарний університет
м. Одеса, Україна*

Право власності є ключовою категорією цивільного права, а в міжнародному приватному праві (МПП) воно набуває особливого значення через транскордонний характер відносин. Колізійні норми, що визначають застосовне право до відносин власності з іноземним елементом,

формувалися століттями під впливом правових, економічних і соціальних факторів. Ця стаття аналізує етапи розвитку колізійних норм права власності, їх вплив на сучасне МПП та особливості застосування в Україні.

Формування колізійних норм права власності розпочалося в середньовічній Європі, коли торговельні зв'язки вимагали вирішення спорів із іноземним елементом. У XIII–XIV століттях в Італії зародилася теорія статутів, яка стала основою МПП. Італійський юрист Бартолус де Сассоферрато (1313–1357) розрізняв статути реальні (*statuta realia*) для речового права та персональні (*statuta personalia*) для особистих відносин. Для нерухомого майна застосовувався принцип *lex rei sitae* (закон місця розташування речі), який став основою регулювання права власності [1].

Цей принцип ґрунтувався на територіальній прив'язці: право власності на нерухомість визначалося законом країни, де майно розташоване. Для рухомого майна частіше використовувалася *lex domicilii* (закон місця проживання власника), що відображало його мобільність. Як зазначає Дайсі у праці «The Conflict of Laws», ці принципи були спробою систематизації в умовах феодалної роздробленості [1].

У XVII–XVIII століттях, із формуванням національних держав, колізійні норми почали набувати чіткості. У Франції Кодекс Наполеона (1804) закріпив *lex rei sitae* для нерухомості, вплинувши на континентальну Європу. Ульріх Губер у трактаті «De conflictu legum» (1684) запропонував розмежування права власності залежно від типу майна та місця його знаходження [2]. У Великобританії, де домінувало загальне право, суди спиралися на прецеденти, що ускладнювало уніфікацію [1].

Для рухомого майна, яке переміщувалося через кордони, виникли альтернативні прив'язки, як-от *lex loci actus* (закон місця вчинення правочину). Це відображало зростання торгівлі та потребу в гнучкіших нормах.

У XIX столітті глобалізація та індустріалізація посилили потребу в уніфікації колізійних норм. У цей період принцип *lex rei sitae* для нерухомості та комбінація *lex domicilii i lex originis* (закон місця походження майна) для рухомого майна стали стандартами [1]. На початку XX століття з'явилися міжнародні договори, наприклад, Гаазька конвенція 1955 року про право, застосовне до міжнародного продажу товарів, яка врегулювала окремі аспекти права власності [3].

В Україні, яка в XIX столітті входила до складу Російської імперії, колізійні норми залишалися фрагментарними. Після 1991 року Україна почала формувати власне МПП, зокрема через Закон «Про міжнародне приватне право», який закріпив *lex rei sitae* для нерухомості та *lex loci actus* для рухомого майна [4].

У другій половині XX століття глобалізація призвела до уніфікації колізійних норм. Конвенція ООН про договори міжнародної купівлі-

продажу товарів 1980 року (CISG) встановила правила щодо переходу права власності в торгівлі, залишивши простір для національного права [5]. У ЄС Регламенти Рим I (2008) і Брюссель I bis (2012) уточнили застосування колізійних норм до речових прав [6].

Поява цифрових активів поставила нові виклики. Традиційні прив'язки, як *lex rei sitae*, виявилися менш ефективними для нематеріальних об'єктів. В Україні, попри прогрес у МПП, регулювання цифрових активів залишається недостатнім [4]. У контексті війни (з 2014 року) виникли проблеми захисту права власності на окупованих територіях, що потребує адаптації колізійних норм.

Колізійні норми права власності еволюціонували від середньовічної теорії статутів до сучасних міжнародних стандартів. *Lex rei sitae* залишається основою для нерухомості, але для рухомого майна та цифрових активів потрібні нові підходи. В Україні необхідно вдосконалити законодавство, гармонізувавши його з нормами ЄС і врахувавши сучасні виклики, такі як захист власності в умовах війни та регулювання цифрових активів.

Література

1. Dicey A.V., Morris J.H.C. The Conflict of Laws. London: Sweet & Maxwell, 2006. 1464 p. URL: [https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/Browse/Home/Books/DiceyMorrisCollins?transitionType=Default&contextData=\(sc.Default\)&firstPage=true](https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/Browse/Home/Books/DiceyMorrisCollins?transitionType=Default&contextData=(sc.Default)&firstPage=true) (дата звернення: 24.09.2025).
2. Huber U. De conflictu legum. Amsterdam: 1684. URL: <https://openyls.law.yale.edu/entities/publication/9a54706f-2fc6-46dc-9a33-22cacdae912b> (дата звернення: 24.09.2025).
3. Гаазька конвенція про право, застосовне до міжнародного продажу товарів, 1955. URL: <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/full-text/?cid=61> (дата звернення: 24.09.2025).
4. Про міжнародне приватне право: Закон України № 2709-IV від 23 червня 2005 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 32. Ст. 422.
5. Конвенція ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів (CISG), 1980. URL: <https://uncitral.un.org/en/texts/salegoods> (дата звернення: 24.09.2025).
6. Регламент (ЄС) № 593/2008 Європейського Парламенту та Ради від 17 червня 2008 року про право, застосовне до договірних зобов'язань (Рим I). URL: <https://eur-lex.europa.eu> (дата звернення: 24.09.2025).

МЕДІАЦІЯ ТА ЇЇ АДАПТАЦІЯ ДО УМОВ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Хлистік М. А.

*доктор філософії у галузі права,
старший викладач кафедри права та економіко-фінансової безпеки,
ЗВО «Академія рекреаційних технологій і права»
м. Луцьк, Україна*

Медіація як альтернативний спосіб врегулювання спорів набуває особливої актуальності в умовах збройного конфлікту, що триває на території України. Війна спричинила не лише глибокі зрушення в суспільстві, а й активізувала потребу у відновленні комунікації та вирішенні міжособистісних, трудових та майнових спорів у ненасильницький спосіб. В умовах перевантаженої та частково паралізованої системи правосуддя впровадження та адаптація процедур медіації до умов сьогодення є одним з дієвих напрямків зменшення соціальної напруги, що у свою чергу може слугувати ефективним механізмом реалізації цілей сталого розвитку України, серед яких провідне місце займає «побудова миролюбного і відкритого суспільства в інтересах сталого розвитку, забезпечення доступу до правосуддя для всіх і створення ефективних, підзвітних та заснованих на широкій участі інституцій на всіх рівнях» [1].

З початком повномасштабної війни Україна зіткнулася з різким зростанням кількості міжособистісних, трудових, майнових та сімейних конфліктів, які, враховуючи зумовлене об'єктивними причинами обмеження права на судовий захист для значної кількості жителів України, досить часто неможливо або вкрай тяжко вирішити традиційним судовим способом. У відповідь на збройну агресію країни-сусіда проти нашої держави Президентом України було видано Указ № 64/2022, яким запроваджено воєнний стан [2], особливість якого полягає у тому, що під час його дії зазнають суттєвих змін усі сфери суспільного життя, адже в умовах воєнного стану активізуються інші правові механізми, ніж у мирний час, і встановлюються певні обмеження для громадян та суб'єктів господарювання. І хоча, відповідно до статті 64 Конституції України, право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань не обмежується навіть в умовах воєнного або надзвичайного стану [3], реалізація права на судовий захист в сьогоденнішніх реаліях значно ускладнена. За таких обставин необхідною альтернативною судовому процесу можуть стати позасудові способи врегулювання конфліктів, зокрема, онлайн-

медіація. Враховуючи руйнування судової інфраструктури, перевантаження судів, тривалі строки розгляду справ, вимушене переміщення населення, онлайн-медіація здатна забезпечити швидкі, конфіденційні та гнучкі механізми вирішення спорів навіть за умов перебування сторін на значній відстані між собою або в різних країнах.

У Законі України «Про медіацію» від 16.11.2021 року висвітлено поняття, порядок, умови проведення медіації, права та обов'язки медіаторів, а також інші загальні питання щодо цієї процедури позасудового врегулювання конфліктів. Онлайн-медіація як різновид медіації окремо на законодавчому рівні не розглядається, тому «як відповідь на ті виклики, що постають у щоденній діяльності медіатора у зв'язку з появою нових обставин, різноманітністю життєвих ситуацій, відсутністю розробленого регулювання на законодавчому рівні ... з метою надання опори для безпечної професійної медіаційної практики» професійною спільнотою медіаторів України були створені Рекомендації для медіаторів щодо підготовки та проведення онлайн-медіації, у яких онлайн-медіація визначена як «спосіб вирішення спорів між сторонами конфлікту за допомогою третьої нейтральної сторони – медіатора, спрямований на пошук рішень, що відображають інтереси кожної сторони, в процесі проведення переговорів у онлайн-режимі з використанням інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) дистанційної синхронної (одночасної) та/чи асинхронної (неодночасної) комунікації» [4]. Варто зауважити, що вказані рекомендації були створені, насамперед, у відповідь на виклики пандемії коронавірусу COVID-19, але є цілком актуальними для практичного застосування і в умовах правового режиму воєнного стану.

У чому ж полягають особливості онлайн-медіації та її переваги, які насамперед, можуть бути корисними для врегулювання спорів у сьогоденнішніх реаліях? Більшість науковців та медіаторів-практиків акцентують увагу на таких позитивних сторонах цієї примирної процедури: 1) доступність; 2) короткий строк розв'язання питання; 3) нижча, ніж у судового процесу, вартість; 4) конфіденційність та приватність [5, с. 385]; 5) заощадження часу та витрат на поїздку [6, с. 158]; 6) вільний вибір локації кожним учасником медіації; 7) всі учасники знаходяться в місці та обстановці, що є для них найбільш комфортними та зручними; 8) не витрачаються ресурси (часові, фінансові, фізичні) на переміщення до узгодженої, єдиної для всіх сторін локації для зустрічі віч-на-віч; 9) фізична дистанція між сторонами може бути додатковим фактором безпеки під час медіації та сприяти врегулюванню конфлікту; 10) сторони мають можливість додатково конфіденційно або відкрито позначити свій стан та/або запит шляхом допису в чат особисто медіатору [4] та ін.

Разом з тим, онлайн-медіація не може виступати універсальним способом врегулювання конфліктів на відстані, оскільки її ефективність та

результативність залежить від певних об'єктивних та суб'єктивних факторів, серед яких найбільш важливими є: 1) потреба у додатковому узгодженні способів укладення договору про проведення медіації та фіксації результатів зустрічі під час онлайн-медіації [6, с. 159]; 2) висока залежність якості спілкування від цифрової грамотності учасників медіації, якості зв'язку та спроможності технічних засобів комунікації, якості освітлення; 3) онлайн-комунікація потребує посиленого використання психологічних, інтелектуальних та фізичних ресурсів учасників; 4) підвищений ризик помилкової інтерпретації дій сторін та/або подій, пов'язаних з технічними аспектами комунікації [4] та ін.

Окрім того, надзвичайно вагомим недоліком, який може суттєво вплинути на результати онлайн-медіації, вважається обмеження можливості «живого» спілкування медіатора зі сторонами конфлікту, що може перешкоджати побудові довірливих відносин між учасниками медіаційних сесій, ускладнювати для медіатора зчитування невербальної поведінки, роботу з емоціями та реагування в режимі реального часу на процес.

Безумовно, медіація в умовах війни – не лише правовий інструмент, а й засіб соціального оздоровлення. Її впровадження та адаптація до викликів воєнного часу є стратегічно важливим для сталого розвитку правової системи України. Проте, проведення медіації в онлайн-форматі вимагає більш ґрунтовної підготовки та уважного врахування як переваг, так і недоліків такого підходу. Це особливо актуально в сучасних умовах, коли медіатор повинен вміти ефективно взаємодіяти з учасниками медіаційного процесу в ситуаціях стресу, фізичної загрози та психологічної травми.

Література

1. Про цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30 вересня 2019р. № 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019> (дата звернення: 06.10.2025).

2. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022> (дата звернення: 06.10.2025).

3. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 06.10.2025).

4. Рекомендації для медіаторів щодо підготовки та проведення онлайн-медіації (в редакції РГ «ODR в Україні» ГО «НАМУ» від 02.11.2021р.), затверджені рішенням правління ГО «НАМУ» (протокол № 32 від 10.11.2021р.). URL: <https://namu.com.ua/ua/info/mediators/uyenspyereashchkl-ses-sroamr-pyeeekashchkl/> (дата звернення: 06.10.2025).

5. Попов В. А., Мазур С. О. Роль онлайн медіації у розв'язанні сімейних спорів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2025. Випуск 88. Частина 1. С. 383–387. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.1.55>

6. Бондарчук Н. В., Радченко О. Ю. Проведення медіації онлайн: міжнародний досвід та перспективи запровадження в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2023. Випуск 75. Частина 3. С. 156–161. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.75.3.25>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-550-4-43>

ЮРИДИЧНІ ОСОБИ ЯК СУБ'ЄКТИ ПРИВАТНИХ ВІДНОСИН: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО СТАНОВИЩА ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Щербина В. С.

*доктор юридичних наук, професор,
академік Національної академії правових наук України,
професор кафедри економічного права та економічного судочинства,
Навчально-науковий інститут права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

Зареєстрований у Верховній Раді України проект Закону України «Про внесення змін до Цивільного кодексу України у зв'язку із оновленням (рекодифікацією) положень книги першої» (реєстр. № 14056) [1] (далі – Проект) містить чимало нових положень, які на думку його розробників, мають суттєво поліпшити рівень правового регулювання приватних відносин в Україні, наблизивши його до права Європейського Союзу та законодавства європейських держав.

Безумовно, всі ці новели Проекту ще мають бути предметом широкого обговорення і дискусій науковців та практиків, включаючи громадське обговорення на офіційному сайті Верховної Ради України, але вже сьогодні після ознайомлення з Проектом щодо низки його положень можна зробити певні зауваження.

Передусім, із втратою чинності Господарським кодексом України (далі- ГК України), а в недалекому майбутньому (28 серпня 2028 р.) і завершенням перехідного періоду, встановленого Законом України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих

організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» [2] (далі – Закон 4196), постає питання щодо узгодження положень чинних нормативно-правових актів господарського законодавства щодо суб'єктів господарювання, у тому числі підприємств, з пропозиціями щодо унормування правового становища юридичної особи, вміщеними в Підрозділі 2 «Юридична особа» Розділу II «Суб'єкти» Проекту.

Так, ч. 1 ст. 83 Проекту передбачає існування лише двох організаційно-правових форм юридичних осіб приватного права – товариств та установ. Така позиція ініціаторів Проекту, з одного боку, видається цілком логічною у разі якщо йдеться про відмову включити до Проекту статті, якими б визначалося правове становище державних, комунальних підприємств (комерційних, некомерційних, спільних комунальних) та підприємств, створених Автономною Республікою Крим, які Цивільний кодекс України (далі – ЦК України) до внесення змін до його статей 167-169 Законом 4196 визнавав юридичними особами публічного права, і які після внесення зазначених змін і втрати чинності ГК України опинилися в невизначеному статусі.

Проблема невизначеності правового становища цих суб'єктів господарювання ускладнюється ще й тим, що ст. 14 Закону 4196 не передбачає обов'язкового перетворення державних некомерційних підприємств в акціонерне товариство чи товариство з обмеженою відповідальністю.

Крім того, згідно з п. 1 ч. 1 ст. 11⁶ Закону України «Про управління об'єктами державної власності» [3] Кабінет Міністрів України затверджує Політику державної власності, що визначає загальні принципи, зокрема щодо такого питання, як «обґрунтування та цілі залишення у державній власності державних унітарних підприємств... з метою забезпечення національних економічних інтересів». Цьому питанню присвячено Розділ II Політики державної власності, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України [4].

Додамо, що абз. 2 ч. 1 ст. 9² Закону України «Про управління об'єктами державної власності» встановлює, що державні унітарні підприємства функціонують як державні комерційні підприємства, державні некомерційні підприємства або казенні підприємства, а особливості їхньої діяльності встановлені відповідно ст.ст. 9³, 9⁴ та 9⁵ зазначеного Закону.

Таким чином, законодавством допускається існування державних унітарних підприємств щонайменше протягом п'ятирічного періоду дії Політики державної власності.

Викладене значною мірою стосується і комунальних підприємств та спільних комунальних підприємств, обов'язкове перетворення яких, попри заборону створювати нові підприємства, засновані на комунальній власності (що можна кваліфікувати як втручання в повноваження

власника – територіальної громади), в господарські товариства Законом 4196 хоч і допускається, проте прямо не передбачено. Проте правове становище підприємств, заснованих на комунальній власності, в Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» чітко (як це мало місце в ГК України) не визначено, а тому потребує відповідного врегулювання.

Значимо також, що поза увагою в Проекті залишилася така специфічна організаційно-правова форма приватної юридичної особи, якою є фермерське господарство (ФГ). За своїми особливостями, що стосуються створення та управління ФГ, його суб'єктного складу, правового режиму майна ФГ тощо, цей суб'єкт господарювання «не виписується» в поняття ні підприємницького товариства, ні підприємницького кооперативу, щодо яких йдеться в Проекті, а тому також потребує спеціального законодавчого визначення його правового становища.

Підрозділ 2 Проекту містить низку невдалий, на наш погляд, визначень понять, конструкцій та термінів.

Так, в Проекті залишилося визначення поняття товариства, яке є в ч. 2 ст. 83 чинного ЦК України, як організації, створеної шляхом об'єднання осіб (учасників), які мають право участі у цьому товаристві. При цьому про об'єднання майна чи взагалі про наявність майна у товариства мова не йде, тоді як спеціальні закони про господарські товариства (у тому числі про акціонерні, з обмеженою та додатковою відповідальністю) передбачають створення статутного (складеного) капіталу, розмір якого зазначається в Єдиному державному реєстрі.

На наш погляд, за такого визначення поняття товариства воно мало чим відрізняється від громадського формування.

Несприйняття розробниками Проекту терміну «господарські товариства» привело до появи нового для цивілістики терміну «корпоративне товариство», начебто товариство може бути унітарним утворенням (навіть у разі створення товариства однією особою воно визнається утворенням корпоративного типу), а доповнення назви кооперативу замість характеристики його типів (виробничий, обслуговуючий, споживчий) та окремого виду (сільськогосподарський із зазначенням виду діяльності) словом «підприємницький» дає підстави для висновку щодо існування, крім підприємницьких, ще й непідприємницьких кооперативів.

Чи враховує запропонована єдина для всіх типів та видів кооперативів назва «підприємницький» особливості економічної діяльності того або іншого кооперативу та його місце серед суб'єктів господарювання?

От тільки невідомо, з якою метою пропонуються всі ці нововведення: чи для спрощення назв організаційно-правових форм приватних юридичних осіб, чи для створення підґрунтя для наукових досліджень та написання дисертацій?

Свого часу представники цивілістичної науки критикували ГК України за те, що він дублює положення нормативно-правових актів поточного законодавства. А що ми бачимо в Главі 8 Проекту? Параграф 1 «Корпоративні товариства» вміщує статті про загальні положення та про окремі види товариств (загалом біля 50 статей), а параграф 2 «Підприємницький кооператив» – 13 статей, однак ні одні, ні інші статті жодним чином не замінюють собою положення законів України «Про господарські товариства» (Прикінцевими та перехідними положеннями Проекту пропонується визнати його таким, що втратив чинність, тоді як законопроектом № 14057 – в ст. 1 цього Закону виключити слово «немайнові»), «Про акціонерні товариства», «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», «Про кооперацію» та «Про сільськогосподарську кооперацію», а тому пропонуємо вилучити з Проекту Главу 8 і обмежитися положеннями Глави 7 щодо товариств з внесенням до них змін.

Вважаємо, що висвітлені тут, а також інші проблеми, що стосуються визначення правового становища юридичних осіб приватного права (ми пропонували поділяти юридичних осіб на приватних та публічних [5]), які є суб'єктами господарювання (комерсантами) могли б бути вирішені в Комерційному кодексі України [6].

Література

1. Проект Закону України «Про внесення змін до Цивільного кодексу України у зв'язку із оновленням (рекодифікацією) положень книги першої» (реєстр. № 14056 від 21.09.2025 р.). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/57356> (дата звернення: 01.10.2025).

2. Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб : Закон України від 9 січня 2025 р. № 4196-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20#Text> (дата звернення: 01.10.2025).

3. Про управління об'єктами державної власності : Закон України від 21 вересня 2006 р. № 185-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/185-16?find=1&text=узуфрукт#Text> (дата звернення: 01.10.2025).

4. Деякі питання Політики державної власності : Постанова Кабінету Міністрів України від 29.11.2024 р. № 1369. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1369-2024-п#n24> (дата звернення: 01.10.2025).

5. Щербина В. Юридичні особи приватного і публічного права: проблеми розмежування та правового статусу. *Актуальні проблеми національного законодавства* : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, м. Кропивницький, 17 квітня 2025 року. Частина 1. Кропивницький, 2025. С. 59–61.

6. Щербина В. Чи бути Комерційному кодексу України: погляд у майбутнє. *PRAVO.ua*. 13.01.2025 р. URL: <https://pravo.ua/chy-buty-komertsiiinomu-kodeksu-ukrainy-pohliad-u-maibutnie/>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-550-4-44>

ПРАВО НА АДМІНІСТРАТИВНИЙ ПОЗОВ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Лисак О. М.

кандидат юридичних наук, адвокат

Право на адміністративний позов є безпосереднім проявом конституційного права на судовий захист. Стаття 55 Конституції України гарантує кожному право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

У рішеннях Конституційного Суду підкреслюється, що зміст цього права охоплює не лише формальну можливість подати скаргу, а й реальну спроможність реалізувати його без надмірних перепон.

У сфері адміністративного судочинства такою конкретизацією виступає право на адміністративний позов, яке закріплене насамперед у статтях 5, 6 Кодексу адміністративного судочинства України (КАС України), де встановлюється право кожної особи звернутися до адміністративного суду з вимогою захисту порушених прав, свобод чи інтересів.

Отже, дослідження природи, змісту, меж і гарантій права на адміністративний позов є продовженням конституційно-правового аналізу права на судовий захист, але у спеціалізованій площині адміністративного процесу.

Актуальність теми безпосередньо пов'язана зі стратегічними орієнтирами розвитку української держави у сфері правосуддя. Указом Президента України № 231/2021 затверджено Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки, одними з ключових завдань якої є забезпечення доступності правосуддя, підвищення ефективності судового захисту прав людини та узгодження національної системи правосуддя з європейськими стандартами.

У новітніх концептуальних документах щодо подальшої судової реформи до 2029 року окремо акцентується увага на покращенні доступу громадян до суду та оптимізації судової системи.

Реалізація цих стратегій неможлива без чіткого, збалансованого розуміння права на адміністративний позов, критеріїв допустимості позову, процесуальних фільтрів, а також гарантій недопустимості надмірного формалізму, що може фактично нівелювати право на звернення до адміністративного суду [1; 2].

Розвиток адміністративної юстиції в Україні відбувається у контексті європейських інтеграційних процесів та імплементації стандартів Ради Європи й Європейського суду з прав людини. Право на суд, гарантоване статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, у практиці ЄСПЛ послідовно тлумачиться як право на ефективний доступ до суду, що включає відсутність непропорційних обмежень для подання позову, розумність процесуальних строків та справедливу процедуру розгляду справи. Україна, як держава – учасниця Конвенції, зобов'язана забезпечити такі стандарти й у сфері публічно-правових спорів. Дослідження адаптації української адміністративної юстиції до вимог ЄС і європейських стандартів прямо пов'язує якість доступу до адміністративного суду та процедури подання адміністративного позову з рівнем прозорості, ефективності та справедливості правосуддя.

Таким чином, право на адміністративний позов розглядається не лише як національний інститут, а як елемент виконання міжнародно-правових зобов'язань.

Сучасні тенденції розвитку українського адміністративного процесу свідчать про динамічну трансформацію змісту та реалізації права на адміністративний позов. Значним кроком стало прийняття нової редакції КАС України у 2017 році, що, з одного боку, розширила інструменти судового захисту, а з іншого – запровадила низку процесуальних фільтрів (особливо в касаційному провадженні), які впливають на фактичну реалізацію права на доступ до суду в адміністративних справах.

Паралельно із цим відбувається реформування публічної адміністрації та впровадження загального Закону України «Про адміністративну процедуру», що змінює баланс між адміністративними та судовими способами захисту прав, створюючи новий контекст для права на адміністративний позов як «останнього інструменту» контролю за законністю рішень адміністрації.

У доповідях міжнародних організацій (ОБСЄ, Ради Європи, ЄС), а також в аналітичних звітах щодо стану верховенства права та доступу до правосуддя в Україні наголошується на тому, що на практиці право на судовий захист часто нівелюється через високі витрати, надмірну тривалість процедур, складність процесуального законодавства та нерівність сторін у публічно-правових спорах.

Особливо відчутними ці проблеми стали в умовах збройної агресії російської федерації та запровадження воєнного стану: переміщення судів,

знищення чи евакуація судової інфраструктури, обмеження пересування громадян, поєднання судових процедур з військовими ризиками. У цих умовах дослідження права на адміністративний позов як гарантії доступу до суду набуває нового виміру – не лише як теоретико-правова, а й як практично орієнтована задача щодо забезпечення реальної можливості звернення до адміністративного суду навіть в екстремальних умовах.

Крім того глобальним трендом є цифровізація правосуддя та розвиток e-justice, до чого активно долучається й Україна. У наукових публікаціях, присвячених електронному адміністративному судочинству, право на подання адміністративного позову в електронній формі трактується як окрема важлива можливість реалізації права на судовий захист, що впливає на доступність правосуддя, зменшення часових і фінансових витрат для позивачів, підвищення прозорості процедур.

Водночас дослідники наголошують на ризиках цифрової нерівності, технічних збоїв, проблемах ідентифікації учасників, захисту персональних даних та процесуальних гарантій при електронній формі звернення до суду. Поглиблене дослідження права на адміністративний позов із урахуванням цифрових форматів його реалізації дозволить запропонувати теоретично вивірені та практично орієнтовані підходи до модернізації адміністративного процесу.

Наукова актуальність теми підтверджується станом її дослідженості. В українській адміністративно-процесуальній доктрині існує низка ґрунтовних праць, присвячених адміністративному позову та праву на звернення до адміністративного суду. У монографіях та статтях О. В. Закаленка й Л. Р. Білої-Тіунової розкрито структуру адміністративного позову та обґрунтовано дуалістичний характер права на адміністративний позов як поєднання права на пред'явлення позову та права на його задоволення. Дисертаційні та статейні дослідження А. Ю. Осадчого, Д. Д. Гнапа, О. В. Ульяновської зосереджені на праві на звернення до суду в порядку адміністративного судочинства, визначенні його ролі у системі засобів судового захисту, критеріях допустимості позову. Останніми роками з'явилася низка праць, у яких спеціально аналізується право на звернення до адміністративного суду, зокрема роботи М. В. Джафарової та О. Ю. Кириченка, де робиться акцент на способах реалізації цього права, його невід'ємному характері та неможливості відмови від нього. Окремого згадування заслуговують дисертаційні дослідження, у яких право на адміністративний позов розглядається в контексті більш широкої проблематики права на захист в адміністративному судочинстві; у цих роботах наголошується на дуалістичній природі відповідних прав та їх матеріально-процесуальній єдності.

Разом з тим, наявні праці переважно були підготовлені до або у перші роки після прийняття КАС України та не враховують ані сучасного етапу

судової реформи, ані цифровізації судочинства, ані специфіки реалізації права на адміністративний позов в умовах воєнного стану та дії нового Закону «Про адміністративну процедуру».

У практичній площині актуальність теми виявляється через численні дискусії щодо меж процесуальних фільтрів та допустимості позову в адміністративному судочинстві. Наукові дослідження, присвячені, наприклад, касаційним фільтрам у адміністративному процесі, звертають увагу на те, що надмірне звуження підстав для перегляду справ може суперечити стандартам доступу до правосуддя. Подібні проблеми виникають і на рівні судів першої та апеляційної інстанцій – щодо надмірно формального підходу до змісту позовної заяви, пропуску строків звернення до суду, оцінки наявності «порушеного права» тощо. Недостатня теоретична визначеність поняття «право на адміністративний позов», його співвідношення з правом на судовий захист та правом на звернення до суду загалом призводить до неоднакової судової практики, що загрожує єдності адміністративного судочинства.

Значення права на адміністративний позов посилюється в умовах розбудови сервісної держави та утвердження концепції належного врядування (good governance). Адміністративні суди виступають ключовим інструментом контролю за публічною адміністрацією, а право особи на адміністративний позов – юридичним каналом ініціювання такого контролю. Без дієвого права на позов декларації щодо прозорості та підзвітності органів влади залишаються формальними. У стратегіях розвитку правосуддя та в аналітичних матеріалах щодо конституційного процесу в Україні підкреслюється, що ефективний судовий контроль за публічною адміністрацією є невід’ємною умовою розвитку правової держави та довіри громадян до інститутів влади.

Вкрай важливою є й соціальна функція права на адміністративний позов – забезпечення доступу до правосуддя для вразливих груп (осіб з інвалідністю, внутрішньо переміщених осіб, малозабезпечених, осіб, які проживають на прифронтових територіях тощо). Міжнародні інституції Ради Європи звертають увагу на необхідність посилення доступу до суду для таких категорій, у тому числі через спрощення процедур, застосування пільг, розвиток безоплатної правової допомоги.

У цьому контексті право на адміністративний позов є ключовим інструментом реалізації матеріальних прав і свобод цих осіб, а тому потребує спеціального дослідження під кутом забезпечення процесуальної рівності, адаптивних процедур, розумних строків тощо.

Таким чином, сукупність наведених факторів – стратегічний курс на реформу правосуддя та наближення до європейських стандартів, трансформація процесуального законодавства, цифровізація адміністративного судочинства, виклики воєнного часу та післявоєнного

відновлення, потреба у забезпеченні реального доступу до правосуддя для широких верств населення – об'єктивно зумовлює високу актуальність комплексного дослідження права на адміністративний позов.

Література:

1. Кобилянський К. М. Право фізичної особи на судовий захист в адміністративному суді : дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2010. 220 с.
2. Середа В. В. Публічно-правова скарга як засіб захисту особи від незаконних дій або бездіяльності публічної адміністрації : дис. ббб канд. юрид. наук. Knfd, 2011. 201 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-550-4-45>

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЦИФРОВИХ ВАЛЮТ ЦЕНТРАЛЬНИХ БАНКІВ (CBDC)

Самсін Р. І.

*кандидат юридичних наук,
докторант*

*Хмельницький університет управління та права
імені Леоніда Юзькова,
м. Хмельницький, Україна*

Одним з видів криптопродуктів, які плануються активно використовуватися у фінансових операціях на сучасному етапі, є так звані «державні криптовалюти», офіційні аналоги національних валют, створені з використанням технології розподіленого реєстру (TRP) – цифрові валюти центробанків (англ. central bank digital currency (CBDC)).

Ініціатором створення CBDC на основі блокчейну став Китай. Народний банк Китаю (англ. People's Bank of China (PBOC)) ще в 2015 році почав досліджувати можливість впровадження валюти, яка створювалася і розповсюджувалася б за допомогою технології розподіленого реєстру, але повний контроль над емісією, розподілом та регулюванням належав би PBOC. Справжній прорив у цій сфері стався в 2017 році, коли PBOC розпочав проект під назвою «Цифрова валюта/електронний платіж» (англ. Digital Currency/Electronic Payment (DC/EP)), метою якого визнано створення цифрової валюти Китаю – цифрового юаню (eCNY). В 2019 році Президент Китаю Сі Цзіньпін визначив створення цифрового юаня однією з пріоритетних справ у розвитку країни.

Найбільш відомими проектами CBDC, крім цифрового юаня, стали цифровий ямайський долар (англ. Jamaica Digital Exchange (Jam-Dex)) в Ямайці, піщаний долар (англ. Sand Dollar) на Багамських островах тощо [1].

У 2019 році Європейський центральний банк (ЄЦБ) розпочав комплексне дослідження потенційної емісії цифрового євро. Згідно даних Банку міжнародних розрахунків, більше 80% центральних банків світу заявили про намір створити CBDC, фінансували розробки у цьому напрямку чи розпочали спроби зі створення таких цифрових валют [2].

До 2024 року 134 країни та валютні союзи, що представляють 98% світового ВВП, досліджують можливості впровадження CBDC. З них 68 країн знаходяться на передовій стадії розвитку на стадії пілотування або запуску: Бразилія, Японія, Індія, Австралія, Південна Корея, Південна Африка, Венесуела, Сенегал, Сінгапур, Швеція, Уругвай, Канада, Норвегія, Таїланд Туреччина, активно тестують свої CBDC, Багамські Острови, Ямайка та Нігерія повністю запустили CBDC [2].

CBDC не обов'язково використовують окремий блокчейн для кожної валюти. Технологія, що лежить в основі CBDC, може суттєво відрізнятись залежно від країни та проекту. Одні CBDC можуть використовувати блокчейн, інші застосовують іншу форму TPP (DLT), треті обирають централізовану систему баз даних. Вибір між цими технологіями залежить від конкретних вимог і цілей країни, включаючи міркування безпеки, ефективності та контролю [3]. Наприклад, китайський цифровий юань не працює на блокчейні, а використовує централізовану систему. Цей підхід узгоджується з регуляторною позицією Китаю і забезпечує більший контроль над валютою [4–9]. Навпаки, інші проекти CBDC можуть використовувати технологію блокчейн, щоб отримати вигоду від її функцій, таких як безпека та прозорість, але в рамках дозволеної, а не публічної структури, що означає, що лише вибрані суб'єкти мають доступ до мережі, забезпечуючи певний рівень контролю та нагляду з боку центрального банку або органу емісії [10]. Відзначимо, що прийняття та впровадження CBDC все ще розвивається, і різні країни експериментують з різними моделями відповідно до своїх конкретних потреб і цілей.

Емітентом CBDC виступають центральні банки країн, що їх випускають, їм же доступна прозорість транзакцій з CBDC. Транзакції з використанням CBDC не є повністю анонімними, оскільки однією з основних цілей випуску CBDC є підвищення прозорості та зменшення ризику нелегальних фінансових діяльностей, таких як відмивання грошей або фінансування тероризму. Таким чином, CBDC забезпечують певний рівень анонімності для користувачів, але водночас дозволяють регуляторам відстежувати транзакції для виявлення та запобігання незаконній діяльності [11]. CBDC виступають цифровим вираженням

вартості офіційних валют, вартість одного криптотокена CBDC дорівнюється вартості одиниці валюти (юаню, долару, євро тощо). CBDC є взаємозамінними.

Отже, CBDC – криптопродукт, криптотокени якого створені з використанням технології блокчейн, інших форм технології розподіленого реєстру або централізованих систем баз даних і представляють офіційні аналоги національних валют.

Підсумовуючи зазначене, констатуємо, що CBDC є криптопродуктом, принципово відмінним від криптовалюти, оскільки CBDC мають централізований характер, тобто емітента, який їх створює (центральні банки країн). Саме цей фактор є визначальним відносно інших ознак CBDC – емітент вирішує, які технічні можливості використовувати для їх створення (систему блокчейн, інші форми технології розподіленого реєстру або централізовані системи баз даних), здійснює контроль за транзакціями з CBDC, забезпечує криптотокени CBDC реальними активами (валютою країни), стабільність їх ціни тощо.

Література:

1. Central Bank Digital Currency (CBDC). URL: <https://www.atlanticcouncil.org/cbdctracker/>

2. Codruta Boar, Henry Holden, and Amber Wadsworth. BIS Papers No 107 Impending arrival – a sequel to the survey on central bank digital currency. URL : <https://www.bis.org/publ/bppdf/bispap107.pdf>

3. Венесуела почала випуск власної криптовалюти. URL: <https://p.dw.com/p/2sxvz>; Central Bank Digital Currencies inquiry launched by Lords Economic Affairs Committee. URL: <https://committees.parliament.uk/committee/175/economicaffairs-committee/news/157547/centralbankdigitalcurrenciesinquirylaunched-bylordseconomicaffairscommittee/>

4. Saheli Roy Choudhury. India could begin trials for a digital rupee by December, central bank governor says. URL: <https://www.cnn.com/2021/08/27/indiacentralbankrbidigitalrupeetrialscouldbeginbydecember.html>

5. Senegal launches a national digital currency. URL: <https://www.theagilityeffect.com/en/review/senegallaunchesnationaledigital-currency/>

6. Monetary Authority of Singapore and Banque de France Break New Ground in CBDC Experimentation. URL: <https://www.mas.gov.sg/news/mediareleases/2021/monetaryauthorityofsingaporeandbanquedefrancebreak-newgroundincbdcexperimentation>

7. Sveriges Riksbank. Ekrona. URL: <https://www.riksbank.se/engb/paymentscash/ekrona> ; <https://www.epravda.com.ua/publications/2021/09/13/677727/>

8. Project Jasper: A Canadian Experiment with Distributed Ledger Technology for Domestic Interbank Payments Settlement. URL: https://www.payments.ca/sites/default/files/29Sep17/jasper_report_eng.pdf

9. Norges Bank will test technical solutions for central bank digital currency. URL: <https://www.norgesbank.no/en/newsevents/news-publications/Newsitems/2021/20210422dsp/>; Alex Rolfe. Thai Central Bank launches Project Inthanon digital currency. URL: <https://www.paymentscardsandmobile.com/thaicentralbanklaunches-projectinthanondigitalcurrency>

10. Central Bank Digital Currencies (CBDC) Explained. URL: <https://academy.binance.com/en/articles/central-bank-digital-currencies-cbdc-explained>

11. What are CBDCs and How do they Work? URL: <https://zerocap.com/insights/research-lab/what-are-cbdc-and-how-do-they-work/>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-550-4-46>

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У СФЕРІ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ: ПІДСТАВИ ТА ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ

Шорський П. О.

*кандидат юридичних наук,
докторант кафедри адміністративного права
та адміністративної діяльності
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

У сучасних умовах розвитку агропромислового комплексу України (далі – АПК) зростає значення адміністративно-правових механізмів, покликаних забезпечувати дотримання законодавчих вимог у стратегічно важливій сфері. Адміністративна відповідальність виступає одним із ключових інструментів державного регулювання, спрямованих на підтримку законності, охорону природних ресурсів, безпеку продовольчого виробництва та стабільність економіки. Водночас існуюча система адміністративного впливу стикається з проблемами, які обмежують її ефективність і зменшують превентивний ефект санкцій. Насамперед йдеться про нечіткість або недостатню деталізацію окремих

норм, що зумовлює різночитання у правозастосовній практиці, породжує правову невизначеність, ускладнює притягнення винних до відповідальності та створює ризики зловживань. Додатково ефективність адміністративного реагування у сфері АПК стримується прогалинами у нормативно-правовому регулюванні (зокрема щодо складів правопорушень у сфері використання земельних ресурсів, застосування й зберігання агрохімікатів, поводження з відходами сільськогосподарського виробництва), а також організаційними чинниками: недостатнім рівнем фахової підготовки працівників контролюючих органів, обмеженим матеріально-технічним забезпеченням і відсутністю сучасних інструментів моніторингу. Відсутність електронних систем, здатних забезпечити оперативне виявлення порушень, їх належну фіксацію та швидке реагування, істотно ускладнює реалізацію державної політики та знижує результативність превентивних заходів.

Для належного визначення адміністративної відповідальності у сфері АПК доцільно виходити з того, що Кодекс України про адміністративні правопорушення встановлює її як форму юридичної відповідальності за протиправні винні дії або бездіяльність, за які законом передбачено адміністративні стягнення (ст. 9) [1]. У межах агропромислового виробництва підставами адміністративної відповідальності слід вважати юридично значущі факти у вигляді протиправних, винних дій чи бездіяльності суб'єктів, які посягають на встановлений порядок у визначеній сфері суспільних відносин і прямо передбачені адміністративним законодавством як такі, що тягнуть застосування заходів адміністративного примусу. У контексті АПК це порушення правил раціонального використання земель, застосування агрохімікатів, поводження з відходами, здійснення процесів виробництва та обігу продукції, що мають істотне значення для продовольчої безпеки й екологічної стабільності. Водночас саме відсутність чіткого законодавчого визначення низки складів правопорушень формує колізійність правозастосування та створює ризики уникнення відповідальності, тоді як уніфікований термінологічний апарат у сфері адміністративного права забезпечує єдність практики і запобігає неоднозначному тлумаченню норм.

Правопорушення у сфері АПК мають галузеву специфіку, оскільки виникають у процесі господарської діяльності, пов'язаної з виробництвом, переробкою, зберіганням і реалізацією сільськогосподарської продукції, використанням земельних ресурсів, засобів захисту рослин і тварин. Вони характеризуються системним впливом на стратегічні інтереси держави – продовольчу безпеку, стабільність внутрішнього ринку, експортний потенціал – і можуть породжувати ланцюгові негативні наслідки економічного, соціального та екологічного характеру. У цьому зв'язку

важливим є чітке розмежування видів правопорушень за об'єктом посягання та суб'єктом відповідальності, що підвищує якість правової регламентації й оптимізує діяльність контролюючих органів. За об'єктом посягання в межах регулювання, закріпленого у КУпАП, доцільно виокремлювати: земельні правопорушення (самовільне зайняття земельної ділянки, порушення правил землекористування, псування та забруднення земель), екологічні правопорушення, ветеринарні та карантинні порушення, а також технологічні правопорушення, пов'язані з порушенням правил експлуатації техніки та виробничих процесів [1]. За суб'єктом відповідальності практично значущим є розмежування на правопорушення, що вчиняються фізичними особами та посадовими особами, а також правопорушення, пов'язані з діяльністю суб'єктів господарювання, оскільки від цього залежить характер і зміст правових наслідків (зокрема розмір санкцій, додаткові заходи впливу, обсяг процесуальних гарантій).

Підстави адміністративної відповідальності у сфері АПК доцільно розглядати як взаємопов'язану конструкцію нормативних, фактичних і процесуальних елементів. Нормативна (юридична) складова означає наявність у законодавстві норми, яка визначає протиправність діяння і встановлює санкцію; фактична (матеріальна) – реальне вчинення діяння, що містить ознаки складу адміністративного проступку; процесуальна – належне документування правопорушення та прийняття компетентним органом процесуального рішення у визначеному порядку. Такий підхід має прикладне значення: без нормативної основи не може бути визначено, що саме є проступком; без фактичної сторони відсутній предмет реагування; без процесуального оформлення застосування стягнення не матиме легітимного характеру. Отже, підстава адміністративної відповідальності у сфері АПК проявляється як інтегрований правовий механізм, у якому поєднуються положення КУпАП, фактичні дані (акти перевірок, протоколи, результати лабораторних досліджень, фотофіксація тощо) та процесуальні рішення уповноважених органів [1].

Окреме місце в системі адміністративно-правового впливу в АПК є забезпечення якості та безпечності харчових продуктів і кормів, а також здоров'я та благополуччя тварин. Закон України № 2042-VIII формує регуляторну основу державного контролю у цій сфері, визначаючи вимоги до операторів ринку та підстави застосування заходів впливу у разі недотримання законодавства про харчові продукти, корми та побічні продукти тваринного походження [2]. При цьому практичне значення має належне інформаційно-правове забезпечення контрольної діяльності, включно з організацією збору, обробки та використання інформації, функціонуванням реєстрів і систем моніторингу. Однак фрагментарність і недостатня інтеграція інформаційних систем, обмежена доступність їх

інструментарію для регіональної ланки, а також недостатня нормативна підтримка інтеперабельності знижують швидкість і точність виявлення порушень та ускладнюють доказування в адміністративному провадженні. Відтак удосконалення адміністративної відповідальності в АПК передбачає не лише уточнення складів правопорушень, а й розвиток сучасних цифрових інструментів моніторингу й документування, що підсилватиме превентивну функцію адміністративних санкцій.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що визначення та систематизація підстав адміністративної відповідальності за порушення законодавства у сфері АПК є ключовим чинником забезпечення правопорядку та ефективності державного регулювання. Нормативні, фактичні та процесуальні елементи відповідальності повинні діяти як єдина конструкція, що унеможливує як свавільність у правозастосуванні, так і уникнення відповідальності. Системне впорядкування підстав адміністративної відповідальності посилює правову визначеність, підвищує прозорість діяльності контролюючих органів, зміцнює довіру суб'єктів аграрного бізнесу до державних інституцій та створює передумови для належного балансу між захистом публічних інтересів і правами учасників агропромислових відносин. Водночас удосконалення законодавства має супроводжуватися інституційним і технологічним посиленням контролю, зокрема розвитком цифрових рішень для виявлення, фіксації та аналізу порушень, що є необхідною умовою підвищення превентивного потенціалу адміністративної відповідальності у стратегічній сфері АПК.

Література

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 № 8073-X // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення: 22.01.2025).

2. Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин: Закон України від 18.05.2017 № 2042-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2042-19> (дата звернення: 22.01.2025).

ДОБРОВОЛЬЧІ ФОРМУВАННЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ СИСТЕМИ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ

Кліщевський С. С.

аспірант спеціальності 081 «Право»

Київський інститут інтелектуальної власності

Національного університету «Одеська юридична академія»

м. Київ, Україна

Збройна агресія Російської Федерації проти України загострила потребу в ефективному функціонуванні сектору безпеки і оборони та засвідчила суттєву роль громадянського суспільства у забезпеченні обороноздатності держави. На початкових етапах воєнного протистояння за умов обмежених спроможностей регулярних сил добровольчі формування стали дієвим механізмом мобілізації суспільного ресурсу й практичної реалізації конституційного обов'язку громадян щодо захисту Вітчизни. Разом із тим їх швидке становлення відбувалося в контексті неповного та несистемного нормативного регулювання, що зумовило появу правових колізій і труднощів правозастосування.

Попри ухвалення Закону України «Про основи національного спротиву» та підзаконних актів, правовий статус добровольчих формувань, зокрема добровольчих формувань територіальних громад (ДФТГ), залишається недостатньо визначеним [1; 2; 3]. Наявні прогалини проявляються у питаннях інституційної інтеграції добровольчих підрозділів у систему сектору безпеки і оборони, процедур їх створення, підпорядкування та координації з органами державної влади і військового управління, а також у частині фінансового, матеріально-технічного та кадрового забезпечення.

Окремої уваги потребує відсутність уніфікованого механізму правового забезпечення соціального статусу добровольців, що ускладнює реалізацію права на соціальний захист, медичну та психологічну реабілітацію і доступ до передбачених гарантій. На практиці проблемними залишаються процедури підтвердження участі в бойових діях, набуття статусу учасника бойових дій, а також питання дисциплінарної та матеріальної відповідальності.

Додатковий виклик становить невизначеність правосуб'єктності добровольчих формувань, що ускладнює фінансування, управління майном, контроль і встановлення відповідальних суб'єктів. Брак чіткого нормативного механізму регіональної координації ДФТГ спричиняє

фрагментарність управлінських рішень і неоднакову практику застосування законодавства в різних громадах.

Стан наукової розробки проблеми характеризується фрагментарністю: більшість праць присвячено загальним питанням національної безпеки, оборони, військового управління та конституційних обов'язків, тоді як комплексна доктрина правового статусу ДФТГ, їх координації, забезпечення та гарантій перебуває на стадії формування. У теоретико-методологічному плані опорними є напрацювання вчених у сфері конституційного (М. Козюбра, В. Шаповал, О. Скрипнюк, Ю. Шемшученко, О. Петришин), адміністративного права та публічного управління (Ю. Битяк, В. Тацій, О. Бандурка), а також безпечознавства (В. Горбулін, М. Сунгуровський). Водночас питання національної моделі правового статусу добровольців і механізмів їх соціального забезпечення потребують систематизації.

У підсумку добровольчі формування, зокрема ДФТГ, слід розглядати як стійкий елемент сектору безпеки і оборони України, однак ефективність їх функціонування залежить від подолання правових колізій, зміцнення правової визначеності й забезпечення дієвих механізмів інтеграції у систему національного спротиву.

Література:

1. Про оборону України : Закон України від 6 грудня 1991 року № 1932-ХІІ URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>
2. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25 березня 1992 року № 2232-ХІІ. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>
3. Про затвердження Положення про добровольчі формування територіальних громад: постанова Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 року № 1449 URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1449-2021-п#Text>

АНАЛОГІЯ В ПРАВІ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ТА МЕЖІ ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ

Краглевич В. В.

*доктор філософії в галузі право, адвокат,
м. Київ, Україна*

В умовах постійної динаміки суспільних відносин правове регулювання неминуче стикається з прогалинами, що зумовлює потребу в ефективних механізмах їх подолання. Одним із таких механізмів є аналогія в праві, яка забезпечує застосування норм і принципів до відносин, безпосередньо не врегульованих законом. Водночас її природа, місце у системі джерел права, межі й умови застосування залишаються дискусійними: аналогію трактують як логічний прийом, юридико-технічний інструмент або прояв судової правотворчості. Це впливає на єдність судової практики та стабільність правового регулювання.

У теорії права усталено розрізняють аналогію закону (*analogia legis*) та аналогію права (*analogia juris*), які переважно розглядаються як засоби подолання прогалин. Поряд із цим триває дискусія щодо співвідношення аналогії та тлумачення. Ключовий критерій розмежування полягає у спрямованості діяльності: тлумачення встановлює зміст уже існуючої норми й не виходить за її межі, тоді як аналогія передбачає застосування норми або принципів до випадку, прямо не врегульованого законодавством.

З огляду на пріоритет нормативно-правового акта як основного джерела права в Україні, застосування аналогії не може ототожнюватися з правотворчістю. Правотворчість передбачає створення норм у визначених формах, тоді як аналогія є правозастосовним механізмом, спрямованим на забезпечення реалізації права та стабільності правопорядку. Важливим є й питання суб'єктів застосування аналогії. Відповідно до ст. 19 Конституції України [1] органи державної влади та посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень і у спосіб, визначені Конституцією та законами України. Отже, аналогія може застосовуватися лише за наявності прямого законодавчого уповноваження, яке закріплено, зокрема, у ЦПК України [2] та КАС України [3], що вказує на її легітимне використання насамперед у судочинстві.

Аналогія в праві є міждисциплінарним феноменом, що поєднує логічний умовивід і юридико-технічний інструментарій подолання

прогалин. Її застосування можливе за наявності істотної подібності правових ситуацій і неістотності відмінностей, а також потребує підвищених стандартів аргументації. У вітчизняній правовій системі аналогія має правозастосовний, а не правотворчий характер, а її легітимність визначається принципом законності та наявністю прямого процесуального уповноваження. Подальші дослідження мають бути спрямовані на уточнення меж застосування аналогії, вироблення критеріїв її відмежування від тлумачення та формування єдиних підходів судової аргументації відповідно до принципів верховенства права і правової визначеності.

Література:

1. Конституція України від 28.06.1996. *Урядовий кур'єр*. 1996. № 129–130. Ст. 19.
2. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40–41, 42. Ст. 492.
3. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35–36. Ст. 446.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-550-4-49>

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ, ЩО ПОСТРАЖДАЛИ ВНАСЛІДОК ВІЙНИ

Сачок Р. Т.

*аспірант кафедри цивільного права
Навчально-науковий інститут права
Державного податкового університету
м. Ірпінь, Україна
ORCID ID: 0009-0001-2510-0513*

Проблематика земельних відносин тісно пов'язана з особливим статусом землі як основного виробничого ресурсу у сфері сільського господарства. Земля є базовим чинником для вирощування продовольчої продукції, кормів для тварин і забезпечення сировиною різноманітних галузей промисловості. Саме тому землі сільськогосподарського призначення повинні мати спеціальний правовий статус, який передбачає їх раціональне використання та захист.

Україна володіє потужним земельним ресурсом, що є важливою складовою її національного багатства. На початок 2020 року загальна

площа земельного фонду України становила 60,3 млн га, що дорівнює приблизно 6% усієї території Європи. При цьому площа сільськогосподарських угідь складає близько 41,4 млн га, з яких рілля займає 32,7 млн га. Це становить близько 19% сільськогосподарських угідь та 27% ріллі, наявної в межах європейського континенту. Таким чином, раціональне використання земельних ресурсів, ефективне управління ринком земель та запровадження належних правових механізмів охорони ґрунтів є не лише економічною, але й національною потребою. Враховуючи обмеженість земель і їхню роль у продовольчій безпеці, держава має розробити комплекс заходів, що запобігатимуть виснаженню ґрунтів, їхньому нецільовому використанню та концентрації у руках монополістів. Земельна політика повинна забезпечити інтереси як суспільства загалом, так і фермерів та майбутніх поколінь. На цьому наголошують сучасні науковці у сфері як правового так і економічного аналізу стану та перспектив розвитку використання сільськогосподарських земель в Україні [1], [2], [3].

З початком повномасштабної військової агресії проти України значних руйнувань зазнали не лише інфраструктурні об'єкти, а й сільськогосподарські землі, які є основою продовольчої безпеки держави. Масштаби пошкодження земель сільськогосподарського призначення становлять суттєву загрозу для економіки країни та стабільності аграрного сектору. Сільськогосподарські землі, пошкоджені внаслідок бойових дій, характеризуються різними видами руйнувань. Серед основних видів пошкодження слід виокремити: замінування територій, що унеможливило їхнє використання за призначенням упродовж тривалого часу; воронки, траншеї, окопи та інші фортифікаційні споруди, які порушують цілісність ґрунтового покриву; забруднення токсичними речовинами, зокрема залишками вибухових речовин, важкими металами, нафтопродуктами, що виникли внаслідок вибухів боєприпасів, ракетних ударів та спалення техніки; засолення ґрунтів внаслідок затоплень, підриву гідротехнічних споруд, зокрема дамб, або пошкодження водогосподарської інфраструктури; випалення полів внаслідок бойових дій та обстрілів, що знищує не тільки рослинний покрив, а й погіршує структуру ґрунту.

За даними Міністерства аграрної політики та продовольства України, станом на кінець 2023 року приблизно 8–10 млн гектарів сільськогосподарських земель опинилися в зоні бойових дій, тимчасової окупації або під загрозою небезпечного забруднення.

За оцінками Держгеокадастру, близько 30% орних земель на території України постраждали від війни. Особливо значних руйнувань зазнали регіони з високим аграрним потенціалом, зокрема Харківська, Херсонська, Миколаївська, Донецька, Запорізька, Луганська області. Окрім того, станом на 2024 рік, за даними Продовольчої та сільськогосподарської

організації ООН (FAO), понад 2,5 млн гектарів сільськогосподарських земель потребують розмінування та відновлення.

Водночас оцінити точні масштаби пошкоджень надзвичайно складно через активні бойові дії та мінну небезпеку. Сільськогосподарські землі, які зазнали пошкоджень, потребують комплексної рекультивациі, яка включає очищення від вибухонебезпечних предметів; відновлення ґрунтового покриву та його родючості; ліквідацію токсичного забруднення; відновлення меліоративних та іригаційних систем; відновлення екологічної рівноваги земель. З огляду на значні втрати аграрного потенціалу, відновлення сільськогосподарських земель є одним із пріоритетних напрямів державної політики у післявоєнний період, оскільки саме ці землі мають забезпечувати продовольчу безпеку як України, так і світу. Для реалізації цих завдань необхідне залучення як внутрішніх, так і міжнародних ресурсів, програм допомоги та інвестицій. Таким чином, війна завдала величезної шкоди сільськогосподарським землям України, і відновлення їх продуктивності потребуватиме значних зусиль, часу та коштів.

Підвищення ефективності використання земель сільськогосподарського призначення, що постраждали в результаті війни вимагає розробки окремої нормативно-правової бази і є важливим аспектом повоєнної аграрної політики України. Зважаючи на значні обсяги земель, що у тій чи іншій мірі зазнали забруднення та негативного впливу, а також на необхідність збереження природних ресурсів та забезпечення продовольчої безпеки країни, впровадження комплексу правових та організаційно-управлінських заходів є важливим завданням органів публічного управління.

Література:

1. Фурдичко О. І., Нагорнюк О. М., Палапа Н. В. та ін. Підвищення екологічної культури сільського населення України в умовах децентралізації влади: порівняння з європейським досвідом. *Агро-екологічний журнал*. 2021. № 4. С. 6–11.

2. Дребот О. І., Добряк Д. С., Мельник П. П., Сахарницька Л. І. Наукові засади формування та розвитку сільськогосподарського землекористування на основі трансформації земельних відносин. *Збалансоване природокористування*. 2021. № 4. С. 5–13.

3. Добряк Д. С., Мартин А. Г., Євсюков Т. О., Кузін Н. В. Економічні проблеми сучасного землеустрою в Україні. *Збалансоване природокористування*. 2017. № 4. С. 80–85.

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОЇ НАЦІЇ В УКРАЇНІ

Геллер Є. Б.

кандидат юридичних наук

Формування здорової нації є одним із ключових пріоритетів сучасної державної політики України, що безпосередньо пов'язано з рівнем розвитку фізичної культури і спорту. В умовах демографічних викликів, зростання рівня хронічних захворювань, наслідків воєнних дій, а також необхідності фізичної й психологічної реабілітації населення, фізична культура і спорт набувають стратегічного значення як інструмент збереження та відновлення людського потенціалу.

Фізична культура і спорт поєднують соціальну, гуманітарну, оздоровчу, виховну та безпекову функції. Вони сприяють формуванню здорового способу життя, соціальній інтеграції, патріотичному вихованню, підвищенню працездатності населення та зміцненню міжнародного іміджу держави. Саме тому держава має розглядати цю сферу не лише як галузь дозвілля чи змагальної діяльності, а як елемент системи національної безпеки та сталого розвитку.

Державна політика у сфері фізичної культури і спорту ґрунтується на положеннях Конституції України, Закону України «Про фізичну культуру і спорт», стратегічних та програмних документах, зокрема Стратегії розвитку фізичної культури і спорту та Державній цільовій соціальній програмі розвитку фізичної культури і спорту до 2030 року. Водночас чинне законодавство потребує подальшої систематизації та адаптації до європейських стандартів публічного управління.

До ключових пріоритетів державної політики у сфері фізичної культури і спорту як основа формування здорової нації в Україні належать:

- підвищення рівня рухової активності населення;
- забезпечення доступності фізкультурно-спортивних послуг;
- розвиток інклюзивного та адаптивного спорту;
- фізкультурно-спортивна реабілітація ветеранів і осіб з інвалідністю;
- підтримка дитячо-юнацького та резервного спорту;
- підготовка спортсменів вищих досягнень;
- розвиток спортивної інфраструктури з урахуванням безбар'єрності;
- цифровізація управління у сфері фізичної культури і спорту.

Здоров'я нації слід розглядати не лише як медичну категорію, а як комплексний соціально-економічний і правовий показник. Фізична

культура і спорт виступають універсальним механізмом профілактики захворювань, формування психологічної стійкості, підвищення якості життя та соціальної згуртованості суспільства [1].

Серед основних проблем: нерівномірність розвитку інфраструктури, дефіцит кадрів, недостатня мотивація населення до систематичних занять, обмеженість фінансових ресурсів, фрагментарність управлінських рішень, формалізація участі громадськості та недостатній рівень міжвідомчої координації.

Реалізація державної політики має ґрунтуватися на принципах належного врядування: відкритості, прозорості, підзвітності, участі громадськості, децентралізації та ефективності. Саме ці стандарти забезпечують довіру до публічної влади та підвищують результативність політики у сфері фізичної культури і спорту.

Формування здорової нації неможливе без активної участі громад, спортивних федерацій, громадських організацій та закладів освіти. Держава має створювати умови для партнерської моделі взаємодії, у якій кожен суб'єкт виступає співучасником реалізації публічної політики [2].

Отже, державна політика у сфері фізичної культури і спорту повинна розглядатися як довгострокова інвестиція у здоров'я, безпеку та конкурентоспроможність нації. Її ефективність визначається не лише обсягами фінансування, а насамперед системністю, людиноцентричною спрямованістю та реальним впливом на якість життя громадян. Формування здорової нації є можливим лише за умови узгодженої взаємодії держави, місцевого самоврядування та громадянського суспільства на засадах належного врядування.

Література:

1. Міжнародну хартію фізичного виховання, фізичної активності та спорту: Організація об'єднаних націй з питань освіти, науки та культури від 21.11.1978 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_350#Text
2. Sport. For community cohesion and social inclusion. URL: <https://sport.ec.europa.eu/>

ЩОДО ХАРАКТЕРИСТИКИ ОСІБ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬ НЕЗАКОННЕ ВИКОРИСТАННЯ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ, БЛАГОДІЙНИХ ПОЖЕРТВ АБО БЕЗОПЛАТНОЇ ДОПОМОГИ З МЕТОЮ ОТРИМАННЯ ПРИБУТКУ

Кринична А. О.

*аспірант науково-дослідної лабораторії з проблем запобігання
кримінальним правопорушенням
Донецький державний університет внутрішніх справ
м. Кропивницький, Україна*

Суб'єкт правопорушення, передбаченого ст. 201-2 КК України є одним із основних елементів його складу, відсутність якого свідчитимете взагалі про відсутність кримінального правопорушення як такого.

Суб'єкт кримінального правопорушення є фізичною осудною особою, яка досягла віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність (ст. 18 КК України). За незаконне використання гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги з метою отримання прибутку кримінальна відповідальність настає з шістнадцяти років (ст. 22 КК України) [1].

Осудною визнається особа, яка під час вчинення кримінального правопорушення могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними. Не підлягає кримінальній відповідальності особа, яка під час вчинення суспільно небезпечного діяння перебувала в стані неосудності, тобто не могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними внаслідок хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумства або іншого хворобливого стану психіки (ст. 19 КК України).

Криминологічна характеристика особи, винних у незаконному використанні гуманітарної допомоги, охоплює сукупність соціально-демографічних, соціально-рольових, морально-психологічних та кримінально-правових ознак, що дозволяють виявити типові риси таких правопорушників і причини їхньої протиправної поведінки.

До соціально-демографічних ознак належить вік особи, стать, здобута освіта, що в деякій мірі обумовлює наявні у особи організаційні, управлінські чи фінансові якості та навички.

В. М. Шевців визначав, що незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги вчиняється: громадянами України (100%); чоловіками у 88,89 % випадків, а жінками – 11,11%; особами віком 18–28 років у 29,64%

випадків, 29–39 років – 40,74%, 40–54 років – 22,22%, 55–59 років – 3,7%, 60 і більше років – 3,7%; особами з вищою і фаховою передвищою освітою у 66,67% випадків, базовою середньою та профільною середньою освітою – 33,33%; особами, які працюють, у 70,38% випадків, працевздатними, які не працюють і не навчаються, – 22,22%, студентами закладів вищої освіти – 3,7%, безробітними – 3,7%; у 33,33% випадків у складі групи осіб, а 7,41 % – у складі організованої групи або злочинної організації; особами, які раніше вчиняли кримінальні правопорушення (7,41%) [2].

Соціально-рольовими елементами кримінологічної характеристики осіб, які вчиняють незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв є належність таких осіб до певних соціальних ролей, що забезпечують доступ до гуманітарної допомоги. Зокрема, це такі особи, як: посадові особи органів державної влади або місцевого самоврядування; керівники або працівники благодійних фондів, громадських чи волонтерських організацій; службові особи підприємств, установ чи організацій, залучених до розподілу, зберігання або транспортування гуманітарної допомоги; окремі волонтери чи посередники тощо. В таких випадках кримінальні правопорушення мають корисливо-службовий характер, пов'язаний із зловживанням довірою та службовим становищем.

До морально-психологічних рис як складової кримінологічної характеристики осіб, які вчиняють незаконне використання гуманітарної допомоги відноситься: корислива мотивація (отримання матеріальної вигоди, незаконного прибутку); низький рівень правосвідомості та знецінення суспільної безпеки діяння; моральний цинізм, виправдання власних дій «складними обставинами» (війна, економічна криза) тощо.

Щодо мотивації особи злочинця під час вчинення незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги, то вона полягає в прагненні злочинця збагатитися, не дивлячись на умови, в яких учиняється вказане правопорушення, та його суспільно небезпечні наслідки. Як приклад, корисливий мотив особи злочинця, що полягає в бажанні спільного збагачення внаслідок отримання прибутку шляхом продажу товарів гуманітарної допомоги, настільки виражений, що його не зупиняють ані дія в Україні правового режиму воєнного стану, ані заборона на продаж гуманітарної допомоги, ані обов'язок безоплатної передачі такої допомоги одному із військових формувань [3].

Для частини осіб, що вчиняють незаконне використання гуманітарної допомоги також характерна відсутність попередньої судимості, що пояснюється латентністю таких злочинів і складністю їх викриття.

Кримінологічна характеристика осіб, які вчиняють незаконне використання гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або

безоплатної допомоги з метою отримання прибутку є складовою частиною кримінологічної характеристики правопорушення, передбаченого ст. 201-2 КК України та поєднує у собі сукупність соціально-демографічних, соціально-рольових, морально-психологічних та кримінально-правових ознак, дослідження яких дозволить виявити не тільки типові риси таких правопорушників, причини їхньої протиправної поведінки, а й попередити таку поведінку в майбутньому, що є запорукою зниження кількості вчинення подібних протиправних діянь на території нашої країни.

Література:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.05.2001 2341-III. Дата оновлення: 17.07.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/aw/show/2341-14#Text>

2. Шевців В. М. Методика розслідування незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги : монографія. Вінниця : ТВОРИ, 2023. 292 с.

3. Справа № 344/11782/22. Судове провадження № 1-кк/344/4249/22. Кримінальне провадження № 42022091780000044. Матеріали Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-550-4-52>

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Батрак К. М.

*аспірант науково-дослідної лабораторії з проблем запобігання
кримінальним правопорушенням
Донецький державний університет внутрішніх справ
м. Кропивницький, Україна*

Сьогодні наша країна переживає епоху активного використання інтернету, а перехід до електронних інформаційних систем суттєво сприяє розвитку держави. Разом з цим, виникають негативні явища, такі як кіберзлочинність, включаючи (крадіжки з банкоматів шляхом встановлення спеціальних накладок, несанкціоноване списання коштів з банківських рахунків через системи дистанційного банківського обслуговування, шахрайство через інтернет-аукціони, інтернет-магазини та сайти, а також

протиправний контент, що пропагує екстремізм, тероризм, наркоманію та культ насильства) [1].

Одними із перших кроків цифрової трансформації публічного управління спрямованим на окреслення інформації як сучасного ресурсу сталого розвитку в Європейському Союзі були затвердження Директиви 95/46/ЄС Європейського Парламенту та Ради Європи від 24 жовтня 1995 року «Про захист фізичних осіб щодо обробки персональних даних та про вільний рух таких даних» [2]; Директиви 97/66/ЄС Європейського Парламенту та Ради Європи від 15 грудня 1997 року «Про обробку персональних даних та захист конфіденційності в телекомунікаційному секторі» [3].

Директива 95/46/ЄС була видана для ліквідації бар'єрів на шляху вільного потоку інформації, приведення до спільного знаменника національних норм у цій сфері та забезпечення однакового захисту прав громадян у межах Співтовариства. Ця Директива охоплює «будь-яку дію чи серію дій, які здійснюються з використанням особистих даних», що позначається терміном «обробка» даних. До таких дій відносяться: збирання особистої інформації; її збереження; розголошення; та інше. Цей акт застосовується до інформації, яка обробляється автоматизованими засобами (наприклад, комп'ютерною базою клієнтів), а також до відомостей, що становлять частину неавтоматизованих «систем подачі заявок» або призначені бути ними. Доступ до таких систем може бути різним, наприклад, система подачі може містити традиційні паперові картки з інформацією, впорядкованою за алфавітом. Ця Директива не поширюється на дані, оброблені винятково з особистих міркувань чи у побутових цілях (наприклад, електронний щоденник чи файл з даними про сім'ю та друзів).

Директива 97/66/ЄС стосується захисту приватності інформації в телекомунікаціях. У цій Директиві вказано, що країни-члени повинні гарантувати секретність спілкування шляхом відповідних національних законів. Будь-яке несанкціоноване підслуховування, перехоплення або моніторинг телекомунікаційних розмов є незаконним. Також Директива встановлює, що у випадках, коли існують друковані або електронні каталоги телекомунікацій, особи мають, в принципі, право безкоштовно видаляти свою інформацію зі списку.

На додачу, 12 липня 1999 року Рішенням № 1719/1999/ЄС Європейського Парламенту та Ради Європи «Щодо низки вказівок, які включають визначення проєктів, що становлять спільний інтерес, для транс'європейських мереж електронного обміну даними між адміністраціями» [4]. У ст. 1 цього документу зазначено наступні цілі: забезпечення високого рівня взаємодії між телематичними мережами, що створені державами-членами, а також між Співтовариством та державами-членами

у різних адміністративних сферах і, за потреби, з приватним сектором. Мета полягає у підтримці розбудови економічного та валютного союзу; узгодження зазначених мереж із загальним телематичним інтерфейсом між Співтовариством та державами-членами; надання значних переваг для адміністрацій держав-членів та Співтовариства завдяки оптимізації операцій, зменшенню витрат на обслуговування, прискоренню впровадження нових мереж та покращень, а також досягнення спільного безпечного та надійного обміну даними; поширення переваг таких мереж на промисловість Співтовариства та громадян Європейського Союзу; сприяння поширенню кращого досвіду та стимулювання розробки інноваційних телематичних рішень в адміністраціях.

Заходи, визначені у рішенні № 1720/1999/ЄС, спрямовані на: визначення технічних вимог та загальних послуг для галузевих мереж, які мають відповідати вимогам користувачів Співтовариства (стаття 4); забезпечення скорочення витрат на прикладні програми галузевих мереж, оптимізацію та вдосконалення технічних рішень, скорочення часу, необхідного для впровадження операційних систем, а також раціоналізацію системного обслуговування (стаття 5); забезпечення сумісності щодо контенту інформації, якою обмінюються в адміністративних секторах та між ними, а також із приватним сектором (стаття 6).

Стрімкий прогрес цифрових технологій і поява нових проблем у сфері інформаційної безпеки викликали потребу у модернізації законодавства у сфері інформаційного забезпечення публічних адміністрацій. Відтак, 25 травня 2018 року набрав чинності Загальний регламент про захист даних (далі – GDPR, Регламент) [5].

Динамічний розвиток цифрових технологій та виникнення нових викликів у сфері інформаційної безпеки обумовили необхідність оновлення законодавства у сфері інформаційного забезпечення державних адміністрацій. Отже, 25 травня 2018 року набув чинності Загальний регламент про захист даних (далі – GDPR, Регламент) [6], що замінив Директиву 95/46/ЄС [7] та запровадив більш жорсткі норми обробки персональних даних. GDPR має безпосередню дію в усіх країнах-членах Європейського Союзу та поширюється на обробку персональних даних громадян і резидентів Європейського Союзу незалежно від локації оператора. Документ суттєво розширив права суб'єктів даних, закріпив у ст. 25 принцип «конфіденційність за призначенням» та посилив санкції за порушення вимог захисту персональних даних.

Таким чином, аналіз нормативно-правових актів Європейського Союзу засвідчив, що європейська модель інформаційного забезпечення публічних адміністрацій і правоохоронних органів базується на поєднанні технологічної інтеграції, високого рівня сумісності інформаційних систем та жорстких гарантій захисту прав людини, насамперед права на

приватність і захист персональних даних. Директиви ЄС, рішення щодо транс'європейських мереж електронного обміну даними, а також Загальний регламент про захист даних (GDPR) сформували комплексну правову основу, яка забезпечує баланс між потребами безпеки та дотриманням демократичних стандартів.

Література:

1. Що таке кіберполіція? *Трибуна*. 2019. URL: <https://tribuna.pl.ua/news/shho-take-kiberpolitsiya/>
2. Directive 95/46/EC on the protection of individuals with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data. *European Parliament and the Council*. Official Journal. URL: <https://eur-lex.europa.eu/>
3. Directive 97/66/EC on the processing of personal data and the protection of privacy in the telecommunications sector (European Parliament and the Council). Official Journal. URL: <https://eur-lex.europa.eu/>
4. 1719/1999/EC: Decision on a series of guidelines, including the identification of projects of common interest, for trans-European networks for the electronic interchange of data between administrations (IDA). *European Parliament and the Council*. Official Journal. URL: <https://eur-lex.europa.eu/>
5. 1720/1999/EC: Decision adopting a series of actions and measures in order to ensure interoperability of and access to trans-European networks for the electronic interchange of data between administrations (IDA) (European Parliament and the Council). Official Journal. URL: <https://eur-lex.europa.eu/>
6. General Data Protection Regulation : Regulation (EU) of 25.05.2018 no. 2016/679. URL: <https://gdpr-info.eu/>
7. Директива 95/46/ЄС Європейського Парламенту і Ради «Про захист фізичних осіб при обробці персональних даних і про вільне переміщення таких даних» : Директива Європейського Союзу від 24.10.1995 р. № 95/46/ЄС. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_242#Text

СИСТЕМНО-СТРУКТУРНИЙ ПІДХІД ДО АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ КОНКУРЕНЦІЇ: МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ МОДЕРНІЗАЦІЇ КОНКУРЕНТНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Браславець Я. Ю.

*аспірант кафедри кримінального, адміністративного права і процесу
ЗВО «Міжнародний університет бізнесу і права»,
м. Херсон, Україна*

Системно-структурний підхід до адміністративно-правового регулювання конкуренції відкриває додаткові можливості для осмислення конкурентної політики як цілісної підсистеми публічного адміністрування, а не лише як сукупності норм і повноважень окремого спеціалізованого органу. У цьому підході регулювання конкуренції розглядається як впорядкована система елементів (нормативних, інституційних, процедурних, організаційних, інформаційних), взаємодія яких визначає фактичний стан конкурентного середовища [1; 3; 4]. Така оптика дозволяє виявляти не тільки дефекти окремих норм чи рішень, а й системні дисфункції: фрагментарність політики, суперечності між регуляторними цілями, розриви між приписами та процедурною практикою, дублювання чи конфлікти компетенцій органів публічної влади [1; 2].

У межах системно-структурного підходу адміністративно-правове регулювання конкуренції доцільно описувати через кілька взаємо-в'язаних блоків. Нормативний блок охоплює законодавство про захист економічної конкуренції, про Антимонопольний комітет України, про державну допомогу, про публічні закупівлі, а також загальні акти адміністративно-процедурного характеру, зокрема Закон України «Про адміністративну процедуру» від 17 лютого 2022 року № 2073-IX [5; 6; 7; 8]. Інституційний блок містить систему органів, що формують і реалізують конкурентну політику: Антимонопольний комітет України, галузевих регуляторів, органи виконавчої влади та місцевого самоврядування, судові органи [3; 4; 6; 7]. Процедурний блок включає регламентовані послідовності дій щодо контролю концентрацій, розгляду справ про порушення законодавства про захист економічної конкуренції, погодження державної допомоги, прийняття рішень із суттєвим впливом на ринок [4; 5; 8]. Організаційно-функціональний блок відображає розподіл повноважень, механізми координації, внутрішні регламенти та практики взаємодії між органами публічної влади [1; 2]. Інформаційно-аналітичний блок стосується збирання, обробки та використання ринкових даних, статистики, результатів моніторингу та економічного аналізу [3; 4].

Перевага системно-структурного підходу полягає в тому, що модернізація конкурентної політики України розглядається не як точкове коригування окремих норм, а як комплексна перебудова взаємозв'язків між зазначеними блоками. Це дозволяє пов'язувати зміни матеріальних приписів із трансформацією процедур, інституційної архітектури та управлінських практик [1; 2]. Наприклад, запровадження нових критеріїв оцінки домінуючого становища або узгоджених дій без належної адаптації процедур розгляду справ і процесуальних гарантій для учасників може не дати очікуваного ефекту й навіть посилити ризики вибіркового правозастосування [3; 4]. Відповідно, системний аналіз вимагає одночасного врахування матеріально-правових і процесуальних, організаційних й інформаційних аспектів.

Одним із ключових напрямів модернізації конкурентної політики України в системно-структурній логіці є узгодження конкурентного виміру з іншими напрямами публічної економічної політики. У практиці публічного адміністрування нерідко спостерігається ситуація, коли рішення у сфері промислової, інноваційної, регіональної чи соціальної політики фактично змінюють структуру ринку, створюють переваги для окремих суб'єктів чи сегментів, але не проходять оцінку з точки зору впливу на конкуренцію [2; 4]. Системно-структурний підхід пропонує інтегрувати конкурентні критерії у процедури підготовки проєктів нормативно-правових актів, стратегій і програм, тобто зробити аналіз впливу на конкуренцію обов'язковим елементом загальної регуляторної процедури [1; 5; 8].

У цьому контексті значний потенціал має Закон України «Про адміністративну процедуру» від 17 лютого 2022 року № 2073-IX, який установлює загальні стандарти прозорості, участі заінтересованих осіб, мотивування та оскарження адміністративних актів [5; 8]. Якщо ці стандарти будуть послідовно застосовуватися до рішень, що зачіпають конкурентне середовище (ліцензування, дозвільні процедури, доступ до інфраструктури, тарифне регулювання, розподіл державної допомоги), це може суттєво зменшити простір для дискреції, що створює антиконкурентні ризики [3; 4; 6]. Таким чином, системно-структурна модернізація передбачає вбудовування конкурентних вимог у загальний адміністративно-процедурний каркас, а не лише вдосконалення спеціальних норм законодавства про захист економічної конкуренції.

Другим важливим напрямом модернізації в межах системно-структурного підходу є перегляд інституційної архітектури конкурентної політики. Розподіл повноважень між Антимонопольним комітетом України, центральними органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та галузевими регуляторами нерідко характеризується перетинами компетенцій, дублюванням контрольних функцій або,

навпаки, розмитістю відповідальності [2; 4; 7]. Системно-структурний аналіз дозволяє виявляти ситуації, у яких рішення про ринкові умови фактично ухвалюються поза полем зору органу конкурентного відомства (наприклад, під час прийняття рішень щодо режиму доступу до інфраструктурних об'єктів, спеціальних умов участі у публічних закупівлях, запровадження спеціальних режимів підтримки окремих суб'єктів чи видів діяльності) [3; 4].

Модернізація інституційної складової конкурентної політики у такій логіці передбачає, по-перше, чітке нормативне закріплення обов'язкових консультацій з Антимонопольним комітетом України щодо рішень, які можуть мати істотний вплив на конкуренцію; по-друге, створення процедур координації позицій між органами влади у справах, де поєднуються регуляторні, соціальні й конкуренційні цілі; по-третє, розвиток внутрішніх компласнс-програм в органах публічної влади, спрямованих на запобігання антиконкурентним рішенням [2; 4; 6; 7; 8]. Такі заходи сприяють підвищенню передбачуваності та узгодженості публічної політики з погляду збереження конкурентного порядку.

Третій вимір системно-структурної модернізації стосується процедурної компоненти конкурентної політики. У науковій літературі обґрунтовується, що ефективність захисту конкуренції визначається не лише змістом заборон і приписів, а й якістю процедур розгляду справ, процесуальними гарантіями для суб'єктів господарювання, прозорістю критеріїв оцінки та мотивування рішень [3; 4; 6]. Застосування загальних стандартів належної адміністративної процедури до діяльності конкурентного відомства та інших органів (право бути вислуханим, доступ до матеріалів справи, розумний строк, чітка фіксація доказів і аргументів) дозволяє знизити ризики формального або вибіркового правозастосування й підвищити якість судового контролю [5; 8].

З огляду на це, системно-структурний підхід передбачає посилення процедурного виміру конкурентної політики через: деталізацію процесуальних норм у справах про порушення законодавства про захист економічної конкуренції; стандартизацію мотивувальної частини рішень Антимонопольного комітету України; забезпечення узгодженості між адміністративними процедурами на рівні Комітету й подальшим судовим переглядом [4; 6; 7]. Важливо, що системний аналіз дозволяє оцінювати не тільки кожну процедуру окремо, а й те, як вони взаємодіють між собою (наприклад, погодження концентрації – подальший нагляд за виконанням зобов'язань – оцінка впливу державної допомоги).

Четвертий напрям модернізації у системно-структурній логіці пов'язаний із євроінтеграційним вектором України. Адаптація законодавства про конкуренцію до *acquis* Європейського Союзу вимагає не лише формального відтворення норм, а й наближення інституційних,

процедурних та аналітичних практик до європейських стандартів [3; 4; 6; 7; 8]. Через системно-структурну призму це означає: інтеграцію європейських критеріїв оцінки домінування, контролю концентрацій і державної допомоги у національну нормативну базу; формування сталих каналів взаємодії між Антимонопольним комітетом України та європейськими інституціями; уніфікацію процедур збору й аналізу ринкових даних; розвиток аналітичного потенціалу органів, що реалізують конкурентну політику [4; 6; 7].

П'ятий системний блок модернізації стосується цифровізації адміністративно-правового регулювання конкуренції. Впровадження електронних реєстрів рішень конкурентного відомства, відкритих баз даних щодо концентрацій, державної допомоги, публічних закупівель, електронних каналів подання заяв і скарг, а також інструментів аналітики даних підвищує прозорість та підзвітність органів влади, зменшує транзакційні витрати для бізнесу й створює додаткові можливості для громадського контролю [1; 2; 4]. У системно-структурній логіці цифровізація розглядається не як технічне удосконалення, а як зміна способу організації інформаційно-аналітичного блоку конкурентної політики, що має бути узгоджена з нормативними та процедурними змінами.

Отже, системно-структурний підхід до адміністративно-правового регулювання конкуренції дає змогу розглядати конкурентну політику України як комплексну підсистему публічного адміністрування, у межах якої взаємодіють нормативні, інституційні, процедурні, організаційно-функціональні та інформаційно-аналітичні елементи. Можливості модернізації в цій логіці пов'язуються з: інтеграцією конкурентних критеріїв у загальні адміністративні процедури; переглядом інституційної архітектури та механізмів координації органів публічної влади; посиленням процедурної компоненти захисту конкуренції; поглибленням євроінтеграційної гармонізації; цифровізацією процесів регулювання й контролю. Реалізація таких напрямів потребує цілеспрямованої політики, однак саме системно-структурний підхід дозволяє уникнути фрагментарності реформ, забезпечуючи внутрішню узгодженість конкурентної політики та її вбудованість у ширший контекст публічного адміністрування.

Література:

1. Адміністративне право України : академічний курс : підруч. : у 2 т. Т. 1 : Загальна частина / ред. колегія: В. Б. Авер'янов (голова) та ін. Київ : Юридична думка, 2004. 584 с.
2. Публічне адміністрування в Україні : навч. посіб. / [В. Б. Дзюндзюк, О. Б. Коротич, Г. С. Одінцова та ін.] ; за заг. ред. В. В. Корженка, Н. М. Мельтюхової. Харків : Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2011. 306 с.

3. Бакалінська О. О. Конкурентне право : навч. посіб. / О. О. Бакалінська ; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. Київ : КНТЕУ, 2010. 387 с.

4. Безух О. В. Теоретичні проблеми правового регулювання відносин економічної конкуренції в Україні : монографія. Київ : НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2013. 269 с.

5. Тимошук В. П. Адміністративні послуги : посібник. Київ : ТОВ «Софія-А», 2012. 104 с.

6. Про захист економічної конкуренції : Закон України від 11.01.2001 № 2210-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 12. Ст. 64.

7. Про Антимонопольний комітет України : Закон України від 26.11.1993 № 3659-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 50. Ст. 472.

8. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17.02.2022 № 2073-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 15. Ст. 50.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-550-4-54>

МОТИВУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО АКТА ЯК КЛЮЧОВИЙ ІНСТРУМЕНТ КОНТРОЛЮ ДИСКРЕЦІЇ В АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРОЦЕДУРАХ

Головко К. М.

*аспірант кафедри кримінального, адміністративного права і процесу
ЗВО «Міжнародний університет бізнесу і права»,
м. Херсон, Україна*

Мотивування адміністративного акта у сучасній адміністративній процедурі виконує функцію юридичного контролю дискреції, оскільки переводить управлінський вибір із площини внутрішньої доцільності у площину правової перевірюваності. Дискреційне повноваження передбачає наявність у адміністративного органу певного простору вибору між кількома юридично допустимими варіантами рішення, однак цей простір не є автономним від мети повноваження, принципів процедури та фактичної основи справи. Вимога мотивувати рішення забезпечує зв'язок між компетенцією і результатом: адміністративний орган зобов'язаний показати, які обставини він визнав установленими, які норми застосував, які міркування поклав в основу оцінки доказів і чому обраний варіант рішення є належним у межах наданого розсуду [1].

Конституційна модель діяльності публічної адміністрації, за якою органи влади та їх посадові особи діють на підставі, у межах повноважень

та у спосіб, визначені Конституцією і законами, надає мотивуванню процесуального значення. Спосіб реалізації повноваження включає не лише формальне дотримання стадій провадження, а й обов'язок раціонально та правовим чином пояснити перехід від фактичних даних

до юридичного висновку. За відсутності мотивів неможливо відрізнити правомірне використання дискреції від свавільного рішення, ухваленого без належного з'ясування обставин або з опорою на нерелевантні міркування [2]. Мотивування у цьому сенсі є процедурною гарантією верховенства права, оскільки забезпечує юридичну визначеність для адресата акта та створює умови для зовнішнього контролю.

Закон України «Про адміністративну процедуру» від 17 лютого 2022 року № 2073-ІХ інституціоналізує мотивування як елемент належної адміністративної діяльності й пов'язує його із принципами обґрунтованості, пропорційності, добросовісності, розсудливості та забезпечення права особи на участь у провадженні і на ефективний захист [1]. Юридичний зміст мотивування не зводиться до формальної констатації підстав. Воно передбачає, що адміністративний орган має відобразити фактичну базу рішення, оцінку доказів, юридичну кваліфікацію та логіку застосування правових норм до встановлених обставин. Якщо рішення ухвалюється в умовах розсуду або містить оцінні судження, мотивування повинно демонструвати межі такого розсуду, орієнтацію на мету повноваження та врахування релевантних інтересів, які підлягають балансуванню.

Контрольна роль мотивування найбільш виразна у випадках, коли адміністративний орган має обрати один із кількох допустимих варіантів впливу або визначити інтенсивність втручання у права та законні інтереси особи. У таких ситуаціях мотивування фактично виконує функцію процедурного тесту пропорційності: має бути видно, яку легітимну мету переслідує рішення, чому обраний захід придатний для її досягнення, чому менш обтяжливі альтернативи є недостатніми в конкретних обставинах, а також чому негативні наслідки для особи не є надмірними порівняно з публічним інтересом [1]. Якщо орган ігнорує альтернативи, не реагує на суттєві доводи особи або не відображає баланс інтересів, дискреційний вибір втрачає ознаку правової аргументованості й набуває рис необґрунтованості.

Мотивування також забезпечує процедурну реалізацію права особи на участь у провадженні. Участь означає не лише можливість подати заяву чи пояснення, а й право бути почутим у релевантній частині, тобто право на те, щоб доводи були розглянуті та оцінені. Належне мотивування відображає, що орган сприйняв інформацію, надану особою, зіставив її з іншими матеріалами справи та зробив висновок, який можна відтворити логічно і перевірити юридично. У протилежному разі участь зводиться

до формальної присутності у процедурі без реального впливу на її результат, що підриває легітимність рішення як правозастосовного акту.

У механізмі оскарження мотивування виступає передумовою ефективного захисту. Оскарження потребує розуміння підстав рішення, обсягу встановлених фактів, способу застосування норм та причин відхилення аргументів. Якщо мотивувальна частина є неповною або формальною, адресат позбавляється можливості належно сформулювати заперечення, надати контрдокази або послатися на помилки у правовій кваліфікації. Це робить засіб захисту менш ефективним незалежно від того, здійснюється він в адміністративному порядку чи у суді [1].

Судовий контроль за межами дискреції також опосередкований мотивуванням. Кодекс адміністративного судочинства України закріплює підходи до перевірки рішень суб'єктів владних повноважень через критерії законності, обґрунтованості, пропорційності, добросовісності, розсудливості та рівності, а також через перевірку того, чи враховано всі обставини, що мають значення для прийняття рішення [3]. Суд не піднімає адміністративний орган у здійсненні дискреції, але перевіряє, чи дискреція реалізована в юридично допустимих межах. Відсутність або недостатність мотивів ускладнює таку перевірку та зазвичай свідчить про процедурний дефект, який ставить під сумнів правомірність рішення, оскільки не дає можливості підтвердити, що орган діяв на підставі встановлених фактів і правових критеріїв, а не на основі довільних припущень.

Європейські стандарти належного адміністрування підтримують підхід, за яким обов'язок надавати причини індивідуальних рішень є елементом правової адміністрації та гарантією від свавілля. У документах Ради Європи щодо належного адміністрування підкреслюється необхідність обґрунтування рішень, що впливають на права, як умова прозорості та можливості перегляду [4]. У праві Європейського Союзу право на належне адміністрування включає, зокрема, обов'язок адміністрації мотивувати свої рішення як складову правового статусу особи у відносинах з публічною владою [5]. У доктринальному вимірі це корелює з підходом Венеційської комісії до верховенства права, де процедурні гарантії, прозорість та підконтрольність влади розглядаються як структурні компоненти запобігання свавіллю [6]. Для українського адміністративного права ці стандарти мають значення орієнтира при тлумаченні національних норм та оцінюванні якості процедурного регулювання.

Підсумовуючи, мотивування адміністративного акта є центральним інструментом контролю дискреції, тому що забезпечує відтворюваність логіки рішення, демонструє межі розсуду, фіксує баланс інтересів і створює можливість перевірки рішення у процедурі оскарження та судового контролю. Належне мотивування пов'язує встановлені факти,

застосовані норми та обраний варіант управлінського рішення в єдину юридично зрозумілу конструкцію. Недостатність мотивів або їх формальність зазвичай означає процедурний дефект, який підриває обґрунтованість і законність акта, збільшує ризик його скасування та знижує передбачуваність адміністративної практики як такої.

Література:

1. Закон України Про адміністративну процедуру від 17.02.2022 № 2073-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20>
2. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
3. Кодекс адміністративного судочинства України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>
4. Council of Europe. Recommendation CM/Rec(2007)7 on good administration (20.06.2007). URL: <https://rm.coe.int/cmrec-2007-7-of-the-cm-to-ms-on-good-administration/16809f007c>
5. Charter of Fundamental Rights of the European Union, Article 41 Right to good administration. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/treaty/char_2016/oj
6. Venice Commission. Rule of Law Checklist, CDL-AD(2016)007. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2016\)007-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2016)007-e)

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-550-4-55>

АДМІНІСТРАТИВНЕ ОСКАРЖЕННЯ У СФЕРІ ПІДПРИЄМНИЦТВА ЯК МЕХАНІЗМ ВІДНОВЛЕННЯ ПОРУШЕНИХ ПРАВ

Головко Р. М.

*аспірант кафедри кримінального, адміністративного права і процесу
ЗВО «Міжнародний університет бізнесу і права»,
м. Херсон, Україна*

Право на підприємницьку діяльність реалізується у публічно-правових взаєминах через управлінські рішення, дії та бездіяльність органів влади, які визначають доступ до ринку, умови провадження діяльності, наслідки контролю, участь у закупівлях та інші юридично значущі параметри господарювання [1]. За таких умов відновлення порушених прав підприємця потребує не лише судового захисту, а й процедурного інструментарію внутрішнього перегляду адміністративних актів.

Адміністративне оскарження слід розглядати як процесуальний механізм ініційованого підприємцем перегляду рішення або поведінки суб'єкта владних повноважень з метою усунення порушення та відновлення правового становища у межах публічної адміністрації [2]. Воно доповнює судовий контроль, передбачений адміністративним судочинством, формуючи багаторівневу модель захисту, у якій скарга може бути самостійним способом відновлення права або підготовчим етапом для ефективного судового оскарження [3]. Така модель зменшує процесуальні витрати бізнесу, сприяє корекції помилок адміністрації та підвищує якість мотивування управлінських рішень.

Ефективність адміністративного оскарження визначається сукупністю процедурних гарантій. Першою є належне повідомлення підприємця про рішення та порядок його оскарження, без чого право на скаргу фактично втрачає реалізаційний зміст. Другою є повнота перегляду, що передбачає оцінювання як правових підстав, так і фактичних обставин та доказової бази, а також перевірку пропорційності втручання [2]. Третьою є участь заявника у розгляді, включно з можливістю подати пояснення і матеріали, ознайомитися з документами справи та отримати відповідь на доводи скарги. Четвертою є мотивованість рішення за результатами скарги, яка забезпечує перевірність висновків адміністрації та робить можливим подальший контроль, зокрема судовий [3]. П'ятою є розумні строки, оскільки затягування перегляду у підприємницькій сфері трансформується у прямі економічні втрати. Шостою є реальність юридичних наслідків, тобто здатність рішення за скаргою змінити правове становище підприємця, скасувати або змінити акт, зобов'язати адміністрацію до належних дій.

Специфіка адміністративного оскарження проявляється у галузевих режимах, оскільки предмет оскарження, процесуальні строки, компетентний орган перегляду та юридичні наслідки скарги залежать від характеру відповідного публічно-правового регулювання і ступеня впливу адміністративного рішення на господарську діяльність. У різних секторах підприємницької сфери адміністративне оскарження виконує не лише відновну функцію, а й функцію стандартизації адміністративної практики, зниження регуляторних ризиків та запобігання конфліктам, що мають значну економічну ціну для суб'єкта господарювання.

У податкових правовідносинах адміністративне оскарження слугує механізмом перегляду рішень контролюючих органів та корекції фіскальних спорів у межах адміністрації [4]. Його значення визначається тим, що податкові рішення часто мають негайний фінансовий ефект, включно з нарахуванням грошових зобов'язань, штрафних санкцій, блокуванням податкових накладних, визначенням ризиковості платника та іншими рішеннями, які прямо впливають на ліквідність і операційну

стабільність бізнесу. Адміністративна скарга у цій сфері виконує роль процесуального фільтра, що дозволяє виправити помилки у фактичних висновках, оцінці доказів або застосуванні норм без судового втручання, а також формує структуровану доказову базу і мотивувальний масив для подальшого судового оскарження. Додатково, адміністративне оскарження в податковій сфері має значення як інструмент уніфікації практики контролюючих органів та забезпечення передбачуваності фіскального правозастосування у типових ситуаціях.

У публічних закупівлях адміністративне оскарження забезпечує відновлення конкурентності процедури та захист від дискримінаційних умов або неправомірних рішень замовника, що є критичним з огляду на строковість закупівель [5]. У цій сфері особливість полягає у тому, що оскарження спрямоване не лише на відновлення суб'єктивного права конкретного учасника, а й на забезпечення належної процедури закупівлі як інструменту реалізації принципів рівного ставлення та добросовісної конкуренції. Водночас ефективність адміністративного оскарження тут визначається оперативністю, оскільки затримка розгляду скарги може призвести до укладення договору і фактичної незворотності порушення. Тому адміністративна скарга у закупівлях виконує також превентивну функцію, зупиняючи або коригуючи процес до моменту, коли порушення набуває незворотних наслідків для ринку і для конкретного підприємця. Окремого значення набуває перевірка мотивованості рішень замовника та відповідності вимог тендерної документації критеріям недискримінаційності, що безпосередньо пов'язано з доступом малого і середнього бізнесу до публічних контрактів.

У ліцензійних відносинах оскарження пов'язане з гарантіями доступу до ринку та перевіркою обґрунтованості обмежувальних рішень [6]. Відмова у видачі ліцензії, зупинення її дії або анулювання фактично означають припинення можливості здійснювати певний вид господарської діяльності, що надає процедурі оскарження ознак підвищеної інтенсивності захисту. У таких справах предметом перевірки стають не лише формальні критерії відповідності вимогам, а й питання пропорційності адміністративного втручання, належності доказів порушень, дотримання права суб'єкта господарювання на участь у провадженні та надання пояснень. Адміністративне оскарження в ліцензійній сфері має також системний ефект, оскільки встановлює стандарти однакового застосування ліцензійних умов, зменшуючи регуляторну невизначеність і ризики вибіркового підходу до суб'єктів господарювання.

У сфері державного нагляду і контролю скарга виконує роль запобіжника проти надмірного втручання, дозволяючи перегляд приписів і рішень за результатами перевірок, які впливають на функціонування підприємства [7]. Контрольні заходи часто супроводжуються приписами,

вимогами про усунення порушень, рішеннями про зупинення робіт, застосуванням адміністративно-господарських санкцій або ініціюванням інших обмежувальних процедур. Саме тому адміністративне оскарження у цій сфері покликане забезпечити перевірку законності підстав перевірки, дотримання процедур проведення контрольного заходу, коректність фіксації результатів, а також обґрунтованість і пропорційність заходів реагування. Для бізнесу принциповим є те, що скарга має бути здатною нейтралізувати негативні наслідки неправомірного припису або рішення у розумний строк, інакше відновлення права набуває суто формального характеру. Окремою площиною є оцінювання меж дискреції контролюючого органу при виборі заходів реагування, що безпосередньо пов'язано з принципом мінімального необхідного втручання у господарську діяльність.

У конкурентному праві оскарження рішень антимонопольного органу має значення як гарантія від надмірної санкційності та як інструмент перевірки доказовості і мотивованості висновків [8]. Рішення у справах про порушення конкурентного законодавства можуть містити значні штрафи, зобов'язання припинити певну поведінку, вимоги щодо структурних змін, а також впливати на ділову репутацію і ринкове становище підприємства. Тому адміністративне оскарження у цій сфері орієнтоване на контроль стандартів доказування, перевірку коректності економіко-правової кваліфікації, дотримання процесуальних прав суб'єкта господарювання, включно з доступом до матеріалів та можливістю подати заперечення. Водночас специфіка конкурентних справ полягає у складності фактичного складу та використанні економічного аналізу, що підвищує вимоги до мотивування і прозорості аргументації органу, а також до процедурної рівноваги сторін у провадженні. У підсумку адміністративне оскарження в конкурентному праві виконує функцію процесуального балансу між ефективністю державного втручання і захистом прав суб'єктів господарювання від непропорційних або недостатньо обґрунтованих рішень.

Практичні проблеми цього механізму переважно пов'язані з формалізмом розгляду скарг, інституційною залежністю органу перегляду від системи, що ухвалила первинне рішення, порушенням строків, недостатньою якістю повідомлення та комунікації. Вирішення цих проблем доцільно пов'язувати з уніфікацією процедурних стандартів, підвищенням вимог до мотивування, забезпеченням організаційної відокремленості функції перегляду та розвитком електронних сервісів оскарження у межах адміністративної процедури [2]. Орієнтиром для оцінювання належної якості розгляду скарги є європейські стандарти належного адміністрування та ефективного засобу юридичного захисту [9; 10].

Отже, адміністративне оскарження у сфері підприємництва є процесуальним механізмом відновлення порушених прав, який здатний забезпечити корекцію управлінських помилок та відновлення правового становища підприємця без судового втручання або як підготовчу стадію для судового захисту. Його ефективність визначається доступністю процедури, повнотою перегляду, участю заявника, мотивованістю рішення, дотриманням розумних строків та реальністю юридичних наслідків, а у спеціальних сферах податкових відносин, закупівель, ліцензування і контролю адміністративне оскарження виступає інструментом оперативного усунення порушень із прямими економічними наслідками для бізнесу.

Література:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Про адміністративну процедуру Закон України від 17.02.2022 № 2073-ІХ Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2073-20>
3. Кодекс адміністративного судочинства України Закон України від 06.07.2005 № 2747-ІV Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2747-15>
4. Податковий кодекс України Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2755-17>
5. Про публічні закупівлі Закон України від 25.12.2015 № 922-VIII. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/922-19>
6. Про ліцензування видів господарської діяльності Закон України від 02.03.2015 № 222-VIII. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/222-19>.
7. Про основні засади державного нагляду контролю у сфері господарської діяльності Закон України від 05.04.2007 № 877-V. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/877-16>
8. Про захист економічної конкуренції Закон України від 11.01.2001 № 2210-III. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2210-14>.
9. Recommendation CM Rec(2007)7 of the Committee of Ministers to member states on good administration adopted 20 June 2007. URL: <https://rm.coe.int/cmrec-2007-7-of-the-cm-to-ms-on-good-administration/16809f007c>
10. European Convention on Human Rights. Official text. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ENG.

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ КІБЕРЗЛОЧИННОСТІ ТА ЇХ ВПЛИВ НА НАЦІОНАЛЬНУ БЕЗПЕКУ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-550-4-56>

Мариніч П. В.

здобувач

Одеський державний університет внутрішніх справ

м. Одеса, Україна

Науковий керівник: Грезіна О. М.

доктор філософії, доцент кафедри кримінального аналізу

та інформаційного аналізу

Одеський державний університет внутрішніх справ

м. Одеса, Україна

У сучасному світі стрімкий розвиток інформаційних технологій приносить не лише переваги для економіки, державного управління та повсякденного життя, а й створює нові загрози. Однією з найнебезпечніших є кіберзлочинність, яка охоплює широкий спектр злочинних дій – від шахрайства та викрадення персональних даних до атак на державні органи та критичну інфраструктуру. З кожним роком масштаби, складність і наслідки таких злочинів зростають. Хакери атакують державні установи, банки, медичні заклади та об'єкти енергетики, що може спричинити масові відключення електроенергії та паралізувати роботу цілих регіонів.

В Україні спостерігається в середньому 15 кібератак на день з боку держави-агресора. Атаки спрямовані на інфраструктуру (енергетика, телекомунікації), які супроводжують чи передують військовим діям, а також включають віруси/шкідливе ПЗ, що вражає електростанції чи енергосистему. Крім того, проводяться масштабні операції дезінформації, поширення фейків, маніпуляцій громадською думкою та пропаганди – із застосуванням соціальних мереж, ботів і мемів. Атаки на енергетичні, транспортні, медичні та водопостачальні системи можуть спричинити катастрофічні наслідки – як економічні, так і соціальні.

Найпоширенішими видами шахрайства у віртуальному просторі є продаж неіснуючих товарів та фішингові онлайн-магазини. Злочинці часто ошукують громадян, продаючи неіснуючі товари на майданчиках оголошень або в соцмережах, вимагаючи повну передоплату, після чого зникають. Правоохоронці та власники платформ, наприклад OLV, намагаються протидіяти цьому: модератори видаляють заборонений

контент і блокують публікації товарів, що вимагають особливих умов зберігання.

Кіберзлочинність перетворилася на серйозну загрозу для національної безпеки. Зловмисники шифрують важливі файли та вимагають викуп за розшифрування, часто у криптовалюти. Такі атаки спрямовані на великі компанії чи державні структури для отримання високих виплат. Кібершахраї використовують психологічні прийоми для маніпуляцій: фішингові листи чи підроблені сайти для викрадення логінів, паролів і банківських даних. Існують підпільні ринки, де продаються послуги з атак, шкідливе ПЗ та анонімний хостинг. Навіть без технічних знань можна замовити хакерську атаку.

Використання штучного інтелекту (AI) та машинного навчання хакерами для автоматизації атак, створення фейкових зображень, голосів (deepfake) або прогнозування слабких місць у системах захисту [1]. Біткойн та інші криптовалюти використовуються для анонімних переказів, відмивання грошей та фінансування злочинів. Хакерські угруповання, часто підтримувані ворожими державами, проводять шпигунські операції проти урядових структур, оборонних підприємств та дипломатичних місій. Поширення фейкових новин, злив конфіденційної інформації, втручання у вибори чи судові процеси дестабілюють суспільство та підривають довіру до влади.

Кібератаки завдають колосальної шкоди економіці: глобальні збитки перевищують трильйони доларів щорічно. Вони стали елементом гібридної війни поряд з інформаційними кампаніями, економічним тиском і пропагандою. Такі атаки важко ідентифікувати та реагувати на них. Механізми вчинення кібератак постійно вдосконалюються [3].

Починаючи з лютого 2021 року, Національний координаційний центр кібербезпеки при Раді національної безпеки та оборони фіксує масовані DDoS-атаки на український сегмент Інтернету, переважно на веб-сайти сектору безпеки і оборони, зокрема на сайти СБУ, РНБО та інших державних установ. Джерелом атак є IP-адреси російських мереж. Зловмисники використовують новий механізм: інфікують вразливі веб-сервери державних органів вірусом, роблячи їх частиною бот-мережі для DDoS-атак. Системи безпеки провайдерів блокують ці сервери, роблячи сайти недоступними навіть після атаки.

Для протидії необхідні спеціалізовані підрозділи в МВС, СБУ, Міністерстві оборони для оперативного виявлення та запобігання атакам. Оскільки кіберзлочини часто транскордонні, важливий обмін інформацією між країнами та участь у міжнародних ініціативах. Кожен користувач повинен знати основи кібергігієни: надійні паролі, розпізнавання фішингу, захист даних. Інвестиції у технології захисту, включаючи системи штучного інтелекту, багатфакторну аутентифікацію, шифрування та

кібермоніторинг, підвищують стійкість [1; 2]. Законодавство потрібно адаптувати: чітко визначити кіберзлочини, встановити відповідальність, спростити міжнародний розшук.

Відповідно до Рішення РНБО «Про Стратегію національної безпеки України» від 14.09.2020 р., введеного Указом Президента № 392/2020, основне завдання – гарантування кіберстійкості національної інформаційної інфраструктури в умовах цифрової трансформації. Національна безпека неможлива без надійної кібербезпеки.

Боротьба з кіберзлочинністю повинна стати пріоритетом на всіх рівнях – від індивідуального до глобального. Об'єднання зусиль держави, суспільства, бізнесу та міжнародних партнерів дозволить протидіяти викликам цифрової епохи. Тенденції кіберзлочинності, пов'язані зі збройним конфліктом, – це новий фронт, який визначає виживання нації.

Література:

1. Zheng K. Next-Generation Cybersecurity Threat Detection: Integration with Artificial Intelligence. *Highlights in Science, Engineering and Technology*. 2025. Vol. 138. P. 8–16. DOI: <https://doi.org/10.54097/nx38v729>
2. B. H. Kumar, S. T. Nuka, M. Malempati, H. K. Sriram, S. Mashetty, S. Kannan. Big Data in Cybersecurity: Enhancing Threat Detection with AI and ML. *Metallurgical and Materials Engineering*. 2025. Vol. 31, No. 3. P. 12–20. DOI: <https://doi.org/10.63278/1315>
3. Sharma S. AI-Powered Cybersecurity: The Future of Threat Detection. *International Journal of Scientific Research in Engineering and Management*. 2025. Vol. 09, No. 04. P. 1–9. DOI: <https://doi.org/10.55041/ijrem45943>

**КРИМІНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ У ПРАВООХОРОННІЙ
ДІЯЛЬНОСТІ: ЗАСТОСУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ
ТЕХНОЛОГІЙ ТА ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ПРОТИДІІ
КІБЕРЗЛОЧИНАМ**

Семенюк М. О.

здобувач

Одеський державний університет внутрішніх справ

м. Одеса, Україна

Науковий керівник: Грезіна О. М.

*доктор філософії, доцент кафедри кримінального аналізу
та інформаційного аналізу*

Одеський державний університет внутрішніх справ

м. Одеса, Україна

Сучасний світ стикається з безпрецедентним зростанням кіберзлочинності, яка стає все більш складною та глобальною. Кримінальний аналіз як ключовий елемент правоохоронної діяльності набуває нового значення завдяки інтеграції інформаційних технологій (ІТ) та штучного інтелекту (ШІ). Актуальність теми зумовлена стрімким розвитком цифрових технологій, які, з одного боку, полегшують злочинну діяльність, а з іншого – надають потужні інструменти для її протидії. Згідно з даними Europol, ШІ може радикально трансформувати поліцейську роботу, дозволяючи аналізувати величезні обсяги даних для виявлення тенденцій та ідентифікації злочинців [1].

Кіберзлочини, такі як фішинг, ransomware та хакерські атаки, завдають мільярдні збитки економікам країн. У 2024 році кількість кібератак зросла на 30% порівняно з попереднім роком, що вимагає від правоохоронних органів адаптації до нових викликів. Кримінальний аналіз, базований на ІТ, включає збір, обробку та інтерпретацію даних з метою прогнозування злочинів. ШІ посилює цей процес, автоматизуючи рутинні завдання та підвищуючи точність прогнозів.

Інформаційні технології є основою сучасного кримінального аналізу в правоохоронній сфері. Вони дозволяють інтегрувати дані з різних джерел: соціальних мереж, банківських транзакцій, відеоспостереження та мереж Інтернету речей (IoT). Наприклад, системи big data аналізують петабайти інформації для виявлення патернів злочинної поведінки. У протидії кіберзлочинам ІТ використовуються для моніторингу мереж, виявлення аномалій та автоматизованого збору доказів.

Одним з ключових інструментів є системи автоматизованого аналізу, такі як мережеві сканери та інструменти форензичного аналізу. Вони допомагають у розслідуванні інцидентів, відновлюючи ланцюжок подій після атаки. Наприклад, програмне забезпечення для аналізу логів може виявити несанкціонований доступ до систем, що є критичним для запобігання подальшим атакам. Дослідження 2024 року показують, що використання AI-powered систем для ідентифікації та розслідування кіберзлочинів значно підвищує ефективність кібербезпеки в правоохоронних органах [2]. Однак, впровадження ІТ вимагає вирішення проблем конфіденційності даних та відповідності законодавству, наприклад, GDPR в Європі чи аналогічним нормам в Україні.

Штучний інтелект революціонує кримінальний аналіз, перетворюючи реактивну модель правоохоронної діяльності на проактивну. ШІ використовується для передбачення злочинів (predictive policing), аналізуючи історичні дані для прогнозування потенційних загроз. У сфері кіберзлочинності ШІ застосовується для виявлення фішингових кампаній, аналізу шкідливого ПЗ та ідентифікації ботнетів. Наприклад, алгоритми машинного навчання можуть розпізнавати аномалії в мережевому трафіку, сигналізуючи про можливу DDoS-атаку до її початку.

Одним з перспективних напрямків є використання ШІ для цифрової криміналістики. Системи на базі ШІ аналізують зображення, голоси та тексти для ідентифікації злочинців, навіть у зашифрованих каналах. У 2025 році очікується зростання використання ШІ для запобігання корпоративним злочинам, включаючи кібератаки, де ШІ допомагає у виявленні та розслідуванні з юридичної перспективи. Приклади включають системи, подібні до тих, що використовує FBI, для аналізу dark web та виявлення торгівлі забороненими товарами [3].

Проте, ШІ несе ризики: злочинці також використовують його для створення deepfakes чи автоматизованих атак. Тому правоохоронні органи повинні впроваджувати етичні стандарти та регуляції. В Україні, наприклад, Національна поліція вже тестує ШІ-системи для моніторингу кіберпростору, але потребує подальшого розвитку законодавчої бази для забезпечення балансу між ефективністю та правами людини.

Впровадження ІТ та ШІ у кримінальний аналіз стикається з викликами: браком кваліфікованих спеціалістів, високою вартістю технологій та ризиками упередженості алгоритмів. Крім того, глобальний характер кіберзлочинів вимагає міжнародної співпраці, наприклад, через Інтерпол чи Конвенцію про кіберзлочинність. Перспективи включають інтеграцію ШІ з блокчейном для безпечного обміну даними між країнами.

Застосування ІТ та ШІ є ключем до ефективної протидії кіберзлочинам. Вони підвищують оперативність, точність та превентивність правоохоронної діяльності. Рекомендується інвестувати в освіту кадрів, розробку

національних стратегій та міжнародне партнерство для максимізації переваг цих технологій.

Література:

1. Europol. AI and policing : the benefits and challenges of artificial intelligence for law enforcement : Observatory report. Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2024. 48 p. ISBN 978-92-95236-35-6. URL: <https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/AI-and-policing.pdf>
2. Hope, Ch. S. Using AI-powered systems to identify and investigate cybercrimes to enhance cybersecurity in law enforcement. *Issues in Information Systems*. 2024. Vol. 25, Iss. 1. P. 293–304. URL: https://iacis.org/iis/2024/1_iis_2024_293-304.pdf
3. Sharma, V. Artificial intelligence in cybercrime prevention, detection & investigation: A legal perspective. *VIDHIGYA: The Journal of Legal Awareness*. 2024. Vol. 19, Iss. 1 and 2. P. 34–38. DOI:10.5958/0974-4533.2024.00004.4. URL: <https://indianjournals.com/article/vidhigya-19-1and2-004>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-550-4-58>

ЗНАЧЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА У ПРОТИДІЇ ВОЄННИМ ЗЛОЧИНАМ

Чорний І. Я.

аспірант

*Донецький державний університет внутрішніх справ
м. Кропивницький, Україна*

Національне законодавство, традиційно, формується із урахуванням потреб держави та суспільства, які є актуальними на певному етапі державотворення. Це надає можливість зберігати динаміку, необхідну для регулювання та захисту відповідних суспільних відносин. В умовах збройного конфлікту, розв'язаного російською федерацією проти України в законодавство було внесено низку змін та доповнень, пов'язаних як із виникненням потреби у забезпеченні функціонування критично важливих інституцій, так і з необхідністю у посиленні механізму захисту національної безпеки України.

Протягом останніх років, із урахуванням курсу держави на євроінтеграцію, зміст правотворчої діяльності, здебільшого, полягав у забезпеченні імплементації до нормативно-правових актів європейських та

міжнародних стандартів, з метою адаптації українського законодавства до законодавства Європейського Союзу. Водночас введення особливого правового режиму воєнного стану зумовило потребу в унормуванні низки міжнародно визнаних правових норм і принципів, що застосовуються під час збройних конфліктів. Традиційно, такі норми відносяться до сфери міжнародного гуманітарного права.

Захисту нормами міжнародного гуманітарного права підлягають громадяни тих держав, які ратифікували наведені міжнародні договори за наявності специфічної обстановки, якою є збройний конфлікт. Отже, фактично, *міжнародне гуманітарне право є правом збройних конфліктів, скерованим на забезпечення дотримання порядку ведення бойових дій та захисту осіб, які у них не беруть участь*. Реалізація наведеного завдання здійснюється шляхом імплементації у національні нормативно-правові акти відповідних положень та встановлення кримінально-правових заборон за посягання на суспільні відносини, які охороняються конвенційними положеннями.

Аналіз норм національного кримінального законодавства дає підставу для констатації, що низка положень як Женевських конвенцій, ак і міжнародного гуманітарного права в цілому до сьогодні залишаються або взагалі не імplementованими, або на стадії розгляду можливості імплементації чи її завершення (прикладом є Закон України від 21.08.2024 № 3909-IX «Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього»). Необхідно також відмітити, що наведена ситуація частково зумовлена також відсутністю налагодженого та відпрацьованого національного механізму імплементації норм міжнародного гуманітарного права, а також єдністю підходів до розуміння змісту міжнародного механізму імплементації норм МГП.

Положення міжнародного гуманітарного права імplementовані до національного кримінального законодавства в частині кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення проти миру безпеки людства та міжнародного правопорядку, частково це також стосується злочинів проти основ національної безпеки (особливо – в частині кримінальної відповідальності за колабораціонізм).

Норми міжнародного гуманітарного права є у певній мірі релевантними нормам європейського права, зокрема – такими, що співвідносяться із Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод. Таке співвіднесення у більшості випадків відтворюється крізь призму повоєнної оцінки Європейським судом з прав людини обсягу шкоди, яка була завдана конкретними особами, а також доведення їх причетності до певних подій, які відбувались під час збройного конфлікту. Отже, фактично, Європейський суд з прав людини як і Міжнародний кримінальний суд

може бути залучений до визначення факту та ступеню порушення прав людини під час збройного конфлікту, зокрема і його учасників.

Наведене дозволяє вважати, що *за ступенем поширення та значущості всі положення міжнародного права можна диференціювати таким чином*: 1) положення Загальної декларації прав людини – як базовий міжнародний правовий документ, який визначає перелік невід’ємних прав людини, які підпадають під захист національними законодавствами; 2) положення Європейської конвенції з прав людини і основоположних свобод – заснований на Загальній декларації договір, який забезпечує механізм взаємодії між Високими договірними сторонами із захисту прав людини; 3) міжнародні правові документи ООН – скеровані на визначення механізму посиленого захисту окремих суспільних відносин; 4) міжнародне гуманітарне право – документи, скеровані на забезпечення захисту прав людини і громадянина в умовах збройного конфлікту. Відповідним чином диференційовані і судові органи.

Таким чином, проведене дослідження надало підставу для констатації такого: 1) міжнародне гуманітарне право є правом збройних конфліктів, скерованим на забезпечення дотримання порядку ведення бойових дій та захисту осіб, які у них не беруть участь; 2) норми договірного та звичасвого міжнародного гуманітарного права частково імплементовані до національного кримінального законодавства, що підтверджується криміналізацією більшості міжнародних воєнних злочинів та злочинів проти безпеки людства та міжнародного правопорядку; 3) норми європейського права та міжнародного гуманітарного права доповнюють одне одного та можуть бути застосовані одночасно (відповідно до правил застосування норм загального та спеціального права); 4) норми міжнародного гуманітарного права утворили підґрунтя для укладення Римського статуту, положення якого унормовують порядок та принципи діяльності Міжнародного кримінального суду та меж його дискреції.

ЕВОЛЮЦІЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ НАДАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ ТА ЛОГІКА АДМІНІСТРАТИВНОЇ РЕФОРМИ

Юрченко Т. П.

*аспірант кафедри кримінального, адміністративного права і процесу
ЗВО «Міжнародний університет бізнесу і права»,
м. Херсон, Україна*

Еволюція правового регулювання надання адміністративних послуг в Україні відображає поетапну зміну моделі взаємодії держави та приватної особи, у межах якої акцент поступово переносився з відомчої організації процесів на юридичну визначеність процедури, доступність сервісів і підзвітність публічної адміністрації. У цій логіці адміністративна реформа у сфері послуг охоплює формування нормативної рамки, інституційної мережі та процедурних гарантій, які у сукупності забезпечують передбачуваний правовий результат для заявника та контрольованість дискреції органу [1; 2; 3].

Початковий етап пов'язаний із програмним закріпленням загального напрямку модернізації державного управління. Указ Президента України «Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні» від 22.07.1998 № 810/98 визначив стратегічні орієнтири реформування виконавчої влади та публічного адміністрування, зокрема через підвищення ефективності управління і переорієнтацію на забезпечення прав та інтересів громадян [1]. На цьому етапі ще не існувало спеціального рамкового закону про адміністративні послуги, однак було закладено концептуальне підґрунтя для інституціоналізації сервісної функції держави як юридично організованого напрямку публічної діяльності.

Наступний етап пов'язаний із переходом до спеціалізованого урядового бачення розвитку системи адміністративних послуг. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку системи надання адміністративних послуг органами виконавчої влади» від 15.02.2006 № 90-р стало документом, який окреслив рамку майбутньої стандартизації доступу, якості та організаційної спроможності надавачів. У ньому було акцентовано потребу впорядкування переліків послуг, визначеності плати, унормування інформаційного забезпечення, а також спрощення взаємодії особи з адміністрацією [2]. Нормативна логіка цього етапу полягає у перетворенні надання послуг на керований процес із визначеними правилами, який підлягає уніфікації та оцінюванню.

Третій етап пов'язаний із прийняттям Закону України «Про адміністративні послуги» від 06.09.2012 № 5203-VI, який закріпив базову конструкцію сфери адміністративних послуг. Закон визначив адміністративну послугу через її індивідуальний правовий результат, що досягається шляхом здійснення владних повноважень за зверненням особи, а також заклав організаційну модель доступу через центри надання адміністративних послуг і вимоги до інформаційної відкритості, стандартизації та документування процедур [3]. Саме з цього моменту правове регулювання набуло рамкового характеру, у межах якого адміністративна послуга почала розглядатися як юридично структурована діяльність, а не як сукупність розрізаних відомчих операцій.

Водночас слід констатувати, що на рівні правозастосування зберігалася фрагментарність процедурних режимів, оскільки у 2012 році ще не існувало уніфікованого законодавчого регулювання адміністративної процедури. Це зумовлювало відмінності між галузевими провадженнями щодо строків, структури розгляду справ, стандартів мотивування та участі особи, що впливало на рівень гарантій заявника [3].

Четвертий етап характеризується зближенням реформи адміністративних послуг із ширшою реформою державного управління як інституційної системи. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Деякі питання реформування державного управління України» від 24.06.2016 № 474-р закріпило стратегічні засади модернізації державного управління, у межах яких розвиток якісних адміністративних послуг розглядається у зв'язку з підвищенням спроможності публічної адміністрації, зміною управлінських процесів та посиленням підзвітності [5]. Таким чином, якість послуг почала трактуватися як результат не лише правильно організованого прийому заяв, а й інституційної здатності органів діяти відповідно до принципів законності та належного адміністрування.

П'ятий етап пов'язаний із розвитком мережі центрів надання адміністративних послуг та посиленням ролі місцевого самоврядування у фронт офісній функції. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації мережі та функціонування центрів надання адміністративних послуг та удосконалення доступу до адміністративних послуг, які надаються в електронній формі» від 03.11.2020 № 943-IX нормативно закріпив підходи до оптимізації мережі ЦНАП і посилення доступності послуг у громадах, одночасно пов'язавши розвиток інституцій доступу з електронними каналами надання послуг [4]. На цьому етапі логіка адміністративної реформи проявляється у наближенні сервісів до заявника, зменшенні трансакційних витрат взаємодії та стандартизації організації фронт офісу як засобу мінімізації адміністративних бар'єрів [4; 9].

Шостий етап демонструє цифровізацію як фактор, що впливає на інструменти правового регулювання. Постанова Кабінету Міністрів України «Питання Єдиного державного вебпорталу електронних послуг та Реєстру адміністративних послуг» від 04.12.2019 № 1137 унормувала основні параметри функціонування вебпорталу електронних послуг та реєстру, що створило нормативну основу для системного розвитку електронних каналів доступу [6]. У цьому вимірі цифрова трансформація не змінює юридичної природи адміністративної послуги, однак підсилює значення міжвідомчої взаємодії, достовірності даних у реєстрах, юридичної значущості електронних документів і відтворюваності управлінських рішень у цифровому середовищі [3; 6].

Сьомий етап має процедурно системоутворювальний характер. Закон України «Про адміністративну процедуру» від 17.02.2022 № 2073-IX, який набрав чинності 15.12.2023, запровадив уніфіковані правила розгляду індивідуальних адміністративних справ, встановивши стандарти участі особи, мотивування рішень, дотримання строків, пропорційності та адміністративного оскарження [7]. Для сфери адміністративних послуг це означає формування цілісного режиму, у якому організаційна інфраструктура доступу, закріплена Законом України «Про адміністративні послуги» від 06.09.2012 № 5203-VI, поєднується з єдиними процесуальними гарантіями ухвалення рішень [3; 7]. Відповідно, логіка реформи переходить від питання місця отримання послуги до питання юридичної якості рішення та процедурних прав заявника.

Восьмий етап відображає подальшу деталізацію організаційного регулювання на рівні підзаконних актів. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання надання адміністративних послуг через центри надання адміністративних послуг» від 01.10.2025 № 1226 конкретизує окремі організаційні аспекти надання послуг через ЦНАП, підтверджуючи тенденцію до операційної стандартизації фронт офісу та узгодження практики на різних територіальних рівнях [8]. У сукупності з рамковими законами такі акти виконують функцію адаптації системи до організаційних змін і розвитку цифрових сервісів, залишаючись підпорядкованими принципам і межах законодавчого регулювання [3; 7; 8].

Узагальнення дає підстави визначити логіку адміністративної реформи у сфері адміністративних послуг як поєднання трьох взаємопов'язаних компонентів. Перший компонент полягає у формуванні рамкової конструкції послуги та інституцій доступу, насамперед через Закон України «Про адміністративні послуги» від 06.09.2012 № 5203-VI і розвиток мережі ЦНАП [3; 4]. Другий компонент пов'язаний із цифровим контуром, що розширює можливості доступу та одночасно підвищує вимоги до правового забезпечення міжвідомчої взаємодії і надійності реєстрових даних [6]. Третій компонент полягає в уніфікації процедурних

гарантій через Закон України «Про адміністративну процедуру», що забезпечує юридичну якість індивідуальних рішень і зменшує ризики довільності в діяльності адміністрації [7]. У європейському вимірі ці підходи узгоджуються зі стандартами доброго адміністрування, закріпленими у Recommendation CM/Rec(2007)7 Ради Європи, які акцентують законність, неупередженість, прозорість, розумний строк та ефективні засоби захисту [10]. Сукупно це дозволяє констатувати, що еволюція регулювання в Україні пройшла шлях від програмних засад до рамкових законів, інституційного розгортання мережі доступу, цифрової інфраструктури та процедурної уніфікації, що у сукупності формує сучасну модель правового забезпечення адміністративних послуг.

Література:

1. Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні: Указ Президента України; Концепція від 22.07.1998 № 810/98. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/810/98>.
2. Про схвалення Концепції розвитку системи надання адміністративних послуг органами виконавчої влади: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.02.2006 № 90-р. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/90-2006-%D1%80>
3. Про адміністративні послуги: Закон України від 06.09.2012 № 5203-VI. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5203-17>
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації мережі та функціонування центрів надання адміністративних послуг та удосконалення доступу до адміністративних послуг, які надаються в електронній формі: Закон України від 03.11.2020 № 943-IX. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/943-20>
5. Деякі питання реформування державного управління України: Розпорядження Кабінету Міністрів України; Стратегія, План, Заходи від 24.06.2016 № 474-р. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/474-2016-%D1%80>
6. Питання Єдиного державного вебпорталу електронних послуг та Реєстру адміністративних послуг: Постанова Кабінету Міністрів України; Положення, Перелік від 04.12.2019 № 1137. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1137-2019-%D0%BF>
7. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17.02.2022 № 2073-IX. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20>
8. Деякі питання надання адміністративних послуг через центри надання адміністративних послуг: Постанова Кабінету Міністрів України;

Перелік від 01.10.2025 № 1226 Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1226-2025-%D0%BF>

9. Реформування адміністративних послуг: аналітичний матеріал. Київ : Лабораторія законодавчих ініціатив, 2024. URL: https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2024/12/ali_brief_adminservices.pdf

10. Recommendation CM/Rec(2007)7 of the Committee of Ministers to member states on good administration. Council of Europe, 2007. URL: <https://rm.coe.int/cmrec-2007-7-of-the-cm-to-ms-on-good-administration/16809f007c>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-550-4-60>

СОЦІАЛЬНА ІНЖЕНЕРІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ КІБЕРЗЛОЧИНЦІВ: ШЛЯХИ ПРОТИДІЇ

Пліс Т. Ю.

здобувач

*Одеський державний університет внутрішніх справ
м. Одеса, Україна*

Науковий керівник: Грезіна О. М.

*доктор філософії, доцент кафедри кримінального аналізу та
інформаційного аналізу*

*Одеський державний університет внутрішніх справ
м. Одеса, Україна*

Соціальна інженерія залишається одним із найефективніших інструментів кіберзлочинців, оскільки спрямована не на технічні вразливості систем, а на психологічні особливості людини. Кіберзлочинці використовують принципи маніпуляції, такі як авторитет, терміновість, страх, довіра та дефіцит, щоб змусити жертву самостійно надати доступ до інформації, виконати шкідливі дії чи розкрити конфіденційні дані [3]. У 2024–2025 роках соціальна інженерія стала домінуючим вектором початкового доступу в кібератаках, обійшовши традиційні технічні заходи захисту завдяки фокусу на людському факторі [1]. Згідно з даними, соціальна інженерія становила 36 % усіх інцидентів з початковим доступом у період з травня 2024 по травень 2025 року, причому значна частина атак була фінансово мотивованою [1].

Соціальна інженерія охоплює широкий спектр тактик: фішинг, preteksting (створення вигаданих сценаріїв), baiting (приманка), vishing

(голосовий фішинг) та імперсонацію. У 2025 році спостерігається значне ускладнення методів завдяки інтеграції штучного інтелекту. З'явилися масові кампанії ClickFix, коли жертву обманом змушують вставити шкідливий код через фальшиві сповіщення браузера чи оновлення, що призводить до встановлення інфостілерів або RAT [1]. Інша поширена тактика – email bombing (масове підписування на спам), яка створює плутанину в поштової скриньці, приховує справжні сповіщення MFA та відкриває шлях для подальшого vishing чи імперсонації через Teams [2].

AI значно посилює ефективність атак: генеруються deepfake-аудіо та відео для імітації керівників чи родичів, що експлуатує принципи авторитету та емоційного зв'язку. Наприклад, deepfake-голос CEO використовується для шахрайських переказів коштів, а синтетичні ідентичності дозволяють масштабувати атаки [3]. Фішинг залишається основним методом (65 % соціально-інженерних інцидентів), але доповнюється SEO-отруєнням, malvertising та device code phishing, який обходить MFA через підроблені OAuth-додатки [1; 2]. У 2025 році 66 % атак були спрямовані на привілейовані облікові записи, що призводило до швидкої ескалації привілеїв та викрадення даних у 60 % випадків [1].

Ефективна протидія вимагає комплексного підходу, що поєднує технічні, організаційні та людські заходи. По-перше, посилення людського фактора через регулярне навчання та симуляцію атак. Працівників слід навчати розпізнавати ознаки маніпуляції (терміновість, авторитет, неочікувані запити), перевіряти джерела інформації та уникати імпульсивних дій. Особлива увага – до розпізнавання deepfake та ClickFix [3; 1]. По-друге, технічні заходи: впровадження фішинг-стійкого MFA (блокує понад 99 % несанкціонованого доступу), моніторинг поведінки (UEBA, ITDR), блокування підозрілих скриптів, посилення браузерів та фільтрація DNS/URL [2; 1]. Важливо контролювати процеси відновлення ідентичності та обмежувати використання нативних інструментів (наприклад, Quick Assist чи RMM). По-третє, організаційні заходи: принцип Zero Trust, сегментація доступу, моніторинг ранніх індикаторів (credential harvesting, аномальна поведінка), а також участь у обміні розвіданими та створення планів реагування. Регуляторні ініціативи мають передбачати відповідальність платформ за запобігання зловживанню AI [2; 3].

Соціальна інженерія у 2025 році перетворилася на масштабовану, автоматизовану та фінансово орієнтовану загрозу, що використовує AI для обходу традиційних захисних механізмів. Основний шлях протидії – поєднання постійного підвищення обізнаності користувачів, впровадження поведінкового аналізу та Zero Trust-архітектури. Лише комплексний підхід, що враховує психологічні аспекти та технічні інновації, дозволить суттєво знизити ефективність таких атак [1; 2; 3].

Література:

1. Unit 42. 2025 Unit 42 Global Incident Response Report: Social Engineering Edition. Palo Alto Networks. 2025. URL: <https://unit42.paloaltonetworks.com/2025-unit-42-global-incident-response-report-social-engineering-edition>
2. Microsoft Digital Defense Report 2025. Microsoft Corporation, 2025. URL: <https://cdn-dynmedia-1.microsoft.com/is/content/microsoftcorp/microsoft/msc/documents/presentations/CSR/Microsoft-Digital-Defense-Report-2025.pdf>
3. Benusi A. A Practical Analysis of Social Engineering Attacks and Countermeasures. *CEUR Workshop Proceedings*. 2025. Vol. 4044. URL: <https://ceur-ws.org/Vol-4044/short02.pdf>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-550-4-61>

СПЕЦИФІКА ГЛОБАЛЬНИХ ЮРИДИЧНИХ МЕХАНІЗМІВ У ВИМІРІ ПРОТИДІЇ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ ВІЙН

Кушнір В. В.

*здобувач 3 курсу третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
доктора філософії,
спеціальності 293 «Міжнародне право»,
кафедри морського та міжнародного права
Міжнародний гуманітарний університет
м. Одеса, Україна*

Аспекти системної протидії дезінформації та пропаганді у її різних форматах набуло для вітчизняної юридичної доктрини максимально гострих рис за умов масштабної російської агресії.

У відповідному контексті слід вказати на розвиток стандартів ООН у сфері протидії дезінформації у резолюції Ради Безпеки 2686 (2023) від 14 червня 2023 року, яка оцінює відповідні виклики насамперед у вимірі міжнародної безпеки, вказуючи на «випадки насильства, що підживлюється використанням мови ненависті, поширенням хибної інформації та дезінформацією, у тому числі у соціальних мережах», й на «жертви нетерпимості, дискримінації та підбурювання у ситуаціях збройного конфлікту», але з особливою увагою до «боротьби з дезінформацією та поширенням хибної інформації з метою зміцнення

здатності операцій ООН щодо підтримки миру виконувати свої мандати та підвищення рівня захищеності та безпеки миротворців» [2].

Надалі, у червні 2024 р. Генеральний секретар ООН забезпечив оприлюднення такого документа, як Глобальні принципи інформаційної сумлінності ООН, що «описують концепцію майбутнього, в якому буде подолано дисбаланс сил, тому невелика група суб'єктів, включаючи технологічні компанії, що базуються в кількох країнах, більше не монополізують контроль над глобальними інформаційними потоками». Цей документ приписує зосередитися на таких підходах як «довіра та стійкість суспільства», «здорові стимули для економіки», «розширення прав та можливостей суспільства», «незалежні, вільні та плюралістичні медіа» та «підвищення прозорості та розширення доступу до даних» [4].

Щобільше, схвалення резолюції 76/227 й наведених доповідей посадовців ООН також сприяло нормотворчій діяльності Ради з прав людини. Резолюція цього органу Об'єднаних Націй 49/21 «Роль держав у боротьбі з негативним впливом дезінформації на здійснення та реалізацію прав людини», ухвалена у 2022 році наголошує, що «дезінформація може замислюватися і поширюватися для введення в оману та для порушення й утисків прав людини..., у тому числі під час надзвичайних ситуацій, криз та збройних конфліктів, коли така інформація має життєво важливе значення» [3].

Додамо, що резолюція 49/21 особливо наголошує на тому, що «кампанії з дезінформації можуть використовуватися для очорнення окремих осіб та груп, поглиблення соціальних протиріч, сіяння розбрату, поляризації суспільства, поширення ненависті, расизму, ксенофобії, негативних стереотипів та стигматизації, а також для підбурювання до насильства, дискримінації» тощо. При цьому підкреслюється, що «дезінформація є загрозою демократії, яка може придушувати політичну активність, породжувати або поглиблювати недовіру до демократичних інститутів та процесів та перешкоджати реалізації усвідомленої участі у політичних та громадських справах» [3].

Наведена резолюція 49/21 водночас є примітною у тому, що прямо «закликає всі держави утримуватися від проведення чи спонсорування кампаній з дезінформації на національному чи транснаціональному рівнях у політичних чи інших цілях та рекомендує їм засуджувати такі дії» [3]; таким чином, на відміну від резолюції 76/227, яка просто встановлює відповідальність держав за дезінформацію, цей документ прямо констатує ключову роль самих держав у її фабрикації та поширенні.

Наступна резолюція Ради з прав людини ООН 55/10 від 3 квітня 2024 року з тією самою назвою повторює більшість тез наведеної

резолюції 49/21 й водночас зазначає, що «поширення дезінформації нерідко може бути транснаціональним явищем і використовуватися державами та спонсорованими державами суб'єктами як частина гібридних операцій з метою надання впливу, спрямованих на експлуатацію та підриг свободи суспільств, та може супроводжуватися серйозними порушеннями міжнародного права», вказуючи на «посилення ризиків, які дезінформація може додати у виборчі та інші демократичні процеси» [3].

Особливу роль у вимірі формування глобальних стандартів протидії дискримінації мала б відігравати ЮНЕСКО, яка вважає свою «роль у сфері заохочення та захисту свободи вираження поглядів та доступу до інформації» центральною у системі ООН та має відповідний Сектор комунікації та інформації [1]. Втім, першим документом ЮНЕСКО у цій сфері стала Декларацію «Віндхук+30», яку Генеральна конференція організації схвалила на своїй 41 сесії у листопаді 2021 року. Цей документ, серед іншого, згадує «поширення, розширення і пропаганду за допомогою керованих людиною та автоматизованих систем потенційно шкідливих матеріалів у цифровому форматі, включаючи дезінформацію та ненависницьку риторику» [5], але конкретних шляхів протидії дискримінації не пропонує.

У листопаді 2023 р. Генеральний директор ЮНЕСКО представила керівні принципи регулювання цифрових платформ з метою боротьби з дезінформацією в інтернеті та захисту свободи вираження поглядів, однак до жовтня 2024 року ЮНЕСКО не було прийнято жодного офіційного рішення, що безпосередньо стосується боротьби з поширенням та посиленням дезінформації. Тоді, на 220-й сесії Виконавчої ради організації був затверджений документ «Боротьба з дезінформацією з метою заохочення та захисту свободи вираження поглядів та доступу до інформації» [1].

Це рішення ЮНЕСКО констатувало, що дезінформація є однією з головних загроз нашого часу, «може вводити в оману та розколювати громадську думку, сприяти пропаганді насильницького екстремізму та розпалювання ненависті, що зрештою підриває довіру до джерел інформації у світі, де повсюдно поширене підключення до Інтернету» та «порушує принципи сумлінності при поводженні з інформацією та перешкоджає прийняттю людьми зважених рішень з питань екології, міграції, освіти, науки і культури» тощо. Додатково рішення визнає «ризики для збереження миру, пов'язані з дезінформацією, хибною інформацією, мовою ненависті та контентом, що підбурює до заподіяння шкоди, у тому числі з контентом, що поширюється через цифрові платформи» [1].

Втім, зазначений документ ЮНЕСКО не запропонував підходів, істотно відмінних від означених у резолюції Генасамблеї 76/227, міркуючи про «стратегії боротьби з дезінформацією відповідно до наявних передових методів та політики», які при цьому не мали б обмежувати «свободу вираження поглядів на користь регулювання, модерації та цензури». Рішення ЮНЕСКО учергове зазначило, що «для боротьби з дезінформацією потрібне вживання багатопланових та багатосторонніх заходів реагування», окремо наголошуючи на таких підходах, як свобода слова та безпека журналістів; розвиток засобів інформації та їх робота у надзвичайних ситуаціях; медійна грамотність та цифрові навички [1].

Крім ЮНЕСКО питання протидії дискримінації за останні роки можна було помітити у діяльності Міжрегіонального дослідницького інституту ООН з питань злочинності та правосуддя (ЮНКРІ), який досліджує відмінності різних типів дезінформації, фейкових новин, мови ворожнечі та свободи вираження поглядів, з особливою увагою на роль мови ненависті та дезінформації в соціальних мережах у воєнних та політичних пропагандистських кампаніях та на роль штучного інтелекту в дезінформації [1].

Отже, поступово підходи ООН до оцінки феномену дезінформації розширилися, охопивши ситуацію міжнародної безпеки, конфліктів та інформаційних війн. Крім того, все чіткіше формується суб'єктність держав не тільки у вимірі їх відповідальності у сфері дезінформації, але і як основних порушників відповідних вимог міжнародної співпраці.

Відповідні глобальні стандарти протидії дезінформації продовжують свій розвиток під егідою Генасамблеї ООН та її Третього комітету, Ради Безпеки та Ради з прав людини ООН, її Секретаріату й Управління Верховного комісара з прав людини, а також ЮНЕСКО, що зумовлює потребу наступних наукових досліджень викликів інформаційної війни у відповідному вимірі.

Література:

1. Countering disinformation for the promotion and protection of human rights and fundamental freedoms. Call for inputs. OHCHR. 30 April 2022. *UN*. URL: <https://www.ohchr.org/en/calls-for-input/2022/call-inputs-countering-disinformation-promotion-and-protection-human-rights>
2. Resolution 2686 (2023). Adopted by the Security Council at its 9347th meeting, on 14 June 2023. *UN*. URL: [https://docs.un.org/en/S/RES/2686\(2023\)](https://docs.un.org/en/S/RES/2686(2023))
3. Role of States in countering the negative impact of disinformation on the enjoyment and realization of human rights. Resolution 49/21 adopted

by the Human Rights Council on 1 April 2022. *UN*. URL: <https://docs.un.org/en/A/HRC/res/49/21>

4. United Nations Global Principles For Information Integrity. Recommendations for Multi-stakeholder Action. 2024. *UN*. URL: <https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/un-global-principles-for-information-integrity-en.pdf>

5. Windhoek + 30 Declaration: information as a public good, World Press Freedom Day 2021. *UNESCO*. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000378158>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-550-4-62>

РОЗУМІННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Стиранка М. Б.

кандидат юридичних наук,

адвокат

м. Львів, Україна

У пункті АС Резолюції порушено питання про правову природу робота та її співвіднесеність із чинними юридичними категоріями. Пункт АF фіксує, що звичних моделей відповідальності виробника недостатньо у випадках, коли рішення приймає сам робот. Аналогічний висновок у пункті АG зроблено щодо договірної відповідальності: колізії виникають тоді, коли робот здатний самостійно обирати контрагента, погоджувати умови та укладати угоди. Водночас підкреслено, що Резолюція має рекомендаційний характер і не є обов'язковим нормативним актом для держав-членів ЄС. При цьому нормативне регулювання у багатьох зарубіжних країн уже виходять за межі виключно фізичних осіб як носіїв прав, визнаючи поряд із ними інші види суб'єктів права (зокрема, організації та інституційні утворення), що підтверджує можливість різних конструкцій правосуб'єктності поза суто біологічним виміром [1, р. 361]. Комісія з цивільно-правового регулювання у сфері робототехніки Європейського Парламенту 31.05.2016 запропонувала Єврокомісії законодавчо запровадити нову правосуб'єктність «цифрових (електронних) осіб» для юнітів штучного інтелекту, наділивши їх таких правами (деякими аналогами прав людини) і обов'язками [2].

У підпункті «f» пункту 59 Резолюції Європейського Парламенту (рекомендації Комісії з цивільно-правового регулювання

робототехніки, 16.02.2017) запропоновано в довгостроковій перспективі сформувати спеціальний правовий статус для роботів – так званих «електронних осіб». Публікація документа спричинила широку дискусію. Частина фахової спільноти поставилася до ініціативи критично. Зокрема, керівник Асоціації німецьких машинобудівників (VDMA) Патрік Шварцкопф зауважив, що фактичні передумови для наділення роботів правосуб'єктністю можуть виникнути не раніше ніж через 10–50 років. На його думку, запровадження такого статусу зараз є передчасним і ризикує спричинити зайве адміністративне навантаження та уповільнити розвиток робототехніки [3].

У 2016 р. в центрі фахових дискусій опинився проект першої децентралізованої автономної організації (Decentralized Autonomous Organization, DAO) – фактично «цифрової (електронної) юридичної особи». Її управління було побудоване на «самоздійснюваних» смарт-контрактах без традиційних органів корпоративного контролю (правління, наглядової ради тощо). Додаткову увагу привернув масштаб залучення коштів: упродовж 30.04–18.05.2016 інвестори внесли понад 143 млн дол. США. Водночас в Україні процес нормативного врегулювання розвитку й використання ШІ лише набирає обертів: ідеться не лише про загальні рамки цифровізації, а й про потенційні режими автономності та правосуб'єктності таких систем.

Отже, на порядок денний виходить завдання правової об'єктивації нової сфери регулювання – відносин між людиною та роботизованими (алгоритмічними) системами, з визначенням їхнього статусу, меж відповідальності та процедурних гарантій [4].

Активне поширення систем штучного інтелекту загострило проблему зміщення ролі людини не лише у сфері матеріального виробництва, а й у галузях інтелектуальної праці. Симптоматичним є формулювання Конституції землі Бремен 1947 р.: у розд. I ст. 12 закріплено пріоритет людини над машинами та технологіями, що відбиває історичний досвід цифровізації, коли автоматизація і нові технічні рішення зменшують видиму участь людини у процесах створення цінностей. У цьому ряду штучний інтелект становить найбільш відчутний виклик людській винятковості. Відтак постає принципове питання: чи має суспільство приймати перспективу «надлюдського» інтелекту машин або свідомо обмежити розвиток до моделей «слабкого» (людноцентричного, підконтрольного) ШІ. У науковій літературі звучать різні позиції. Зокрема, окремі дослідники наголошують, що відкритість ШІ до нових підходів і проривних рішень робить дослідження в цій сфері одним із стратегічних напрямів розвитку сучасної цивілізації. Водночас підкреслюється необхідність поєднувати інновації з режимами управління ризиками: людино-

центричними принципами, вимогами безпеки, прозорості та підзвітності, які гарантують збереження провідної ролі людини у прийнятті рішень та у визначенні меж допустимого застосування технологій [5].

Водночас із цим підходом не можна цілковито погодитися, оскільки саме поняття «штучний інтелект» у праві залишається розпливчастим: на нього впливають конкуруючі уявлення про природу інтелекту та дискусії щодо меж раціонального й соціального вимірів інтелектуальності. Для правового регулювання принциповим є визначити, який саме різновид інтелекту охоплюється нормативним поняттям ШІ та які ознаки законодавець вважає юридично значущими. У цьому контексті звертають увагу на багатовимірність інтелекту, що в теоріях когнітивної психології розкладається на окремі компоненти: натуралістичний, екзистенційний, музичний, логіко-математичний, тілесно-кінестетичний, лінгвістичний, просторовий, міжособистісний і внутрішньоособистісний. Від вибору, які з цих властивостей інтерпретуються як релевантні для «штучної» реалізації (напр., логіко-математична компетентність, лінгвістична продуктивність, елементи соціальної взаємодії), залежить обсяг правового визначення ШІ, класифікація систем за ризиком та коло обов'язків розробників і користувачів. Іншими словами, правова дефініція має бути операційною: чітко вказувати функціональні критерії (ціль, автономність, адаптивність, здатність до пояснення рішень), а не апелювати до абстрактної «інтелектуальності», що унеможлиблює стабільне застосування норм [6, р. 25].

Корисно спиратися на відоме формулювання Девіда Векслера (1955), яке описує інтелект як «загальну здатність індивіда діяти цілеспрямовано, мислити раціонально й ефективно взаємодіяти з оточенням». У первинному змісті це визначення стосується людського інтелекту, проте його можна операціоналізувати для правового окреслення ШІ.

Пропонована адаптація для нормативних цілей:

«Штучний інтелект – це клас технічних систем, запрограмованих на досягнення визначених цілей шляхом оброблення даних і вироблення рішень, які (а) демонструють цілеспрямовану поведінку, (б) використовують раціональні процедури вибору дій за заданими критеріями оптимальності або правилом прийняття рішень, (в) забезпечують ефективну взаємодію з середовищем через сенсори та/або інтерфейси, включно з можливістю адаптації на основі зворотного зв'язку».

Юридично значущі ознаки для такої дефініції: наявність формалізованої цілі (цільової функції/політики); автономність у межах делегованих повноважень (безперервний людський нагляд не обов'язковий); використання даних та алгоритмів для обґрунтування вибору

дій; відтворюваність і пояснюваність результатів у межах встановлених процедур аудиту. Таке прочитання зберігає інтуїцію Векслера (цільовість, раціональність, ефективна взаємодія), але переводить її в перевірювані критерії, придатні для регуляторної класифікації систем і покладення відповідальності [7]. Сучасні дослідники у сфері штучного інтелекту справді часто спираються на підхід Девіда Векслера 1955 року, який визначав інтелект як «здатність діяти цілеспрямовано, мислити раціонально та ефективно взаємодіяти з оточенням». Це визначення, адаптоване до технічного контексту, дозволяє інтерпретувати ШІ не як абстрактну «машинну свідомість», а як набір функціональних характеристик, що можуть бути виміряні, протестовані й перевірені. У сучасних дослідженнях це визначення використовується як методологічна основа для ідентифікації проявів інтелекту в різних сферах суспільної діяльності: економіка – автоматизовані системи ухвалення рішень у фінансовому секторі, біржова аналітика, управління ризиками; право – інструменти для аналізу великих масивів судової практики, автоматизація підготовки процесуальних документів; охорона здоров'я – діагностичні алгоритми, системи підтримки клінічних рішень, персоналізована медицина; соціальна сфера – інтелектуальні сервіси в освіті, системи адаптивного навчання, інструменти для комунікації та підтримки осіб з особливими потребами [8].

Таким чином, сучасні дослідники, спираючись на дефініцію Векслера, прагнуть відділити «операційну інтелектуальність» (цільовість, раціональність, ефективна взаємодія) від філософських ідей щодо свідомості. Це дозволяє чіткіше формулювати критерії для юридичного визначення ШІ, створення класифікаційних систем і визначення рівня відповідальності за його використання.

Література:

1. Andrade F., Novais P., Machado J., Neves J. Contracting agents: legal personality and representation. *Artificial Intelligence and Law*. 2007. № 15. P. 357–373. URL: <http://www4.di.uminho.pt/~pjn/Projectos/AIRJ/Docs/2007%20-%20Journal%20AILAW.pdf>
2. Draft Report with recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics (2015/2103(INL)), 31.05.2016 / Committee on Legal Affairs / European Parliament. Rapporteur: Mady Delvaux. URL: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//ep//nonsgml%2bcomparl%2bpe-582.443%2b01%2bdoc%2bpdf%2bv0//en>
3. Toor A. EU proposal would classify robots as «electronic persons». Parliamentary motion aims to create a legal framework for automation, amid concerns over unemployment and social security. *The Verge*. 2016. 22 Jun.

URL: <https://www.theverge.com/2016/6/22/11999458/eu-proposal-robots-electronic-persons-liability>

4. Харитонов Є. О., Харитонова О. І. До проблеми цивільної правосуб'єктності роботів. *Інтернет речей: проблеми правового регулювання та впровадження* : матер. наук.-практ. конф. (м. Київ, 29 листоп. 2018 р.) / упоряд. В. М. Фурашев, С. О. Дорогих. Київ : Вид-во «Політехніка», 2018. С. 42–46.

5. Djeffal Ch. AI, democrace and the law. 2020. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3535735

6. Gardner H. Multiple intelligences: the theory in practice: A reader. New York : Basic books, Cop., 1993. XVI, 304 p.

7. Weschler D. The range of human capacities. Baltimore, 1955. 190 p.

8. Тарасевич Т. Ю. Правове регулювання штучного інтелекту у сфері репродуктивних функцій людини: сучасні виклики та перспективи реалізації. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Право*. 2023. Т. 1. Вип. 75. С. 123–130.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-550-4-63>

ЩОДО ОБ'ЄКТА МОНІТОРИНГУ СПОСОБУ ЖИТТЯ ПОСАДОВИХ ОСІБ МИТНИХ ОРГАНІВ

Чердинцев Ю. Г.

доктор філософії з галузі знань «Право»,

докторант Національного університету

«Одеська юридична академія»

Одеса, Україна

Важливим правовим інструментом запобігання та виявлення корупції під час проходження посадовими особами служби в митних органах є моніторинг їх способу життя (далі – моніторинг), запровадженого в 2014 р. Законом «Про запобігання корупції» [1], який здійснюється НАЗК щодо суб'єктів декларування (у т.ч. щодо посадових осіб митних органів), тобто йдеться про зовнішній (загальний) моніторинг, і який знайшов свого подальшого визначення у МК України [2], що здійснюється митними органами щодо посадових осіб митних органів, тобто йдеться про внутрішній (відомчий) моніторинг. Свого подальшого нормативного регулювання названі моніторинги набули відповідно у Порядку здійснення моніторингу способу життя суб'єктів

декларування [3] і Порядку проведення перевірки на доброчесність та моніторингу способу життя посадових осіб митних органів [4].

Важливою характеристикою моніторингу є об'єкт його здійснення, тобто, як слідує із чинного законодавства, моніторинг спрямовано на «встановлення відповідності рівня життя посадових осіб/суб'єктів декларування наявному майну і одержаним доходам». Слід зазначити, що у цьому разі йдеться не про майно і доходи, а саме про «відповідність рівня життя <...>», а майно і доходи становить предмет моніторингу, який є невід'ємною складовою об'єкта дослідження (див. табл. 1). Заслуговує на увагу той факт, що при здійсненні моніторингу використовуються два поняття: «спосіб життя», який вказує його основний напрям – «моніторинг способу життя», і «рівень життя» – який визначається при його здійсненні – «встановлення відповідності рівня життя». Наведене зумовлює необхідність звернення до визначення сутності цих понять, їхнього зіставлення та значення для моніторингу.

Таблиця 1

**Порівняльна характеристика об'єкту і предмету моніторингу
в окремих державних органах**

Параметри МСЖ	Окремі державні органи, в яких здійснюється моніторинг способу життя (МСЖ)				
	<i>Держмит-служба</i>	<i>НАЗК</i>		<i>НАБУ</i>	<i>БЕБ</i>
	Внутрішній МСЖ	Внутрішній МСЖ	Зовнішній МСЖ	Внутрішній МСЖ	Внутрішній МСЖ
Об'єкт	Відповідність рівня життя наявним майну та одержаним доходам				
Предмет	Майно, доходи: (а) придбання, користування, володіння, розпорядження майном, майновими правами; (б) придбання, користування, володіння, утримання нерухомого та рухомого майна; (в) наявності рахунків, обслуговування таких рахунків і кредитних зобов'язань (у т.ч. рахунків, відкритих у зв'язку із здійсненням підприємницької діяльності членів сім'ї працівника); (г) витрат на хобі, відпочинок, освіту, оплати товарів, робіт та послуг для себе, членів сім'ї та третіх осіб)				

Стосовно поняття «спосіб життя» слід звернути увагу на те, що його визначення передбачено у Порядок здійснення моніторингу суб'єктів декларування, відповідно до якого це «форми поведінки суб'єкта декларування, що відображають рівень його життя і включають перебування у володінні або користуванні такого суб'єкта декларування активів, набуття активів, витрати для оплати послуг, робіт, фінансових зобов'язань, вчинення інших правочинів суб'єктом декларування»

[3, п. 3]. Як слідує із наведеного поняття «спосіб життя», воно визначається через поняття «рівень життя», щодо якого відсутнім є нормативне визначення (тобто нормативно ці поняття співвідносяться як ціле і частка), а в теоретичному аспекті – це комплексне поняття має цілий ряд дефініцій у залежності від того чи іншого аспекту (економічного, соціального, матеріального тощо) його розуміння. Водночас слід зазначити, що у загальному сенсі поняття «рівень життя» визначається як «ступінь задоволення матеріальних і духовних потреб людей, а також умови їхнього існування в суспільстві, що охоплює не лише економіку, а й якість середовища, доступ до соціальних благ та свободу».

Відсутність нормативного визначення поняття «рівень життя» є суттєвою прогалиною з огляду ще й на те, що хоча моніторинг стосується «способу життя суб'єкта декларування», його спрямовано на встановлення «відповідності рівня (а не способу) життя суб'єкта декларування одержаним доходам <...>». Окрім наведеного, саме «невідповідність рівня життя суб'єкта декларування» є підставою для прийняття НАЗК відповідних рішень щодо юридичних наслідків такого факту. При цьому заслуговує на увагу те, що НАЗК було здійснено спробу надання визначення цього поняття у проекті Рішення «Про затвердження Порядку здійснення моніторингу способу життя суб'єктів декларування» (2017), яке так і не набуло чинності і відповідно до якого «рівень життя суб'єкта декларування – це ступінь розвитку та задоволення потреб, а також споживання товарів, робіт, послуг суб'єктом декларування, виражений у вартості належних йому та/або використовуваних ним та членами його сім'ї об'єктів цивільних прав станом на окремий період часу, зазначених у декларації» [5, п. 2]. Видається, що в аспекті запобігання і виявлення корупції в митних органах, і поняття «спосіб життя», і поняття «рівень життя» мають бути акцентованими на «не стільки на стиль життя, поведінковий аспект» або «ступінь розвитку та задоволення потреб», скільки на фактичні витрати посадової особи на «життя, поведінку <...>» або «ступінь розвитку і задоволення <...>» і відповідність цих витрат належному майну та отриманим доходам. Наведене свідчить про те, що об'єкт моніторингу є не тільки досить тісно пов'язаним, але й обумовленим предметом моніторингу.

Як слідує із вищенаведеного, предметом моніторингу є доходи і майно. Не вдаючись у дослідження змісту цих понять, оскільки їм приділено достатньо уваги у роз'ясненнях НАЗК, слід погодитися з тим, що у цьому разі йдеться про: «доходи і витрати суб'єкта (членів його сім'ї) як у готівковій, та і в безготівковій формах; рухоме і нерухоме майно суб'єкта (членів його сім'ї) на території України

та поза її межами; місце реєстрації та постійного проживання; наявність банківських рахунків за кордоном; виїзди за кордон (тривалість, кількість, вартість для суб'єкта та членів його родини відпочинку й подорожей; наявність транспортних засобів, яхт, катерів, повітряних суден; хобі (участь у ралі, утримання коней, членство в гольф-клубах, спортклубах, риболовля, полювання, колекціонування); навчання членів сім'ї за кордоном (його вартість); коштовні речі, якими суб'єкта користується в побуті (годинник, телефон, прикраси й аксесуари); наявність зареєстрованої зброї (її оціночна вартість); витрати на дітей, також і від інших шлюбів (оплата за навчання в ліцеї, послуги репетиторів, відвідування дорогих клубів, вартісні речі: комп'ютери, телефони, iPad); медичне обслуговування (вартість послуг клінік, діагностичних центрів); відвідування butikів, ресторанів, (чеки, розрахунки, картки знижок); обслуговуючий персонал (двірник, садівник, охоронець, няня, кухар, гувернантка), також і за кордоном; комунальні платежі; обслуговування транспортних засобів (технічне обслуговування); особиста охорона, водій (їх зарплата); зобов'язання за кредитами, боргами, іпотечними кредитами, гарантіями; наявність доходів з інших джерел (дивіденди, рента, пенсія, винагорода, приховані активи в бізнесі, зайнятість у приватному секторі, авторська винагорода, доходи від реалізації майнових прав інтелектуальної власності, спадщина, прибуток від прихованого здавання в оренду квартир, помешкань, офісів, складів, прибуток від відчуження цінних паперів і корпоративних прав) тощо [6, с. 407]. При цьому звертає на себе увагу той факт, що наведений перелік є одним із прикладів бачення об'єкту моніторингу з точки зору науковця. Натомість слід зазначити, що на нормативному рівні примірною переліку предмета моніторингу немає.

Таким чином слід зазначити, що об'єкт і предмет моніторингу є різними, але водночас взаємозалежними і взаємообумовленими поняттями, які є невід'ємною складовою моніторингу способу життя про садових осіб митних органів. Як свідчить аналіз законодавства про моніторинг, важливим є його подальше удосконалення шляхом: (а) визначення поняття «рівень життя» на рівні Закону «Про запобігання корупції»; (б) чіткого розмежування понять «об'єкт моніторингу» і «предмет моніторингу»; (в) надання примірною переліку складових предмета моніторингу.

Література:

1. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. Дата оновлення: 30.10.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>

2. Митний кодекс України від 13.03.2012 р. Дата оновлення: 04.12.2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text>

3. Про затвердження Порядку здійснення моніторингу способу життя суб'єктів декларування: наказ НАЗК від 26.10.2023 р. Дата оновлення: 28.03.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1873-23#Text>

4. Деякі питання проведення перевірки на добросовісність та моніторингу способу дуття посадових осіб митних органів: Постанова КМУ від 29.04.2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487-2025-%D0%BF#Text>

5. Проекті Рішення НАЗК «Про затвердження Порядку здійснення моніторингу способу життя суб'єктів декларування» (2017). URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2020/11/Do-p.-13-1.pdf>

6. Науково-практичний коментар Закону України «Про запобігання корупції» / за заг. ред. Т. О. Коломєць, В. К. Колпакова. Запоріжжя : Вид-ий дім «Гельветика», 2019. 588 с.

МІЖНАРОДНА
НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ ТА ПРАКТИКИ У ВОЄННИЙ ПЕРІОД

10 жовтня 2025 року

Підписано до друку 13.10.2025. Формат 60×84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Цифровий друк.
Умовно-друк. арк. 11,96. Тираж 100. Замовлення № 1125-100.
Ціна договірна. Віддруковано з готового оригінал-макета.

Українсько-польське наукове видавництво «Liha-Pres»

79000, м. Львів, вул. Технічна, 1

87-100, м. Торунь, вул. Лубіцка, 44

Телефон: +38 (050) 658 08 23

E-mail: editor@liha-pres.eu

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 6423 від 04.10.2018 р.